

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

**Psike İstanbul
Psikanaliz Kitaplığı**

KARDEŞİ ANLA(T)MAK

**DERLEYEN
NESLİ KESKİNÖZ BİLEN**

DERLEYEN NESLİ KESKİNÖZ BİLEN • KARDEŞİ ANLA(T)MAK

KARDEŞİ ANLA(T)MAK

DERLEYEN

NESLİ KESKİNÖZ BİLEN

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rahtey.org>

KARDEŞİ ANLA(T)MAK

DERLEYEN NESLİ KESKİNÖZ BİLEN

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 491

PSİKE İSTANBUL PSİKANALİZ KİTAPLIĞI
KONFERANSLAR 6

ISBN 978-605-399-366-7

PSİKE İSTANBUL 'KONFERANSLAR' İLE PSİKE İSTANBUL 'ŞİMDİ VE BURADA' KİTAPLARI DİZİLERİ
İSTANBUL PSİKANALİZ EĞİTİM, ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME DERNEĞİ (PSİKE İSTANBUL) İLE
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI'NIN İŞBİRLİĞİ İLE YAYINLANMAKTADIR.

1. BASKI İSTANBUL, KASIM 2014

© BİLGİ İLETİŞİM GRUBU YAYINCILIK MÜZİK YAPIM VE HABER AJANSI LTD. ŞTİ.

YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, No: 43/A KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL

TELEFON: 0212 311 64 63 – 311 61 34 / FAKS: 0212 297 63 14 • SERTİFİKA No: 11237

www.bilgiyay.com

E-POSTA yayin@bilgiyay.com

DAĞITIM dagitlm@bilgiyay.com

DİZİ EDITÖRÜ M. İŞİL ERTÜZÜN

YAYINA HAZIRLAYAN H. PINAR MUTLU

TASARIM MEHMET ULUSEL

DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ • www.dizgievi.com

DÜZELTİ REMZİ ABBAS

DİZİM ÖZGÜR YILDIZ

BASKI VE CİLT SENA OFSET AMBALAJ VE MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

LİTROS YOLU 2. MATBAACILAR SİTESİ B BLOK KAT 6 No: 4 NB 7-9-11 TOPKAPI İSTANBUL

TELEFON: 0212 613 03 21 - 613 38 46 / FAKS: 0212 613 38 46 • SERTİFİKA No: 12064

Istanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data

A catalog record for this book is available from the Istanbul Bilgi University Library

Psikanalitik Bakışlar Sempozyumu (VII): 14 – 15 Aralık 2013: Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Psikanalitik Bakışlar Sempozyumu – 7: Kardeşi anla(t)mak / derleyen Nesli Keskinöz Bilen.

148 p.; 16x23 cm.

Includes bibliographical references and index.

ISBN 978-605-399-366-7

1. Sibling -- Psychology. 2. Brothers and sisters. 3. Sibling rivalry. 4. Sex(Psychology).
5. Psychoanalysis -- Congresses. I. Title. II. Keskinöz Bilen, Nesli.

BF723.S43 P75 2014

**PSİKE İSTANBUL PSİKANALİZ KİTAPLIĞI
KONFERANSLAR**

KARDEŞİ ANLA(T)MAK

DERLEYEN
NESLİ KESKİNÖZ BİLEN

İçindekiler

vii Derleyen ve Yazarlar

xı Sunuş

xiii Derleyenin Önsözü: Kardeşi Anla(t)mak

NESLİ KESKİNOZ BİLEN

1 Giriş: Açılış Konuşması

PINAR LİMNİLİ

5 1 Freud ve Kardeşler

REFHAN BALKAN ÖZTÜRK

17 2 Kardeşler: Tarihsel ve Güncel Örneklerle Kardeş İlişkilerine
Nesne İlişkileri Kuramı Çerçevesinden Bir Bakış

YEŞİM KORKUT

29 3 Nesne İlişkileri Kuramı: Melanie Klein

İREM ANLI

37 4 İkame Çocukların Psikolojisi ve Atatürk'ün Yaratıcılığının
Temelindeki Gündülenme

VAMİK VOLKAN

53 5 Habil ve Kabil: Doğan İlk İnsanla Ölen İlk İnsanın;
Öldüren İlk İnsanla Öldürülen İlk İnsanın İlişkisi Üzerine

YAVUZ ERTEN

69 6 Hayalî Kardeşler

TİJEN DEMİRÖRS

75 7 Gruplarda Kardeş Dinamikleri

PINAR LİMNİLİ

87 8 Türkiye’de Kardeşliğin Sosyolojik ve Kültürel Temelleri

NÜKHET SİRMAN

93 9 Kardeşler, Travmanın Kuşaktan Kuşağa Aktarımı
ve Ebeveynlerin Rolü

SİBEL MERCAN

- 115 10** Sempozyumu Kapatırken
AYLA YAZICI
- 117 11** Sempozyumu Kapatırken
IŞIN SAYIN
- 119** Dizin

DERLEYEN VE YAZARLAR

DERLEYEN

NESLİ KESKİNÖZ BİLEN

Psikiyatr. Psike İstanbul Türkiye Psikanaliz çalışma Grubu ve Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) denetiminde psikanaliz eğitimini sürdürmektedir. İzmir Odağ Psikanaliz ve Psiko-terapi Vakfı ve Nöropsikanaliz Birliği (NPSA) üyesidir. Yurtiçi ve yurtdışı dergilerde yayınlanmış bilimsel makaleleri ve konferans sunumları bulunmaktadır. Psikeart ve Memleket dergilerinde yayınlanmış birçok yazısı vardır. Bilgi Üniversitesi'nde kısmi zamanlı ve serbest çalışmaktadır.

YAZARLAR

AYLA YAZICI

Psikanalist ve psikiyatr. Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin (IPA) doğrudan üyesi ve Psike İstanbul üyesidir. Psike İstanbul eski yönetim kurulu başkanıdır. Halen Psike İstanbul Bilimsel Kurul Başkanı ve Eğitim Kurulu üyesi olup, serbest çalışmaktadır.

IŞIN SAYIN

Psikanalist ve Psikiyatr. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) ve Psike İstanbul üyesidir. Halen Psike İstanbul Eğitim Komitesi üyesi ve Etkinlik Komitesi başkanıdır. Serbest çalışmaktadır.

İREM ANLI

Psikanalist ve klinik psikolog. Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin (IPA) doğrudan üyesidir. Psike İstanbul'un kurucu üyesidir. Psikanalize Giriş, Psikanalizde Narsisizm, Psikanalitik Kuramlar ve Nesne İlişkileri Kuramı kitaplarından bazılarıdır. T.C. İstanbul Bilim Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünde yardımcı doçent olarak görev yapmaktadır.

NÜKHET SİRMAN

Antropolog. Toplumsal cinsiyet, aile sosyolojisi, sömürge sonrası toplumlar, sosyolojide yorum ilgi alanlarıdır. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır.

PINAR LİMNİLİ

Psikiyatr ve psikanalist. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) doğrudan üyesidir. İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği başkanıdır. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunudur. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde Ruh sağlığı ve Hastalıkları uzmanlık eğitimini tamamlamıştır. Psike İstanbul'un Uluslararası Psikanaliz

Birliği'ne bağlı eğitim programında eğitimcidir. Çeşitli dergilerde yayınlanmış bilimsel makaleleri bulunmaktadır. Serbest çalışmaktadır.

REFHAN BALKAN

Psikiyatr, psikodrama terapisti ve psikanaliz. IPA Türkiye Psikanaliz Çalışma Grubu Psike İstanbul üyesidir. 1993-2007 yılları arasında Bakırköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde erişkin psikiyatristi olarak görev yapmıştır; serbest çalışmaktadır.

SİBEL MERCAN

Psikanaliz, Psikiyatr. Uluslararası Psikanaliz Birliği doğrudan üyesidir. Psike İstanbul, İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği kurucu üyesi ve yayın kurulu üyesidir. Bahçeşehir Üniversitesi Klinik Psikoloji yüksek lisans programında konuk süpervizör olarak görev yapmaktadır. Halen Amerikan Hastanesinde ve serbest olarak çalışmaktadır.

TİJEN DEMİRÖRS

Çocuk ve Ergen Psikiyatr. Psike İstanbul Türkiye Psikanaliz çalışma Grubu ve Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) denetiminde psikanaliz eğitimini sürdürmektedir. İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakóltesinden 1990'da mezun olduktan sonra uzmanlık eğitimini Albert Einstein College of Medicine'da New York ABD'de yapmıştır. 2000 yılında Psikiyatri, 2002 yılında da Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi ihtisasını tamamlamıştır. 2002'den beri İstanbul'da serbest çalışmaktadır.

VAMİK VOLKAN

Psikiyatr ve psikanaliz. Virginia Üniversitesi Psikiyatri Birimi emekli profesörü ve Washington Psikanaliz Birliği emekli eğitim analistidir. Virginia Psikanaliz Toplumu'nda ve Amerika Psikanaliz Fakóltesi'nde uluslararası politik psikoloji başkanlığı yapmıştır.

YAVUZ ERTEN

Yavuz Erten psikanaliz ve klinik psikolog. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) ve Psike İstanbul üyesidir. İçgörü Psikoterapi Merkezi'nin kurucusudur. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde yarı-zamanlı öğretim üyesidir. Psike İstanbul (İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği) kurucu üyesi, eski başkan yardımcısı ve eski genel sekreteridir. Halen Yayın Kurulu ve Dış Etkinlikler Kurulu başkanlıklarını yürütmektedir. IPA Türkiye Psikanaliz Çalışma Grubu Psike İstanbul bünyesinde oluşturulan eğitim grubunun eğitimcisi-dir. Aynı zamanda Uluslararası Kendilik Psikolojisi Konseyi üyesi olan Erten'in psikanaliz üzerine yazılarından oluşan Karanlık Odadaki Suretler (2010) başlıklı bir kitabı vardır. Psikanalizden Dinamik Psikoterapilere (1999) kitabının Cahit Ardalı ile birlikte, yazarıdır. Psikanalizin Öteki Yüzü: Heinz Kohut (2003) ve Bilim ve Felsefe Açısından Ruhsallık Bilgileri (2006) kitaplarının editörlerindendir. Suret dergisinin yayın kurulu üyesidir. Çeşitli dergilerde yayınlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

YEŞİM KORKUT

Psikanalist ve klinik psikolog. Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin (IPA) doğrudan üyesidir. EFPA Onaylı kayıtlı EuroPsy Psikoterapistidir. Klinik Psikoloji alanındaki yayınlarının dışında Psikanalizle ilgili olarak, Düşler Düşlemler ve Masallar adlı, Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı serisinde editörlük yapmıştır. Aynı kitapta Gılgamış Destanı: Günümüzde İnsan Ruhunu Anlamak İçin Zengin Bir Kaynak adlı bir bölümü vardır. 2011 de yayınlanmış Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınlarından bir kitapta "Psikanalitik Aile Terapileri" bölümünün yazarıdır. 2013'te Yapı Kredi yayınlarında yayınlanmış Tuhafılık ve Yaratıcılık kitabında "Masallar ve Psikanaliz Evreninde E.T.A Hoffmann, der Sandmann eseri ve Claude Ponti ile bir yolculuk" başlıklı bir yazısı bulunmaktadır.

Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı, 2010 yılında Türkiye Psikanaliz Çalışma Grubu Psike İstanbul tarafından, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları ile işbirliği içinde hayata geçirilen bir projedir. Amaç, Türkiye’de psikanalizin tanıtılması ve yaygınlaştırılması yolunda ruh sağlığı mesleklerinden olan okurların yanı sıra, alan dışından okurlara da ulaşabilmektir. Bir taraftan psikanalizin evrensel ilkelerinin tartışılmasına, diğer taraftan ülkemiz kültürünün psikanaliz kuramı ve uygulaması üzerine etkilerinin araştırılmasına zemin hazırlamak hedefler arasındadır.

İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği (Psike İstanbul) ruhsal mekanizmayı açıklayan bir kuram, ruhsal süreçleri araştıran bir yöntem, bu yönetime dayanan bir tedavi ve bu bilgiyi nesilden nesile aktaran bir gelenek olarak psikanalizi Türkiye’de tanıtmak, yaymak ve geliştirmek amacıyla 2003 yılında kurulmuştur. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) tarafından Türkiye Psikanaliz Çalışma Grubu olarak kabul edilen Psike İstanbul çatısı altında, Uluslararası Psikanaliz Birliği standartlarına uygun olarak psikanaliz eğitimi verilmektedir. Dernek çalışmalarının bir bölümü yalnızca üyesi olan psikanalistler ve psikanalist adaylarına açık şekilde sürdürülmektedir. Bir bölümü de ruh sağlığı alanında çalışan diğer meslektaşların ve/veya psikanalizle ilgilenen herkesin katılabileceği etkinlikler olarak yapılmaktadır. Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı’nda yer alan kitaplar işte bu seminerlerin, konferansların, vaka çalışmaları ve sempozyumların canlı ortamında doğmaktadır.

Kitaplık hâlihazırda iki diziden oluşmaktadır: Bunlardan “Psikanaliz, Şimdi ve Burada” dizisi, Türkiye’de psikanalizin kurumsallaşması için yıllarca destek vermiş yabancı eğitim analistleri ile onlardan eğitim ve süpervizyon almış yerli analistleri ve analist adaylarını bir araya getirmektedir. Her kitapta bir eğitimcinin kuramsal ya da klinik çalışmalarının çevirisi ile bir yerli analistin bu kitaba yönelik yorum, eleştiri ve katkılarından oluşan özgün yazılar yer almaktadır. Bu dizide ayrıca Psike İstanbul üyesi analistlerin diğer özgün çalışmalarına yer verilmektedir. Dizinin adındaki “Şimdi” psikanalizin çağdaş gündemini takip edebilme şansına göndermede bulunmaktadır. “Burada” kısmı ise dünyanın dört bir yanından gelen değerli analistlerin birikimleri ile burada, psikanaliz üzerine düşünen ve psikanalizi uygulayan kişilerin çalışmalarının harmanlanmasına olanak sağlayan canlı tartışma ve üretim ortamını anlatır.

Kitaplığın diğer dizisi olan “Konferanslar” ise yerli analistlerin, analist adaylarının ve yabancı analistlerin Psike İstanbul çatısı altında gerçekleşen *Psikanalitik Bakışlar* sempozyumlarında, *Bir Düşünce*, *Bir Usta* adlı konferans ve vaka çalışması etkinliklerinde, *Sinema Akşamları* film gösterimi ve filmlerin yorumlanması, tartışılması çalışmalarında ve diğer konferanslarda yaptıkları konuşmaların metinlerini okurlara sunmaktadır.

Yayın Sorumluları

CÜNEYT BİLEN, YAVUZ ERTEN, IŞIL ERTÜZÜN,
SİBEL MERCAN, ÖZDEN TERBAŞ

Derleyenin Önsözü

Kardeşi Anla(t)mak...

NESLİ KESKİNÖZ BİLEN

Kardeşler, psikanaliz içinde ilginçtir ki çok az konuşulmuş, yazılmış ve araştırılmıştır (Colonna ve Newman, 1983; Volkan ve Ast, 1998).

“Bebek hazretleri” (Freud’un tanımıdır; akt. Mitchell, 2003, s. 23) doğmuştur. Ve psikanaliz kuramında önce dürtüleri, çocukluk çağı cinselliği ve Oidipus karmaşası ele alınmış, sonra nesne ilişkileri ve gelişimsel dönemleri ile Oidipus öncesi dönemde gözler anne-bebek ikilisine dönmüş, ardından psikanalitik bakış, yeniden üstbenlik gelişimi dışındaki babanın işlevine çevrilmiştir (Akhtar ve Kramer, 1999). Peki kardeşler nerededir? Onlardan söz etmezsek kaybolurlar mı? (Coles, 2003, s. 19, akt. Davenport, 2004). Sıklıkla anneden sonra evde en çok vakit geçirdiğimiz, bize çok benzeyen ama bir o kadar da benzemeyen ‘öteki’ni görmezden geliştirmiş ilginç. “En yakınım en uzağımdır” diyen Herakleitos’u (akt. Habip, 2012, s. 26) doğrularcasına...

Asya’nın sıcak bölgelerinde yetişen bir ağaç var: Kardeşkanı ağacı (Dracaena draco, 2014). İçinden çıkan koyu renk sakızından ve yapıştırıcılığından adını alan. Hekimlikte ve boyacılıkta kullanılan. Yaraları iyileştirme- siyle ve kanamayı durdurmasıyla bilinen. Aynı karından çıkmış olmanın bağ- layıcılığından, kan bağının gücünden bir ömür hatta nesiller sonrasında bile nasibini alabilecek olan kardeşlerden ismi çağrışan. ‘Diğer tüm toplumsal iliş- kilerin özü olacak’ (Mitchell, 2011, s. 9) kardeşliğin tohumları, dallarının ötekilere değen yanları, köklerini nerelerden sağladığı ve verdiği meyvelerdir bu kitapta merak edilen.

‘Doğan İlk İnsanla Ölen İlk İnsanın; Öldüren İlk İnsanla Öldürülen İlk İnsanın İlişkisi Üzerine’ yazdığı makalesinde Yavuz Erten, Habil ve Kabil’i anlatır. İnsanlık tarihinde, dinsel anlatılarda bahsedilen ilk kardeşlerdir. Kabil’in ikizi, Habil’in evleneceği Aklima’yı nasıl kendine istediğini, Tanrı’ya sunusunun kabul edilmemesi ile Habil’i nasıl öldürdüğünü ve sonrasını... Haset, hiddet, babaya yakınlık ihtiyacı, isyan ve suçluluk duygularıyla sarmal derin, çok katmanlı bir öyküdür Habil ve Kabil’in hikâyesi. Erten’in dikkat çektiği bir nokta vardır: “Freud’un kuramının sembolik tarihselliğinde ilk cinayetler baba katliken (*Totem ve Tabu*’da (Freud, 1913) Baba öldürülür, Musa ve Tektanrıcılık’ta (Freud, 1939) Musa (veya ilk Musa) öldürülür, Kral Oidipus’u ele alışında (Freud, 1900) Laios (baba) öldürülür). Habil ve Kabil hikâyesinde öldürülen kardeşler.” İnsanlığın anlatılan ilk cinayetidir.

Gruplarda kardeş dinamiklerine ayrıntılarıyla baktığı yazısında Pınar Limnili, toplumsalın ve kültürün temeline dair kuramın ilk adımının *Totem ve Tabu* (1913) ile atıldığına işaret eder.

Totem ve Tabu’daki (1913) erkek kardeşler, birleşmiş ve babayı öldürmüşlerdir. Mitchell’a (2011, s. 22) göre erkek kardeşlerden biri diğerlerinden farklı olarak –Freud’un düşündüğü dikey eksenin dışında– öne çıkmış, “hikâyenin öznesi ya da beni olmuş”, öyküyü anlatan kişi olmuştur. İlk kahramandır. “Kahraman mitindeki yalan, kahramanın tanrısallaştırılmasıyla sonuçlanır” der Freud (1921, s. 137). “Belli ki tanrısallaşan kahraman, baba/tanrıdan bir öncedir... O zaman tanrıların tarihsel sırası şöyle olacaktır: Ana Tanrıça- Kahraman- Baba Tanrı” (Freud, 1921, s. 137). Babanın kardeşler grubu tarafından değil, kendisi tarafından öldürüldüğünü aktaran, hikâyeyi anlatan ozandır. İşte bu “yalan”dır (Mitchell, 2011, s. 23). Tüm kardeşler bu ozan-kahraman kardeşleri ile özdeşleşir, ozan ise devrimci bir katil olarak babasının yerine yerleşir (Mitchell, 2003). Bu yüzden Freud’un Ana Tanrıça- Kahraman- Baba Tanrı sıralamasının bireyin ruhsallığındaki önem sıralaması izdüşümü, Anne- Kardeşler ve sonra Babadır (Mitchell, 2003).

KARDEŞ KARMAŞASI (SIBLING/FRATERNAL COMPLEX)

Levin’e (2008) göre çocuk düşleminde babasından çok önce ağabeyini ya da erkek kardeşini öldürmüştür bile. Kaës (2008) Oidipus’un çekirdek çatışma olmadığını, kardeş çatışmasının (*Le complexe fraternel*) da azımsanamayacağını vurgular.

Oidipus karmaşası Babanın “cinselliği” getirdiği yasak iken, kardeş karmaşası “öldürmeye” getirilen Anne yasasıdır. Kardeşin kendini yerinden

eden, yok olma (*annihilation*) duygusuyla sarsan ötekini ancak yok ederek yeniden annenin gözünde yer ve değer bulabileceği düşlemidir. Çok daha güçlü ve yoğun ilkel duygular içerdiğinin altı çizilmiştir (Sharp-Rosenblatt, 1994; Mitchell, 2003, 2013; Kaës, 2008; Levin, 2008).

Dikey boyut/ Oidipus Karmaşası “arzu” ile ilgilidir (Vivona, 2007) yatay boyut/Kardeş Karmaşası ise “yok olma korkusu” (“dread of annihilation”) ile.

Bion’un (1965) her türlü değişimin iç dünyada felaket getirici (katas-trofik) yankı bulması görüşüne paralel olarak, kardeş doğumu kişiyi derinden sarsan bir travma olarak tanımlanır (Mitchell, 2003, 2006, 2013). Kişiyi tah-tından eden, biricikliğini sarsan bir travma. Kendisi gibi olan birini sevmenin coşkusu, aynı zamanda kendisinin yerine geçen biri tarafından yok edilmiş ol-manın yarattığı travmadır da. (Mitchell, 2011). Travmanın çözümü ise çatışma... Benzersiz olmama krizini çözme çabası... Yok olacaktı gibi hissetme-nin yok ederek mi giderileceği sorunsalı...

Levin’e (2008) göre Kaës, Oidipus karmaşasını tahttan indirmez ama merkezden alır. “Öznenin (bilinçdışının) çift yapısı” (“double constitution of the subject” [*of the unconscious*]) olarak tanımladığı şey; kardeş karmaşası-nın benlik, narsisizm ve özdeşleşim yapılanması sürecinde kendine anlam ve yön bulmasıdır (Kaës, 1993, s. 308). Laplanche (1976) da kardeş karmaşası-nı Oidipus karmaşasından ayrı tutar. Freud’un “Bir Çocuk Dövülüyor” ma-kalesi için *Psikanalizde Yaşam ve Ölüm* kitabında yazdığı görüşte oradaki kız çocuğunun öne çıkan dürtüsünün erotizmden çok şefkat ve yakınlık hissi (*tenderness*) olduğunu, oradaki üçgenleşmenin kız çocuğu-baba-anne gibi de-ğil, kız çocuğu- ebeveyn-kardeşler gibi rekabete dayalı bir üçgenleşme oldu-ğunu ve bunun kardeş karmaşası (*fraternal complex*) olarak tanımlanabilece-ğini ileri sürer (Laplanche, 1976, s. 101-102). Kardeşler arasındaki çatışma-ya ilk dikkat çekenlerden Lacan (1988) ise Laplanche (1976) gibi Oidipus karmaşasından önce ya da sonra şeklinde kronolojik bir sıraya sokmaz, yapı-larının farklılığını vurgular. “İki eksenin kesişebileceği birbiri ile etkileşim içinde olabileceği aşıkârdır ama birinin hiç olmadan sadece diğerinin olabile-ceğinin kabulü eksiktir” (Kaës, 2008, s. 27, aktaran Benheim, 2008).

ANNE, KARDEŞLER VE SONRA BABA...

Bebek ilk andan itibaren bedensel temasın yanı sıra ses, tat ve koku gibi baş-ka birçok duyuma açıktır (Anzieu, 1985). Onu dışarıdan ve içeriden sarmala-yan bu duyular ilk kundağıdır ve “deri-benliğin” oluşmasına katkı sağlar.

“Sessel alan ilk ruhsal alandır” (akt. Erdem, 2005). Çevresinde duyduğu sesler içinde kardeşininki, gördükleri içinde kardeşinin ona bakan gözleri ve yüzüne değen kardeşinin elleri “deri-benliğine” nasıl etki ediyor olabilir?

Öznenin ruhsal tarihsel dizininde önem sırasını babadan önce kardeşlerin alması (Mitchell, 2003) düşüncesi kişinin psikanalitik açıdan ele alınmasında ciddi bir açılamdır.

Anne, bebeğin ilk sevgi nesnesi, öğrenme kaynağı ve özdeşleşim nesnesi olması yanında gerçekte olan ya da annenin iç dünyasında yer alan kardeş imgeleri, bebeğin benlik gelişimi için önemli etkide bulunurlar. Bu etki babanın etkisinden önce başlayabilir (Volkan ve Ast, 1997).

Olds (2006), özdeşleşime psikanalitik ve biyolojik perspektiflerden baktığı makalesinde özdeşleşimin “gibi” olmak, taklit etmek ve diğerine öykünmekle ilgili kısmından bahseder ve “ayna nöronları” üzerinde durur. Motor komuta nöronlarının (yani benim hareketi yapıyorken etkin olan sinir hücrelerimin), o hareketi ben yapmayıp bir başkasında gördüğümde ya da duyduğumda da etkin olan kısmı (yaklaşık % 20’si) Ayna nöronlarıdır¹ (Rizzolatti ve Craighero, 2004). Olds (2006), özdeşleşimin nasıl oluştuğu sorusuna multidisipliner bir bakış açısıyla cevap arar. Gördüklerimiz önemlidir.

Gördüğü şeyde tıpkı kendi yapıyormuşçasına etkin olan ayna nöronlarının özdeşleşim ve empati ile olan yakın ilişkisi kişinin en çok kimleri gördüğü sorusunu akla getirir. Bir çocuk büyürken anneden sonra en çok etkileşim içine girdiği sıklıkla diğer çocuk/ kardeş değil midir?

Anne ile olan ilişkideki güven alanı, ilk oyun alanıdır bebeğin. Bu güç ve güvenle başka nesnelere geçilir (Winnicott, 1971). Oyundaki öteki sıklıkla kardeştir ya da muadili bir arkadaş... Bütün anlamlı insan ilişkileri, iki oyun alanının örtüştüğü yerde gerçekleşir (Winnicott, 1971). Çocuklar oyunu, oyun çocukları, oyun arkadaşları birbirlerini şekillendirirler. Bebeğin anneden sonraki ilk dünyasıdır, oyun. Bu dünyanın diğer vatandaşı ise sıklıkla kardeşdir. Babadan önce, anneden sonra...

Mitchell (2003) Oidipus Karmaşası’nda Freud’un üstbenlik ile benlik

1 1990’ların İtalya’sında, Parma’daki bir nörobilim laboratuvarında, çoğu önemli buluşlarda olduğu gibi rastlantısal olarak ilginç bir olay gerçekleşti. Kafatasında birçok elektrot takılı olan bir deney maymunu fındık yerken, beyinde aktive olan bölgeler gözlenmekteydi. İlginç olarak fındık yemeyi bıraktığında ve araştırmayı yapan kişiyi fındık yerken gözlemlediğinde de beyin aynı bölgesinde (Premotor korteks, Primer sensorimotor korteks, Üst temporal girus, Arka singulat korteks, Üst paryetal korteks, Pariyetal lobun rostral ve kaudal bölümü) uyarılmaların saptanması şaşırtıcıydı (Rizzolatti ve ark., 1996).

idealini aynı potada eritmeye çalışmasının bir hata olduğunu öne sürer. Bazen başka bir çocuk/ eleştirel bir ağabey/ abla ya da kardeş çok daha yargılayıcı/ aşağılayıcı hatta alaycı olabilir. Kişinin cezalandırıcı üstbenliği kardeş zalimliği ve saldırganlığı ile şekillenebilir (Coles, 2003; Blessing, 2007). Çocukların bir aradayken neredeyse manik durumda yaşananlara benzer şekilde (Mitchell, 2011) coşkusal bir keyif yaşadığı, birbirlerini izlerken hareketlendikleri sıklıkla gözlenir. “Ebeveynle kurulan özdeşleşim hayal kırıklığı taşıırken (çünkü o değilsinizdir en azından şimdilik...) akranla olan özdeşleşim olumludur; hayal kırıklığı yerine farklılaşmaya neden olur (siz de diğerleri gibisinizdir ama bazı farklarla...)” (Mitchell, 2011, s. 22). Onayını ve yasaklarını içe alıp, bir temsilini kendi kişiliğinin bir yanı yaptığı kişinin, baba dışında diğer kardeş olma olasılığı da yok mudur? (Mitchell, 2003)

Çocuğun onun gibi olmak istediği özdeşleşim nesnesi ile kendine istediği arzu nesnesi aynı kişi olmayabilir. Kardeşin kişinin ruhsallığındaki yeri burada önem kazanır.

PSİKANALİZ VE KARDEŞLER

Refhan Balkan Freud’un eserlerinde kardeşlerin izini sürdüğü yazısına düşündürücü bir soru ile başlar: “Genç annenizin amniyon zarı içinde doğan ilk çocuğusanız, daha 2 aylıkken anneniz tekrar hamile kalmış ve hamileyken kendi erkek kardeşini kaybedip doğan kardeşinize onun adını verdiyse ve siz 1 aylıkken o kardeşiniz öldüyse; iki buçuk yaşınızdayken anneniz tekrar bir çocuk doğurup, bu doğumların ardı arkası kesilmemiş, on yaşınıza gelene kadar 5 kız kardeş ve bir erkek kardeşiniz olmuşsa; anneniz için altın Sigi bile olsanız gerçekten erken çocukluk döneminiz ne kadar doyumlu geçebilmiştir? Anneniz istilacı kardeşlerinizden kalan zamanın, ilginin ne kadarını size verebilmiştir?”

Colonna ve Newman (1983) Freud’un toplanmış tüm yazılarının içerik dizininde “Kardeşler”in ve hatta “kardeş doğumu”nun mevcut olmadığını, “erkek ve kız kardeşler”in ise tüm eserlerinde sadece beş kez geçtiğini, durumun psikanalizin genel metinlerinde de benzer olduğunu belirtmişlerdir. Agger (1988), Freud’un kendi kardeşleri ile çözülmemiş çatışmalarının bu duruma yol açabileceği tahmininde bulunmuştur.

Her ne kadar Freud üzerine yazmamış da olsa ‘kardeşler’ yazılarındadır.

Kardeşin gelişyle (Freud istenmeyen işgalci betimlemesini kullanır) çocuğun sadece memeyi değil anne bakımını neredeyse tümünden kaybettiğini, kendisini tahttan indirilmiş, yağmalanmış, hakları gasp edilmiş gibi hissettiği-

ni, yeni bebeğe kıskançça bir nefret beslerken ‘vefasız’ anneye davranışlarıyla kırılganlığını ifade ettiğini, çocuk annenin yeğlenen gözdesi olarak kalsa da çok şey değişmeyeceğini, iki kardeş arasında yalnızca 11 aylık bir yaş farkı bulunsa bile (Freud’un kendi kardeşi ile arasında 11 ay vardır) olup biteni anlamasının çocuk için yeterli olduğunu yazar (Freud, 1964 [1932-1936], s. 123).

Düşlerini yorumladığı otoanalizinde, annesini incecik gördüğü “sandık anısı” (akt. Anzieu, 2003, s. 173), çocukluk arkadaşı John’la yaptığı kavgaları hatırladığı “At gezintisi” düşü (Freud, 1953 [1900], s. 229-231), akranlarının çoğunun ölmüş olduğu “Non vixit” rüyası (Freud, 1953 [1900], s. 421-431), John’la işbirliği yaparak diğer yaşıtı Pauline’nin üzerine atladıkları düş (akt. Anzieu, 2003, s. 371) gibi birçok düşü kardeşlere dair çok şey söyler.

“Bir Çocuk Dövülüyor” (Freud, 1919) makalesini dikey ilişki eksenine oturtsa da yatay eksene zengin bir katkı sunar (Mitchell, 2011).

Kardeşin doğumuyla (Küçük Hans Vakası [1909]) ya da kaybıyla (Sıçan Adam [1909]) ruhsal gelişimin derinden etkilendiğinin altını çizmiş, kardeş ilişkisindeki cinselliğin (Kurt Adam [1918] ve Dora [1905]) ciddi sonuçlar (kızlarda histeri, erkeklerde obsesyonlara yol açabileceği (Freud, 1962 [1896]) doğurabileceğini, hasedin şiddete, şiddetin ise suçluluk duygusuna dönüşebileceğini (Freud, 1963 [1915-1916]) vurgulamıştır.

Freud kardeşlerin kişi üzerinde güçlü etkileri olabileceğini hissetmiş, metinlerinde farklı bağlamlarda bahsetmiş ancak kuramının merkezine kardeşlerin dâhil olmadığı ebeveynlerle olan dikey ilişkiyi almıştır. Oidipus karmaşasını... Mitchell (2011) kitabında Oidipus’un kardeşi var mıydı, merak eder.

Freud’un özenle seçtiği bu mitolojik öykünün devamındadır kardeşler: Polyneikes ve Eteokles arasında yaşananlar kardeşlerin med-cezir dünyası için güzel bir öyküdür. Babaya karşı birliktelikleri sonrasında aralarındaki güç savaş, haset, hiddet ve şiddet her ikisinin ölümüyle sonuçlanır. Sadakat, adalet ve bakım verebilme işlevleriyle diğer kardeş Antigone ise temsil ettikleri ve duruşu ile başkadır (Antigone, *Encyclopaedia Britannica*, 2014). Freud’un altı çocuğunun en küçüğü ve sonuncusu olan Anna’nın –kendi deyimiyle “*Anna Antigone*”unun– başka olması gibi... (akt. Mitchell, 2011, s. 106-107).

Freud’un yazılarında “kardeş”i özenle aramak gerektiği gibi Klein’in yazılarında da (1975) ‘kardeş’ indekste yoktur, ‘erkek ve kız kardeşler’ ise dört yerde refere edilmiştir (Mitchell, 2003, s. 1) Kardeşin paranoid-şizoid parça nesnelerin yansıtıldığı nesne olabileceğini öne sürdüğü (Klein, 1957, s. 210) ablasına yoğun haset besleyen ‘oldukça normal’ hasta da, 2) Oidipus ekseninde ele aldığı birkaç yaş büyük ağabeyinin söylediği ve yaptığı her şeye

hayran olan ve ısrarla onu kazanmaya çalışan dört aylık bebeğin gözleminde (Klein, 1975 [1952], s. 110), 3) yine Oidipus karmaşası içinde yorumladığı kendisini ağabeyi ile özdeşleştiren, küçük ve güçsüz olduğu için kendisine duyduğu öfkeyi ondan daha zayıf diğer çocuklara aktaran (Klein, 1975 [1932], s. 115) cinsel oyunlar oynayan iki erkek kardeşten birinde, 4) ve son olarak çocuk analizinde aktarımın başka bir örneğinin kardeşlerle olan ilişki olabileceğini düşündüğü Erna vakasında (Klein, 1975 [1932], s. 42).

“Melanie Klein’in Yazıları”nda (1975) yalnızca “Bir Çocuk Analizinin Öyküsü” (Narrative of a Child Analysis) (Klein, 1961) yoktur. Bu analiz için İrem Anlı yazısında, Klein’in (1961) küçük çocuğun (Richard) ağabeyinden bahsettiği her cümleyi anne üzerinden yorumladığına dikkat çeker.

Anna Freud’un ilk psikanalitik makalesi (Beating fantasies and daydreams, 1922) Oidipus karmaşası içinde ele aldığı erotik ve mazoşist doğada olabilen kardeş ilişkilerine dayalıdır (akt. Hindle ve Sherwin-White, 2014). Anna Freud (1953, s. 16) yaptığı zengin bebek ve çocuk gözlemlerinde kardeş ilişkilerini belirleyen en önemli unsurun “anne” olduğuna gönderme yapar.

Winnicott (1977) ise The Piggle olgusu ile kardeşi olmanın, fizyolojik ve psikolojik etkilerini ve annenin yeni gelen ile önceki çocuk için nasıl ‘karanlık’ ve ‘ölü’ olabildiğini yazar.

Yeşim Korkut yazısında Nesne İlişkileri Ekolü’nün kardeş ilişkilerini, kişi üzerinde ebeveynle olan ilişkiye nazaran çok daha az etkili bulan bakışını irdeler. Getirdiği olgu ile kardeşin annenin yokluğunda nasıl ebeveynden öte yer alabildiğini gösterir.

Annenin ulaşılabilirliği, ebeveyn arasındaki ilişki, babanın çocuklara karşı davranışı, kardeşlik bağının biyolojik ve sosyolojik tarafı, ikizi olup olmama durumu, kardeşin cinsiyeti, yaşı, hastalık, engellilik ya da üstün yeteneklilik gibi özel bir durumu olması Akhtar ve Kramer’e (1999) göre ilişkiyi belirleyen özelliklerdir. Bion (1962) için kardeşler –gerçekte olmasalar dahi– doğuştan vardır, bir çeşit öntasarımdır (*preconception*). Kardeşlerin bilinçdışındaki yerine dair birçok düşünme aktarılmıştır (Volkan ve Ast, 1997). Rahim düşlemi en bilinenidir. Tavistock Kliniği bebek gözlem çalışmalarından bildiğimiz Rustin (2007) makalesinde kardeşlerin iç dünyamızdaki konumu ile sembolik düşünme arasında bağ kurar ki bu yeni bir soluktur. Reid (2003) ikame çocukların nasıl diğer kardeş etkisinde şekillenebileceğini, annenin duygularını anne-bebek gözlem çalışmaları ışığında aktarmıştır. Ölen kardeşinden bir yıl sonra aynı gün ve ayda doğup, aynı ismi alan Vincent Van Gogh (Nagera, 1967), ağabeyinin ölümünden 9 ay 10 gün sonra doğan ailenin ikin-

ci ‘Salvador’u (kurtarıcı anlamına gelir) Dali ikame çocuklardır. Dali’nin resimlerindeki karıncalar, kardeşin düşleminde böceklerle temsiline (Volkan ve Ast, 1997) dair bir bulgu olabilir.

Vamık Volkan yazısında ikame çocuk kavramını Atatürk ile ele alır. Kendinden önce doğan ve ölen Ömer, Ahmet ve Fatma; Mustafa Kemal’in izlerini ‘psikolojik DNA’sına kattığı, annesinin hüznünde gölgelerini gördüğü kardeşleridir.

Kardeşle olan çatışmalı ilişkinin nesilden nesle aktarıldığı iki olgu örneği sunar Sibel Mercan yazısında. Psikanaliz odasında amcaların ya da anneyenin erkek kardeşlerinin divana nasıl gelebileceğini, aktarımda nasıl bir görüngenye bürünebileceğini yazar. Geçmiş, şimdi olmuştur, düşünem ise gelecek... Sınırlar ortadan kalkmış, bir önceki kuşakların travmatik ilişkileri şimdiki neslin psikopatolojisine dönüşmüştür (Kogan, 2012).

Winnicott (1949) “Anne bebeğinden başından beri nefret eder” derken Kristeva (1982) bu nefretin annenin çocukluğunda boy gösterdiği yer neresidir diye sorar. Yeni bir bebek annenin dünyasına daha evvel ne zaman gelmiştir? Mitchell (2011) bu nefretin annenin çocukluğunda kardeşine duyduğu nefretin bir tekrarı olduğunu düşünür. Güncelde sık gözlenen örnekler verir. Çok sayıda annenin kendi bebeğine sürçerek kardeşinin ismiyle seslendiğini söyler (Mitchell, 2011, s. 46). Çocuğunu severken “anneciğim” yerine “ablacığım” diyebilen, küçükken kardeşine annelik yapmış çok kişi vardır.

ODANIN İÇİNE KARDEŞLER NASIL GELİR?

PSİKANALİZDE KARDEŞ AKTARIMI/KARŞI-AKTARIMI

Tutkuyla senin gibi olanı sevdiğin, öldüresiye senden farklı olandan nefret ettiğindir, kardeş (Placioux-Boix, 2013). Bilinç dışında kardeş enestini ve katlini işlemeyen bazı sınır olguların analizinin mümkün olamayacağını belirtir Mitchell (2003). “Aktarımın Dinamiği” makalesinde Freud (1912, s. 100) aktarımın kardeş üzerinden de şekillenebileceğini belirtir. Salome mektuplarında Freud’a ‘pavor nocturnus’ (gece korkuları) olan altı yaşındaki kız hastasından bahsederken kendini aktarımda ‘kardeşi’ gibi gördüğünü dile getirir (Andreas-Salomé, 1917).

Psikanalitik alan, kardeşi karşısında hissettiklerini hissettirdiği ya da kardeşine hissettirdiklerini aktardığı bir alan olabilir. Tıpkı tamamlayıcı (*complementary*/ ebeveyni gibi) ya da uyumlu (*concordant*/ kendisi gibi) karşıaktarım duygularından yola çıkarak hastayı daha iyi anlayabildiğimiz gibi... (Heimann, 1950).

Blessing (2007), analiz süreçlerinin ancak kardeş ilişkilerindeki yoğun çatışmaları aktarım ve karşıaktarım düzleminde yaşantılandıktan sonra, ivme kazandığı iki yeme bozukluğu hastasından bahseder. Anneye odaklanmak ya da klasik Oidipus düzlemindeki babayı araştırmak yeterli olmamıştır. Hastaların üstbenlik ve benlik örgütlenmesinde kardeşlerin etkisi önemlidir ve Blessing (2007) bu durumu, Rosenfeld'in (1971) "içsel çete" (*internal gang*) ve O'Shaughnessy'nin (1999) "anormal üstbenlik" (*abnormal üstbenlik*) kavramları ile ele almıştır.

Analiz odasında terapist kendini bir suç ortaklığı içinde görüyorsa bu kardeş aktarımının bir işareti olabilir (Coles, 2003). Karşıaktarımda, ne yaparsa yapsın suçlu hissettirildiği nokta birincil nesnelerin hastayı kardeşi üzerinden maruz bıraktığı 'paradoksal iletişimin' (Anzieu, 2007) bir yansıması olabilir (Schmid-Gloor, 2013). Özellikle diğer kardeş bir yanı ile eksik ya da farklı ise... Ya da ebeveynin gözünde zeki/parlak çocuk diğeriyse... Ebeveyninin kişiden hem çok iyi performanslar bekleyip hem de başardığı şeylerden kardeşine bahsetmemesini istemesi gibi (Schmid-Gloor, 2013) çelişkili mesajlar buna neden olabilir. "Kardeşler birbirlerine aynılıklarıyla baba için eşit olmadan önce farklılıklarıyla anne için eşit olmalıdır" der Mitchell (2003, s. 11) "Bu kardeşlerin çakışan ilk dikey ilişkileridir". Ebeveynin kardeşlere dair adil tutumu hasedin ve yıkıcılığın körüklenmemesi için elzemdir. Balsam (2002) fiziksel ya da duygusal olarak zarar görmüş/ zor/ engelli bir kardeşle büyüyen, merhamet ve hiddet arasında salınan, bilinçdışındaki failin aynı zamanda kurban da oluşu ile zorlanan 'normal' kardeşin deneyimlediklerini Shakespeare'in Fırtına (Tempest) oyunundaki bir karakterden yola çıkarak "Miranda Sendromu" olarak tanımlamıştır. Böyle bir hastanın psikanalizi sırasında analistin bu oyunun hangi karakteri olacağını aktarımsal ve karşıaktarımsal veriler belirleyecektir.

Analitik çalışma ruhundaki birlik ve beraberlik (*working alliance*) pozitif kardeş aktarımının izdüşümü olabilir (Coleman, 1996). Kardeşe yönelik haset ve hiddet pek tabii analiste de gelebilir. Analistin kendi kardeşi ile ilişkisi de hastayla çalışmasında önemli rol oynayabilir. Eğer yok saymazsa...

Kardeşler *varsa* hem de bilinçdışında ciddi bir yerlerde iseler kolektif bilinçdışının ürünü mitlerde de olmalıdırlar. Edebiyatta, sinemada, sanatta...

"Ozanlarla filozoflar bilinçdışını benden çok daha önce açığa çıkarmışlardır. Benim açığa çıkarmış olduğum şey, bilinçdışının incelenmesine yardımcı olacak bilimsel bir yöntemdir" (akt. Caldyell, 2000, s. 35) dediye Freud, belki de kardeşler ilk onların ürünlerindedir...

İnsanlık tarihinin en eski hikâyesi Habil ve Kabil'dir. İlk doğan kardeşlerdir ve aralarında yaşananlar tüm kutsal metinlerde yer almıştır. Musa ve Harun peygamberlerin birlikteliği ve uyumu sonrasında ayrılmaları ve çatışmaları, babanın kayırdığı kardeşe öldüresiye hiddetin kuşaktan kuşağa Yakup ve Esav'dan Yusuf ve Reuben kardeşlere uzanan öyküleri dinî anlatıların başlıcalarıdır.

Mitolojide (Can, 2011); iktidarını almalarından korkan babaların (Uranos, Kronos...) çocuklarını yerin çok altına atmasına (Uranos; Kiklop ve Hekatonkheirleri cehenneme (tartaros) atıyordu) ya da yutmasına (Kronos (zaman) her doğan çocuğunu yutardı) isyan eden bir oğulun (Kronos ve Zeus) hikâyesi etrafında şekillenirken, kardeşler ya iktidar için rakip olduğundan cehennemde bırakılan ya da desteğiyle babayı deviren yandaşlar gibidir. Annesi Zeus'a babasını ancak kardeşlerinin yardımı ile yenebileceğini söylemiş, böylece Zeus Tartaros'tan Kiklop ve Hekatonkheirleri çıkartmış ve babasının kardeşleri ile babasını devirip yuttuğu kendi kardeşlerini geri vermesini sağlamıştır. Sonrasında ise üç kardeş (Hades, Poseidon ve Zeus) evreni kendi aralarında paylaşmış ancak her daim "Tanrılar Kralı" Zeus olmuştur. (Mitchell'in kardeşlerden birinin babanın yerini alması düşüncesine paralel bir mit...)

Zeus'un Hera'dan olan iki oğlu Ares (Savaş Tanrısı) ve Hephaistos'un (Ateş ve Sanayi Tanrısı/ annesinin çirkinliğinden utanarak tanrılar katından// Olympos'tan attığı oğlu) Afrodite ile ilişkileri ve aralarındaki husumet bir diğer çatışmalı kardeşlik öyküsüdür.

Apollon'un kendisi ile birlikte yılan Pifon'a karşı birlikte savaş veren, eşi Koronis onu aldattığında intikamını almasını istediği kardeşi Artemis (İffet tanrıçası) mitolojideki başka kardeşlerdir. İkiz kardeşinin (Kastor) ölümlüyle babası Zeus'a kendisini de öldürmesi için yalvaran Polluks'un, verdiği ömrünün yarısı ile yaşattığı kardeşinden sonrasında hiç ayrılmadığı öykü diğer ikiz kardeşler Romus ve Romulus'un aksine kardeşe öldüresiye nefretin diğer ucu, onu ölesiye sevmenin örneğidir. Yunan mitolojisinin nadir örneklerinden Theonoe ve Leucippe ise; birbirlerinden habersiz iki kız kardeşin birbirine âşık olma öyküsüdür (Prendeville ve Maginn, 1871). Oidipus'un çocukları (ve aynı anneden olduğu kardeşleri) Eteokles, Polyneikes, Antigone ve İsmene'nin ilişkileri de mitolojide uzun uzun anlatılır.

Freud'un (1945) üzerine yazdığı "Karamazov Kardeşler" edebiyatın en bilinen kardeşleridir. Shakespeare'in *Hamlet* eseri ile beraber Totem ve Tabu'ya gönderme yapar, eserin adı 'kardeşler' olsa da Freud 'baba-oğul' ilişkisini mercek altına alır. Pamuk'un "Öteki insanlarla birlikte olmanın ve öte-

ki bir dünyayı düşlemenin bütün sorunlarını, neredeyse ansiklopedik bir boyuta varan bir genişlik ve yürekten gelen böylesine sarsıcı bir yoğunlukla dramlaştırabilen bir başka kitap bilmiyorum” dediği *Karamazov Kardeşler* katman katman kardeş dinamiğini de işleyen derin bir yapıttır. Helene’i çocukluğunda enest ilişkkiye zorlamış erkek kardeş Anatole, Tolstoy’un *Savaş ve Barış* romanındadır. Gerçek hayatta yarı-öz ağabeyi tarafından tacize uğrayan (akt. Mitchell, 2011, s. 70) Virginia Woolf ise enesti ‘Melekler ve Böcekler’ öyküsüne konu etmiştir. Olanca benzerliğine rağmen ‘öteki’ olmuş düşman diğer kardeş Kazancakis’in *Kardeş Kavgası*’nda yer alır. Acıları ile birbirine kenetlenmiş “Üç Kız Kardeş” Çehov’un oyunundadır. Bergman’ın “Çılgınlıklar ve Fısıltılar” filminde ise olabildiğine uzak üç kız kardeş, ölmek üzere olan kardeşin son günlerinde bile yaklaşmamışlardır (Sabbadini, 2007). Tıpkı Bergman’ın kardeşleri için “Çoğu kez kemiren bir nefretle birbirimizden uzak durduk” (akt. Sabbadini, 2007b, s. 160) diyen kendisi gibi... Yedi yaşından evvel kardeşi Georg ve Heinrich’in ölümüne şahit olan Kafka (Kafka, Wikipedia 2014) “Bir Kardeş Cinayeti”ni içinden hiç çıkamadığı suçlulukla mı yazmıştır?

Kardeş iyidir. Kardeş olmak iyidir. Nükhet Sirman’ın dediği gibi kardeş olmak için kan bağına gerek de yoktur.

Dalal (1998, s. 226) çok önemli iki ruhsal gelişim aşamasında uzlaşmayı önerir. Bunlardan ilki ebeveynlerden ayrılabilmeyi öğrenmek, diğeri kardeşler/ arkadaşlar/ diğer grup üyeleri ile işbirliği yapabilmektir. Kardeş, bebek gözlem çalışmalarında da vurgulandığı gibi, kendini diğeri ile ilişkide, diğerklerinin içinde düşünebilme kapasitesi getiren “biz” benliğinin (*we ego*) ve “biz” psikolojisinin (*we psychology*) gelişmesi için elzemdir (Emde, 1988). Bu ise daha güzel bir dünya için...

Kardeşler her yerdedi. Onlardan söz etmemek olmazdı.

“Hiç anlatılmamış bir hikâyeyi yüreğinde taşımak kadar büyük bir yük yoktur insana...” demişti Maya Angelou (1969).

Psikanalizin çok da anlatmadığıydı kardeşler.

Anlamaya ve anlatmaya çalıştık...

KAYNAKÇA

- Agger, E.M. (1988), “Psychoanalytic Perspectives on Sibling Relationships”, *Psychoanal. Inq.*, 8, s. 3-30.
- Andreas-Salomé, L. (1917), “Zur Deutung des Libidos bei der Beziehung zum Bruder”, *The International Psycho-Analytical Library*, 89, s. 68-69.

- Angelou, Maya (1969), *I Know Why the Caged Bird Sings*, Random House, New York.
- Antigone (2014), *Encyclopaedia Britannica* Online'da. 13.6.2014 tarihinde <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/28036/Antigone> adresinden alınmıştır.
- Akhtar S. ve Kramer S. (1999), *Brothers and Sisters: Developmental, Dynamic, and Technical Aspects of the Sibling Relationship* (Margaret S. Mahler Series), Jason Aronson, Inc., 1. baskı, Londra.
- Anzieu, D., (2003), "Freud'un Otoanalizi ve Psikanalizin Keşfi", çev. N. Tura, *Ötekini Dinlemek* 15, Metis Yayınları, İstanbul.
- Anzieu, D., Chabert, C. (2007), *Le transfert paradoxale: de la communication paradoxale à la réaction thérapeutique négative*, Dunod, Paris.
- Balsam, R.H. (2002), "The Normal One: Life with a Difficult or Damaged Sibling", *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 50, s. 716-717.
- Benhaïm, D. (2008), *Is There a Sibling Complex?: Le complexe fraternel* By René Kaës; Dunod, Paris, s. 241; *Canadian J. Psychoanal*, 16, s. 254-261.
- Bion, W.R. (1965), *Transformations: Change from Learning to Growth*, Tavistock, Londra.
- Blessing, D. (2007), "Hiding in plain sight: the sibling connection in eating disorders", *J. Child Psychother*, 33, s. 36-50.
- Caldwell, L. (2000), *Art, Creativity, Living*, Karnac Books.
- Can, Ş. (2011), *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Coles, P. (2003), *The Importance of Sibling Relationships in Psychoanalysis*, Karnac, Londra.
- Coleman D. (1996), "Positive sibling transference: Theoretical and clinical dimensions", *Clinical Social Work Journal*, 24.4, s. 377-387.
- Colonna, A.B., Newman, L.M. (1983), "The Psychoanalytic Literature on Siblings", *Psychoanal. St. Child*, 38, s. 285-309.
- Dalal, F. (1998), *Taking the Group Seriously*, Jessica Kingsley, Londra.
- Davenport, V. (2004), *The Importance of Sibling Relationships in Psychoanalysis by Prophecy Coles*, Karnac, Londra.
- Dracaena draco (2014), Wikipedia'da 8.6.2014 tarihinde http://en.wikipedia.org/wiki/Dracaena_draco adresinden alınmıştır.
- Emde, R.N., (1988) "Development terminable and interminable. 1. Innate motivational factors from infancy", *International Journal of Psycho-Analysis* 69, s. 123-42.
- Erdem N. (2005), *Psikanalitik Bakışlar Aktarım-Karşıaktarım* kitabındaki "Boş Oda" makalesinden, PPPD Yayınları, İstanbul.
- Freud, A. (1953), "Some Remarks on Infant Observation", *Psychoanal. St. Child*, 8, s. 9-19.
- Freud, S. (1919), "A child is being beaten: a contribution to the study of the origin of sexual perversions 1953-1974", sayı 17.
- Freud, S. (1921), "Group Psychology and the Analysis of the Ego", yay. haz. J.Strachey, The standard edition of the complete works of Sigmund Freud, Cilt XVIII, The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis, Londra.
- Freud, S. (1945), "Dostoevsky and Parricide", *Int. J. Psycho-Anal.*, 26, (1928), s. 1-8.
- Freud, S. (1953 [1900]), *The Interpretation of Dreams, Standard Edition*, 4 ve 5, Hogarth Press, Londra.

- Freud, S., (1962 [1893-1899]), "Further Remarks on The Neuropsychosis of Defence (1896)", yay. haz. J. Strachey, The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Cilt III (1893-1899), *Early Psycho-Analytic Publications* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 159-174.
- Freud, S. (1963 [1915-1916]), "The Archaic Features and Infantilism of Dreams", yay. haz. J. Strachey, The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Cilt XV (1915-1916), *Introductory Lectures on Psycho-Analysis* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 199-212.
- Freud, S. (1964 [1932-1936]), "Femininity", yay. haz. J. Strachey, The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Cilt XXII (1932-1936), *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 112-135.
- Habip B. (2012), "Kuram ile Klinik Buluşunca", *Cogito* 201, YKY.
- Heimann, P. (1950), "On Counter-Transference", *Int. J. Psycho-Anal.*, 31, s. 81-84.
- Hindle D. ve Sherwin-White, S. (2014), *Sibling Matters: A Psychoanalytic, Developmental, and Systemic Approach*, The Tavistock Clinic Series, Karnac Books.
- Kaës, R. (1993), *Le groupe et le sujet du groupe*, Dunod, Paris.
- Kaës, R. (2008), *Le complexe fraternel*, Dunod, Paris.
- Kafka, F. (2014), Wikipedia'da 18.6.2014 tarihinde http://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Kafka adresinden alınmıştır.
- Klein, M. (1975 [1932]), "The sexual activities of children", *The Writings of Melanie Klein* içinde, The Hogarth Press and Institute of Psycho-Analysis, sayı 2, Londra.
- Klein, M. (1975 [1952]), "On observing the behaviour of young infants", *The Writings of Melanie Klein* içinde, The Hogarth Press and Institute of Psycho-Analysis, sayı 3, Londra.
- Klein, M. (1957), *Envy and Gratitude; a study of unconscious sources*, England Basic Books, Oxford.
- Klein, M. (1961), "Narrative of a Child Analysis: The Conduct of the Psycho-Analysis of Children as seen in the Treatment of a Ten year old Boy", The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis, Londra, s. 1-536.
- Klein, M. (1975), "The Writings of Melanie Klein", *The Hogarth Press and Institute of Psycho-Analysis*, sayı 1-4, Londra.
- Kogan, I. (2012), *Kendilikten Kaçış, Sınırları Yıkma, Bir-liğe Duyulan Açlık*, Psikolistanbul Psikanaliz Kitaplığı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlar, İstanbul.
- Kristeva, J. (1982), *Powers of Horror: An Essay on Abjection*, Columbia University Press, New York.
- Lacan, J. (1988), The family complexes. (C. Asp, Trans.). Critical Texts, 5(3)
- Laplanche, J. (1976), *Life and death in psychoanalysis* çev. J. Mehlman, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Levin, C. (2008), "The Sibling Complex: Thoughts on French-English 'Translation'". *Canadian J. Psychoanal.*, 16, s. 262-274.
- Mitchell, J. (2013), "Complementarity in Sibling Theory", *Canadian Journal of Psychoanalysis* 21.1.
- Mitchell, J. (2011), *Kardeşler, Edebiyat ve Sözcükler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Mitchell, J. (2003), *Siblings: Sex and violence*, Polity Press, Cambridge, UK.
- Mitchell, J. (2006), "Sibling trauma: a theoretical consideration", *Sibling relationships*, Karnac, s. 155.
- Nagera, H. (1967), *Vincent Van Gogh: A psychological study*, Allen and Unwin, Londra.
- O'Shaughnessy, E. (1999), "Relating to the superego", *International Journal of Psycho-Analysis* 80, s. 861-870.
- Palacios-Boix, J. (2013) "Thou Shalt Not Kill": The Work of Juliet Mitchell on Siblings and the Horizontal Axis." *Canadian Journal of Psychoanalysis* 21.1.
- Prendeville, J. ve Maginn, W. (1871), *An historical and descriptive account of the famous collection of antique gems possessed by the late Prince Poniatowski. Accompanied by poetical illustrations of the subjects, from classical authors, with an essay on ancient gems and gem-engraving*, Henry Graves, Londra (1841).
- Ramachandran, V. (2000), Mirror neurons and imitation learning as the driving force behind "the great leap forward" in human evolution, The Edge, <http://www.edge.org/documents/archive/edge69.html>.
- Reid, M. (2003), "Clinical Research: The Inner World of the Mother and Her New Baby – Born in the Shadow of Death", *J. Child Psychother*, 29, s. 207-226.
- Rizzolatti, G, Fadiga, L, Gallese, V, Fogassi, L. (1996), *Premotor cortex and the recognition of motor actions Cognitive Brain Research* 3, s. 131-141.
- Rizzolatti Rizzolatti, G. ve Craighero, L. (2004), "The mirror neuron system", *Annual Review of Neuroscience* 27, s. 169-192.
- Rosenfeld, H.A. (1971), "A clinical approach to the psychoanalytical theory of the life and death instincts: an investigation into the aggressive aspects of narcissism", *International Journal of Psycho-Analysis* 52, s. 169-178.
- Rustin, M. (2007), "Taking account of siblings – a view from child psychotherapy 1", *J. Child Psychother.*, 33, s. 21-35.
- Sabbadini, A. (2007), "Three Sisters: Sibling Knots in Ingmar Bergman's Cries and Whispers", *Psychoanal. Inq.*, 27, s. 481-486.
- Sabbadini, A. (2007b), *Projected Shadows: Psychoanalytic Reflections on the Representation of Loss in European Cinema*, published in association with the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 160.
- Schmid-Gloor, E. (2013), Kardeş ilişkileri psikanalitik kuramın "üvey evladı" mı? Psikanalitik Bakışlar 7 'Kardeşler ve Psikanaliz' Sempozyumu'ndaki sözel sunumundan, İstanbul, 14 Aralık 2013.
- Winnicott, D.W. (1949), "Hate in the Counter-Transference", *Int. J. Psycho-Anal.*, 30, 1949, s. 69-74.
- Winnicott, D.W. (1971), *Oyun ve Gerçeklik*, çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Winnicott, D. W., Ramzy I. (1977), *The piggie*, Hogarth Press, Londra.
- Volkan, V. D. ve Ast, G. (1997), *Siblings in the Unconscious and Psychopathology*, International Universities Press, Madison, CT. (*Bilinçdışında kardeşler ve psikopatoloji*, çev. Birsan Ceyhun, Gülsen Ceyhun, Çizgi Tıp Yayınevi).

Giriş

Açılış Konuşması

PINAR LIMNİLİ

Sevgili konuklarımız, 7. Psikanalitik Bakışlar Sempozyumu'na hoşgeldiniz. Bu yılki sempozyumumuzu psikanalitik kuramda kendine pek yer bulamadığını düşündüğümüz bir konuya ayırdık: Kardeşler.

Kardeşler konusu ile ilgili okumaya başladığımda zihnimde sık sık canlanan bir imge oldu. Bir analizanımın anlattığı bir öykü idi ve benzer öyküleri başkalarından da dinlemiştim. Bu bir çocukluk anısı idi ve şöyle başlıyordu: “O gün anne ve babamla beraber bir gün geçirmiştik; babamın işyeri kapalıydı, üçümüz gündüz vakti beraber olmazdık hiç, beklenmedik bir şeydi, hatta üzerimde çok sevdiğim kırmızı kazağım vardı, çok yağmur yağmıştı, ayakkabılarım sahilde ıslanmıştı, dönerken arabanın tekerleği çamura saplanmıştı...” diye uzayıp giden ve bir sürü küçük ayrıntı ile birlikte hatırlanan bu çocukluk anısı birden şöyle sonlanıyordu: “Aslında o gün kardeşimin de bizimle olması lazım ama onu hiç hatırlamıyorum.”

Bu “aslında orada olan ama bir türlü hatırlanamayan” kardeş imgesinin bu sempozyumun da sorusu olduğunu düşünüyorum. Sahiden kardeşler neredeydi?

Çocukluk anılarımızdan silindiği gibi Freud'un zihninden ve dolayısı ile psikanalitik kuramdan da silinmiş olabilirler miydi? Ruhsallığı anlamak üzere var olmuş olan psikanalizin kardeşler üzerine bu kadar az sözü olmasını nasıl anlamak gerekiyordu?

Psikanalitik kuramda kişinin ruhsallığı temelde ebeveyn ile olan ilişkiler ve Oidipus karmaşasının çözümü etrafında şekillenir. Psikanalizin kardeş

ilişkilerine bakışı da farklı değildir. Her zaman sevgisi için rekabet edilen bir ebeveyn imgesi vardır, çoğu analist kardeş sevgisinin savunmacı niteliğine vurgu yapar ve aslında kardeş sevgisini haset ve öldürme arzularının tersine çevrilmesi olarak görür. Oysa kardeşlerin varlığı ve ilişkileri ebeveynlerin sevgisi için rekabet etmekten ibaret değildir; bu kardeşlik deneyiminin yalnızca bir parçasıdır, kardeş ilişkisi kendi içinde bir güce sahiptir ve ruhsallığın gelişimini etkiler. Kardeşler üzerine çalışan az sayıdaki psikanalistin çalışmalarını Freud'un Oidipus karmaşasının insan ruhsallığındaki merkezî konumuna bir meydan okuma olarak görebiliriz. Acaba kardeşleri görmenin ve onlar hakkında düşünmenin ebeveyn-çocuk ilişkisinden görece bağımsız bir yolu var mıdır? Kardeşler tutkulu aşk ve nefret duygularının nesnesidirler ve aralarındaki bağlar yaşam boyu kurulan nesne ilişkilerinde belirleyici rol oynar. Kardeş fikri doğuştan gelir, Bion'un terminolojisi ile söylersek bir ön kavramlaştırmadır; gerçekte bir kardeşi olsun ya da olmasın kardeş fikri çocuğun zihninde her zaman vardır. Kardeşlik yaşantısı çocuğa çoğul özdeşleşim yapma şansı sunar, yeni doğan bebekle, büyük çocuk olarak kendisi ile ya da karşı cinsten kardeşle yapılan özdeşimler ruhsallığın zenginleşmesini sağlar. Bir kardeşle yaşamak deneyimleri paylaşabilmek demektir. Anne babanın sevgisinin ve baskısının paylaşılması, yaratıcı oyunların ve düşlemlerin paylaşılması ve uzun yıllar süren bir yakınlığın paylaşılması gibi. Bu ilk bağların izleri gelecekte arkadaşlık ve aşk ilişkilerinde, iş ve aile dinamiklerinde sürüp gider.

Kişinin iç dünyası iyi ya da kötü kardeş imgelerine sahiptir. Belki de çoğumuzun düşlemlerinde annenin bedeni bizi yerimizden etmek için bekleyen bebeklerle doludur, belki bazılarımız için kardeş imgesi kuşaklararası aktarılan bir bilinçdışı düşlemin bir parçasıdır ya da biz o imgenin kendisi olmuştuk farkında olmadan. Klein'a göre kardeşler Oidipus karmaşasının çözümünde bir müttefik olarak önemlidir, kardeşler arasında bir tür suç ortaklığının varlığı ebeveynlerden duyulan korkuyu hafifletebilir ve her sevgi ilişkisinde temel bir rol oynar. Yetişkin cinselliğimiz yalnızca karşı cinsten ebeveyne duyduğumuz cinsel arzuların çözülmesi ile ulaşılan bir evre midir gerçekten? Kardeşler arasındaki cinsel ilgi ve bağlılığın kendi cinsel kimliğimizin oluşmasında ve eş seçimlerimizde önemli olmadığını söyleyebilir miyiz? Kardeşler, ebeveynlerin fiziksel ya da ruhsal olarak yetersiz kaldıkları durumlarda yardıma çağırılır, saldırganlığın yansızlaştırılmasında ve yer değiştirmesinde yardımcıdır, enstet nitelikli düşlemlerin dönüştürülmesinde destekleyici ve köprü kuran nesnelerdir.

Gerçekte bir kardeşe sahip olabiliriz ya da olmayabiliriz ama akranlarımız ve arkadaşlarımız hep vardır, onları severiz, onlardan nefret ederiz, bağlanırsınız, rekabet ederiz. Özdeşim ve yansıtımlı özdeşimler üzerinden ben ve ben-olmayanın ayırt edilmesi kardeşler arasında olduğu gibi öteki ile olan ilişkilerde ve topluluklarda da belirleyici olur.

Analiz odasında da kardeşler vardır. Geleneksel psikanalitik kuram analist-analizan çiftini bir kardeş çifti olarak düşünmemiştir, dolayısıyla aktarım ve karşıaktarımda kardeş ilişkisinin dinamikleri üzerinde pek durulmamıştır. Oysa kardeşleri iç dünyanın önemli nesneleri olarak düşündüğümüzde aktarımda kardeş ilişkilerinin de tanınması ve çalışılması önemlidir. Biz bu sempozyumda psikanalitik kuramda ve uygulamada kardeşlerin yerini tartışmaya açmak istedik. Böylece hepimizin zihninde ve dolayısı ile klinik uygulamasında, kardeşleri biraz daha görünür kılmayı hedefledik.

Sempozyumda konuşma davetimizi kabul eden, değerli konuklarımız; kardeşler konusunda çalışmış olan az sayıdaki analistlerden Vamık Volkan farklı bir disiplinin bakış açısını getirecek olan Nükhet Sirman'a ve kardeşler konusunu çok yönlü ele almamızı sağlayan Psike İstanbul üyesi konuşmacılarımıza teşekkür ediyorum.

Bu sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen bilimsel komite ve düzenleme komitesi üyesi arkadaşlarıma ve siz sayın katılımcılara da teşekkür ediyorum. Birlikte verimli ve keyifli bir sempozyum geçirmek dileği ile sözü açılış panelinin konuşmacılarına bırakıyorum.

Freud ve Kardeşler

REFHAN BALKAN ÖZTÜRK

Psikanalizin atasına geçmeden bizim atasözlerimizde kardeşlerden nasıl söz edildiğine bir bakalım:

“Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış.”

“Kardeş kardeşin ne öldüğünü, ne onduğunu ister.”

“Kardeş kardeşi atmış yar başında tutmuş.”

Kardeş olmak bir tahterevallide oturmak gibidir. Çocukluğun erken dönemlerinde nefret ve sevginin hızlıca yer değiştirmesiyle bir yukarıda bir aşağıdasınızdır. Zamanla salınım azalır, kardeşler arasında göreceli ılıman bir ilişki yaşanmaya başlar.

Peki psikanalizin yaratıcısı Sigmund Freud için kardeşler ne anlama gelmekteydi?

Genç annenizin amniyon zarı içinde doğan ilk çocuğusanız, daha iki aylıkken anneniz tekrar hamile kalmış ve hamileyken kendi erkek kardeşini kaybedip doğan kardeşinize onun adını vermişse ve siz on dokuz aylıkken o kardeşiniz ölmüşse; iki buçuk yaşınızdayken anneniz tekrar bir çocuk doğurup, bu doğumların ardı arkası kesilmemiş, on yaşınıza gelene kadar beş kız kardeş ve bir erkek kardeşiniz olmuşsa; anneniz için altın Sigi bile olsanız gerçekten erken çocukluk döneminiz ne kadar doyumlu geçebilmiştir? Anneniz istilacı kardeşlerinizden kalan zamanın, ilginin ne kadarını size verebilmiştir?

Kardeşler arası karmaşık ve etkin duyguların varlığını Freud'un keşfetmesi basit bir erişkin buluşu değildir, çocukluğun perdelenmiş, unutulmuş, zamanla hatırlanan anılarından süzülüp gelmektedir.

Freud'un toplu eserlerinde ve dizininde kardeşler başlığında bir bölüm yoktur. Bu; yaşadığı kardeş kaybından, annesini ve evin olanaklarını 6 kardeşle paylaşmak durumunda olmasından, aile içinde diğer kardeşlerinden daha farklı konumda olmasının getirdiği yüklü duygulardan olabileceği gibi psikanalitik teorisini dayandırdığı kuramı ile de ilgilidir. Freud kardeşlerin kişinin iç dünyasındaki başat rolünü, kardeşle kurulan bağın çok yönlülüğünü fark etmiş olmasına rağmen Oidipus karmaşasını, teorisinin odağı olarak konumlandığından kardeş ilişkisindeki tüm yüklü duyguları ebeveynlere yönelik olarak tanımlamıştır. Buna rağmen bütün metinlerinde kardeş ve yerine geçen figürler gizlenmiştir.

Bu yazıda Freud'un rüyaları, vakaları ve teorik metinleri üzerinden incelediğim kardeşlere bakış açısını paylaşacağım.

Freud'un bilinçaltına giden kral yolu yani rüyaları bize kardeşler ile ilgili neler söylemektedir?

1895-1901 arasında gördüğü ve yazmış olduğu rüyalara baktığımızda (akt. Anzieu, 2003) pek çoğunda açık veya örtülü olarak kardeş veya yerine geçen figürlerin bulunduğunu görürüz.

İlk yazılmış ve ayrıntılı analiz edilmiş rüyası "İrma'ya yapılan iğne"de (1895) kendisiyle akran olarak gördüğü kişilerle olan (Otto, Leopold, Fliess) rekabeti, onları yenme ve onlardan üstün olma arzusu belirgindir (Freud, 1953 [1900], s. 106-121).

"Sarı sakallı amca" (Şubat 1897) düşünde (Freud, 1953 [1900], s. 136-146) çağrışımları profesörlük alamamış iki meslektaşına yönelir ve her ikisi ile ortak yanı olmayan Freud profesörlüğe atanabilir. Ve burada bir çarpıtma yaparak rüyadaki kişiye yönelik aşağılayıcı düşünceler şefkat duygusu ile sansürlenmektedir.

Rüyanın son sözü: Kusursuz olan Freud diğer rakiplerini geçerek seçilecektir.

Ekim 1897'de gördüğü "Koyun kafası" rüyasının çağrışımlarıyla Freud'un babasıyla ilgili annesiyle konuşur (akt. Anzieu, 2003, s. 173). Bu konuşmadan sonra eskiye dair çok önemli bir perde anıyı hatırlar. "Sandık anısı", bu anıda hem kaybedilen ve yası tutulan dede hem de anne vardır. Hatırladığı anıda özellikle annenin ince olmasının altı çizilmektedir; böylece arka arkaya doğan Julius ve Anna'nın meydana getirdiği gebe anne incecik yapılarak olası kardeşler ortadan kaldırılmaktadır. Dolap veya sandık ise annenin karnının simgesidir, boş sandık boş olan rahmi ve rakip kardeşlerin olmasını da simgelemektedir.

Bu rüyalar Freud'u Oidipus karmaşasının keşfine götürürken rakip kardeşleri ve onlara duyulan yok etme isteğini de barındırmaktadır.

Freud kendi çocukluk cinselliğine yaptığı yolculukta birçok perde anı ile birlikte çocukluk düşlerini de hatırlar. 7-8 yaşlarında gördüğü “Sevgili anne ve kuş gagalı kişiler” rüyasını 1898 yazında anımsar (Freud, 1953 [1900], s. 583-587). Bu kaygı rüyasını, anne ve babası yanına gelene kadar yatışmadığı korkulu bir rüya olarak tanımlar. Çocukluk düşü Freud'u Freiberg'deki çayırda Philippe adında bir çocukla oynadığı zamana götürür. Çocuk ona çiftleşme sözcüğünün kaba bir deyimle ne olduğunu öğretmiştir. Bu çağrışım- la rüyanın anne ve babanın cinsel ilişkisine gönderme yaptığını söyler, (Freud, 1953 [1900], s. 583) en rahatlatıcı olan ince annenin görülmesidir. Rüyanın bunaltısıyla yanına getirdiği ve yanında alıkoyduğu anne gebe değildir. Böylece cinsel ilişki ve ardından gelebilecek kardeş de engellenmiştir.

Hatırlanan bu çocukluk düşü Freud'un ilk sahne düşleminin keşfidir de.

Kardeş ilişkileri ile ilgili anılar, duygular ve bastırılmış yaşantılar artık doludizgin gelmektedir. 1898 sonbaharında görülen iki rüya “At gezintisi” (Freud, 1953 [1900], s. 229-231) ve “Non vixit” (Freud, 1953 [1900], s. 421-431) bu açıdan çok önemlidir. Atın üzerindeki Freud çok iyi at binememektedir. Bunu yüzüne vuran bir arkadaş –meslektaşını– gördükten sonra ata maharetle yerleşerek güvenle yoluna devam eder. Rüya gördüğü meslektaşına ona tepeden bakmaktadır, bu rüyada akran rekabeti tekrar ortaya çıkmıştır. Çağrışımları, çocukluk arkadaşı ve yeğeni olan John'la çocukluğunda yapmış olduğu kavga sahnelerini hatırlamasını sağlar.

Bu rüyanın hemen arkasında görülen “Non vixit” rüyasıyla (Freud, 1953 [1900], s. 421-431) çok akran hatırlanır. Bu akranların çoğu ölmüştür; bu sırada Fliess de ağır hastadır. Freud rüyada arkadaşı, meslektaş ve Brücke'nin laboratuvarında onun yerini almış olan Joseph Paneth ile ilgili “non vixit” yani “o yaşamadı” demektedir. Aslında demek istediği Paneth'in ölmüş olduğunu ifade eden “non vivit”, “o canlı değil” olmalıydı. Freud'un çağrışımları onu Shakespeare'in Julius Caesar oyunundaki Brutus'un söylevi- ne götürür. “Sezar beni sevdiği için ona ağlıyorum, şanslı olduğu için seviniyorum; yiğit olduğu için ona saygı duyuyorum; ama hırslı olduğu için onu öldürdüm” (Freud, 1953 [1900], s. 424).

Arkasından bu oyunu yeğeni John'la oynadığını anımsar. “Üç yaşına kadar ayrılmaz ikiliydik. Benim oyun arkadaşımdı. Birbirimizi seviyor ve aynı zamanda dövüşüyorduk da. Bu çocukluk ilişkisi benim çağdaşlarımla sonraki tüm ilişkilerimde belirleyici olmuştur” der (Freud, 1953 [1900], s. 424).

ve rüyadaki düşmanlığın (yaşamadı) kökensel olarak John'la karmaşık ilişkiyle ilgili olduğunu söyler. Bu dönemde Fliess'e ölen kardeşi Julius'tan bahseder: "Benden bir yaş küçük kardeşimin doğumu bende onunla ilgili kötü dilekleri ve gerçek bir çocuksu kıskançlığı kıskırtmış ve ölümü içimde bir vicdan azabı tohumu bırakmış" (akt. Anzieu, 2003, s. 347). Rüyanın çağrışımlarının getirdiği Julius Ceasar ölü kardeş Julius da olamaz mı? O zaman Brutus kimdir?

Bilinçaltının geçmişle ilgili hareketlenmesinden sonra çocukluğundaki kardeş yerine geçenlerle ilişkili perde anı 1899 başında hatırlanır; bu anı cinsiyet farklılıklarıyla ilk karşılaşma niteliğindedir de.

Birçok sarı çiçeğin bulunduğu yeşil çimenli bir çayırdayız. Çayırın yukarısında bir köy evi, iki kadın gevezelik ediyor. Çayırdaki 3 çocuk oynuyor, iki-üç yaşlarındayım, diğerleri benden bir yaş büyük yeğenim John ve benle yaşıt diğer yeğenim Pauline. Çiçek topluyoruz ve biz iki erkek çocuk Pauline'nin üstüne atlayarak onun sarı çiçeklerini kopartarak alıyoruz. Gözyaşları içinde çayırdan tirmanıyor (akt. Anzieu, 2003, s. 371).

Bu anıda Sigmund ve John arasındaki alışılmış kavgalar yerine bir kıza karşı iki erkek çocuğun işbirliği vardır.

Bu perde anıda kardeşler arasındaki cinsel oyunlar ve enstest nitelikli arzu gizlenmiştir.

Freud rüyaları aracılığıyla yaptığı otoanaliz ve kardeşler ile ilgili keşiflerine bundan sonra analiz ettiği vakalarıyla devam edecektir. Bu dönemde çalışmaya başladığı Dora vakası ve diğer önemli vakalarında kardeş(ler) doğumları başat bir yer tutacaktır.

Dora adı verilen genç kız Freud tarafından (1905) bir histeri olgusu olarak değerlendirilmiştir (Freud, 1998). Dora 4-5 yaşlarındayken parmağını emerken kendisinden 1.5 yaş büyük ağabeyine yaklaşıp bir eliyle de onun kulak memesini okşamaktadır, ağabey erken çocukluk yaşamının erotik nesne seçimidir. 6 yaşındayken tekrar enürezisi başlar. Aynı dönemde Freud nevrotik belirtilerinin de ortaya çıktığını belirtir (Freud, 1998 [1905]). Enürezisi mastürbasyonun yerine geçeni olarak tanımlayan Freud bu alışkanlığın Dora'nın erkek kardeşinden geçtiğini söyler (Freud, 1998). Yani ağabey Dora için bir özdeşleşim nesnesi olmuştur. Enürezis yani mastürbasyon histerik bir belirti olan nefes alma zorluğuyla yer değiştirilmiş ve bırakılmıştır.

Freud bu vakada kardeşin cinsel bir haz nesnesi olarak seçilmesi ve özdeşleşim nesnesi olmasının üzerinde durur.

Küçük Hans vakası (1909) ise kardeşinin doğumu ile 3,5 yaşındaki çocuğun ebeveynlerinin cinselliği ve sonucunda oluşan hamileliğe duyduğu sadist nitelikli arzu, kardeş ölümü isteğinin sonucunda karşılaşacağı misilleme ve cezalandırılma düşlemleri ile ortaya çıkan bir çocukluk fobisinin çözümlemesidir (Freud, 1998). Freud vakanın tartışma bölümünde Hans'ın ruhsal-cinsel gelişiminin akışı üzerindeki en önemli etkinin kızkardeşin doğumu olduğunu belirtir (Freud, 1998). Doğum çocuğun çözümlemesinin güç olduğu bir soruyu da beraberinde getirmiştir. Bebekler nereden gelir?

Bebeğin bakımını izlerken erken dönemde yaşadığı haz yaşantılarının anı izleri yeniden canlanmıştır. Kardeşin doğumu hem haz hem de merakını ateşlemiştir. Kardeşinin dünyaya gelmemesini ne çok istediğini birçok kez dile getiren Hans ilk dönemdeki düşmanlık hislerinden korkmuş ve bunu bastırarak banyo korkusu ve devrileceğinden korktuğu ağır yük arabaları, yolcu arabaları olarak belirtiyeye dönüştürmüştür. Bu devrilecek arabayla simgeleyen, kardeşlerini kutusunda –karnında– taşıyan yüklü annesi ve dolayısıyla ortadan kalkmasını istediği kardeşidir.

Sadist nitelikli arzuları ve kardeşinin ölmesini istemesi yer değiştirme ile fobilerinin oluşumuna neden olmuştur.

Bir saplantı nevrozu olgusu olan Sıçan Adam'da (1909) ise kardeş kıskançlığı, cinsel farklılığın araştırılması ve kardeş kaybının yansımaları mevcuttur (Freud, 1996). Kıskanılan erkek kardeşe (kendisinden 18 ay küçük) zarar verme arzusu oyuncak bir tabanca ile hastanın kardeşini alnından vurduğu ancak esas arzusunun onu yaralamak olduğu bu olaydan sonra kendini kaybettiğine dair anı ile kız kardeşinin ölümcül hastalığı sırasında bir yaramazlık nedeniyle babasının onu dövmesinin ardından mastürbasyonu bırakmasını hatırlamıştır. Freud hastasının ölüm olgusuna yaklaşımı (leş kargası adı alacak kadar cenazelere katılması ve geride kalanlarla derin bir duygudaşlık sergilemesi) ile 4 yaşlarındayken ölen kız kardeşinin ölümü arasında bağ kurar (Freud, 1996). Hasta bu ölüm olayını hatırlamakta güçlük çekmektedir. Bu zorluğun o dönemde kız kardeşe yönelik ölümcül arzusunun gerçekleşmesinden kaynaklandığını ve bu suçluluğun daha sonra başka kişilere ve olaylara aktarılmasının hastanın saplantı nevrozunun nedenlerinden biri olduğunu belirtir.

Kurt Adam (1918) da Küçük Hans gibi nevrotik belirtilerde kardeş etkisinin varlığının altının çizildiği diğer bir vakadır (Freud, 1996). Çocuklukta anne ve babası hasta olduğundan yalnız kalan Kurt Adam ve kendisinden iki yaş büyük olan kız kardeşi yalnızlıklarını birbirlerinin varlığında gi-

dermeye çalışmışlar ancak iki kardeşin cinsellik içeren oyunları hastanın nevroitik belirtilerine zemin hazırlamıştır.

Hastanın analizinde hatırladığı perde anıların izinde Freud Kurt Adamın çok küçük olduğu bir yaşta kız kardeşinin cinsel oyunlarına maruz kalıp ayartıldığı sonucuna varmıştır (Freud, 1996). Abla ile yaşanan cinsel oyunlardaki edilgen rol ona edilgen bir cinsel amaç vermiştir. Sadist nitelikli anal evreye gerilemeyle dövülme ve cezalandırılma mazoşist 'doyum bileşenleri' olmuştur. Bu dönemde baba arzu nesnesi olmuş (edilgen bir kadın rolü ile özdeşleşerek) ve babaya yönelik eşcinsel arzuların doyumunu babayı kızdırarak onun dayak atmasıyla sağlanmıştır.

Gece düşlerinde onu rahat bırakmayan kurt aslında arzu edilen babanın korkulan nesneye dönüştürülmüş biçimidir.

Ergenlik döneminde kız kardeşiyle fiziksel bir yakınlık yaşamak isteyen hasta kardeşi tarafından kesin bir şekilde reddedilmiş, bu dürtüsünü evdeki hizmetçiye ve kardeşi ile aynı adı taşıyan bir köylü kıza yöneltmiştir. Bu kendisinden her alanda daha düşük kişilerle birlikte olma çocukluğunda kardeşiyle yaşadığı ilişkide kendi yaşadığı durumun tekrarı olmuş ve nesne seçimlerinin doğasını belirlemiştir.

Freud, Kurt Adamın hastalığının yaratıcısının birincil sahnenin ablanın ayartmasıyla sonradan etki ile tekrar hatırlanması olduğunu ve bir travmatik yaşantı olarak nevrozunun çekirdeğini oluşturduğunu söyler ve çocuklukta başlayan bu saplantı nevrozunun hastanın entelektüel gelişimini, öğrenme yetisini baltaladığını ekler (Freud, 1996).

Freud'un vakalarında yorumladığı kardeş ilişkilerinde:

1. Biri yönetir, biri yönetilir.
2. Yaralayıcı şekilde rekabet ederler. Ebeveynin sevgisi ve kaynaklarını biri kazanır diğeri kaybeder.
3. Kardeşler arasındaki erotizm sapkın doğadadır ve zarar verir.
4. Kardeşler birbirlerine öfke ile bağlıdırlar.
5. Kardeş kaybı bitmeyen bir suçluluğu ve tekrarlayan başarısızlıkları da beraberinde getirir.

1895-1899 arasındaki teorik metinlerinde Freud kardeşler arasındaki ensest nitelikli ilişki ve cinsel kötüye kullanımın çocuğun ileriki erişkin cinsel yaşamını gölgeleyeceğini söyler ve bu durumun ciddi psişik sonuçlarından hem kız hem de erkek çocuğun muzdarip olacağını ve erişkinlik dönemlerin-

de de görülmez bir bağla birbirlerine mahkûm kalacaklarını ekler. “Erkek obsesyonlarla boğuşurken kız kardeş de histerik olur” diye ne tür yakınmalarının olacağını da altını çizer (Freud, (1962 [1896], s. 165).

1900’de *Düşlerin Yorumu* eserinde: “Erkek ve kız kardeşlerini seven ve eğer onlar ölse yoksunluk çekecek olan çoğu insan, bilinç dışında onlara yönelik olarak daha eski zamana dayanan kötü istekler barındırırlar ve bunlar düşlerde gerçekleşir” der (Freud, (1953 [1900], s. 251).

Yine aynı metinde düşmanlığın temelini çocukluk döneminde atıldığını söyleyerek bu ilişkiyi şöyle tanımlar: “Büyük çocuk küçüğe kötü davranır, iftira eder ve oyuncaklarını elinden alır. Küçük ise büyüğe yönelik güçsüz bir öfke tarafından yenilip bitirilir, onu kıskanır ve ondan korkar. Çocuklar gereksinimlerini doyumak için kardeşleriyle insafsızca savaşırlar” (Freud, (1953 [1900], s. 250).

1905’te yayınladığı *Cinsellik Üzerine Üç Deneme* yapıtında sfenks bilmececi bölümünde çocuğun varoluşunun temellerine ait merakının yeni bir bebeğin gelişi ile ortaya çıktığını söyler (Freud, 1905) ve *Çocuğun Cinsel Olarak Aydınlanması* (1907) metninde çocuğun cinsiyet bilmececiğini araştırmasını zihnini meşgul eden diğer bir zor soru olarak tanımlar Freud, S. (1955 [1907]). Ve bu iki temel sorunun çocuktaki merakı ve aydınlanma arzusunu da beraberinde getirdiğinin altını çizer. Bir taraftan istilacı, hırsız olan kardeşler diğer taraftan da insanlığın en temel yetisi olan merak etme ve düşünmeyi uyaran ve olgunlaştıranlardır da.

Freud’un ilk metinlerde çocuğun kardeşine yönelik olumsuz duygularından bahsetmesi sanki kardeşlerin varlığına sadece olumsuz bir mercekten baktığını düşündürse de Freud için kardeşler entelektüel gelişim için gerekli olmalarından başka diğer özgül gelişim aşamaları için de önemli role sahiptir. Örneğin kardeşin doğumu, küçük kızın annesel dürtülerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlar der ama iki kardeş arasındaki yaş farkının önemini de altını çizerek (Freud, (1953 [1900], s. 252) *Totem ve Tabu*’da (Freud, 1913) enest korkusu bölümünde ilkel kabilelerde erkek ve kız kardeşin birbirlerini görmelerinin bile yasaklandığı birçok örnek verir ve bölümü ruh çözümlemesi, bize bir oğlanın sevgisi için ilk nesne seçiminin enest doğada olduğunu ve bu nesnelerin yasak olan anne ve kızkardeş olduğunu öğretmiştir diyerek bitirir. Erkek kardeşler şiddet gösteren babaya karşı kurdukları yardımlaşma ile tiran babayı öldürmüş ve birlikte gerçekleştirilen eylemin suçluluğu ortaklıklarını oluşturmıştır. Güçleri eşit olduğundan kavgadan vazgeçerler ve düzeni sağlayacak yasaklar koyarlar. *Totem ve Tabu*’daki kardeşler arasında

başlayan ittifak Oidipus nitelikli suçlulukla bezeli olsa da toplumsal birlikte-
liğin ve düzenin de ilk basamağıdır.

1914'te kaleme aldığı "Okul Çocuğunun Psikolojisi Üzerine Çeşitli Düşünceler" (Freud, 1955 [1914]) makalesinde çocuğun aile yaşamında ebeveynleri, kardeşleriyle yaşadığı deneyimlerin erişkin yaşamındaki ilişkilere onu hazırladığının altını çizer. İnsanın hayatını; yaşamının ilk 6 yılındaki kişilerle olan ilişkilerinin belirlediğini ve asla bu izlerden kurtulunamayacağını belirtir.

1916-1917 Giriş Konferansları'nda (Freud, 1963 [1915-1916]) kardeşlerin varlığının sevgi nesneleri olan anne ve babanın yerlerini alabileceğinden bahsederken şöyle devam eder: "Ona rakip doğuran anne hayat boyu bağışlanmazken kardeşler büyüdükçe ilişkileri farklılaşır. Örneğin erkek çocuk güvenilmez annesinin yerine kız kardeşini sevgi nesnesi olarak seçebilir; aynı şekilde zaman içinde babanın ilgisini kaybeden kız için ağabey, bir yerine geçen olabilir" (s. 334). Bir kişinin ilk nesne seçiminin farklı cinsiyetteki ebeveyni ve kardeşi olduğunu söyleyen Freud (2013 [1915-1916]) bu güçlü arzunun gerçekleşmesini engellemek için en katı yasaklamaların gerektiğini bir kez daha belirtir.

Yine Ruh Çözümlemesine Giriş Konferansları'nda (Freud, 1963 [1915-1916]) kardeşin doğumu ile Oidipus karmaşasının bir aile karmaşasına doğru genişlediğini söyler. Yeni gelen kardeş öfkeyle karşılaşır ve ondan kurtulmanın yolları aranır. Ölüm yoluyla bu yeni gelenden kurtulma gerçekleşirse bellekte sabit kalmasa da bu kaybın çocuk için ne kadar önemli bir deneyim olduğunu daha sonra bulabiliriz der. Çocukların yeni doğan kardeşlerine duydukları kıskançlığın ve ölmesini arzulamalarının gerçekleşmesi durumunda yaşanan suçluluğun nevroza neden olabileceğini de belirtir.

1922'de kaleme alınmış *Eşcinsellikte Bazı Nevrotik Düzenekler* (Freud, 1955 [1922]) metninde erkeklerde eşcinsel nesne seçiminin iki güdüleyicisi olan annede penisin olmaması ve babanın lehine geri çekilme yani iğdiş edilme korkusundan başka bir mekanizmanın da ruhsallıktaki yerinden bahseder. Erken çocukluk sırasında annenin paylaşılmasının neden olduğu çok şiddetli kıskançlık, rakiplere (erkek çocukta) genellikle büyük erkek kardeşlere yönelik ölüm isteklerine yol açmaktadır. Ancak bu arzular uzun süre varlığını sürdüremez, bastırma ile dönüşüme uğrar ve rakipler ilk eşcinsel sevgi nesneleri halini alırlar. Freud (1955 [1922]) nefret edilen rakiplerin sevgi nesnelerine dönüşmesi bireyde toplumsal içgüdülerin doğmasına yol açan sürecin aşırı bir halidir diyerek kardeşlerin varlığının toplumsal yaşamdaki olumlu etkisine doğru teorisini genişletir.

1921'de yayınlanan *Grup Psikolojisi* eserinde (Freud, 1955 [1921]) karşıt tepki oluşturma (*Reaction-formation*) ya da tersine çevirme ve özdeşleşim yollarını açan kardeşlerin grup duygusunun ve adalet duygusunun oluşmasındaki çekirdek rolüne de dikkati çeker.

“Birden fazla çocuğun olduğu bir bebek odasında büyük çocuk ardından geleni kıskançlıkla bir yana atmak, ebeveyninden uzak tutmak, onun bütün ayrıcalıklarını gasp etmek isteyecektir. Daha sonra bu küçük çocuğun da anne tarafından kendisi kadar sevildiğini ve bunun sonucunda kendisine zarar vermeden bu düşmanca tutumunu sürdürmesinin olanaksız olduğunu anlar ve öteki çocukla özdeşleşime zorlanır. Böylece evde başlayan daha sonra da okulda gelişen bir topluluk ya da grup duygusu gelişir. Karşıt tepki oluşturma ile sağlanan adalet herkese eşit davranılmasıdır. Başlangıçta rakip olanlar aynı nesneye duydukları benzer sevgiyle birbirleriyle özdeşleşmeyi başarırlar. Düşmanca olan duygu özdeşleşme ile olumlu bir bağa dönüştürülüp grup ruhunu oluşturur” (Freud, 1955 [1921], s. 120-121).

Ego ve Id (Freud, 1923) ve *Grup Psikolojisi* (Freud, 1955 [1921]) yapıtlarında toplumsal yaşamın inşası ve süreğenliğinde gizli aktörlerin –kardeşlerin– varlığına epey önem vermiş olan Freud (1964 [1932-1936]) 1932'de Ruh Çözümlemesine Yeni Giriş Konferansları'nda gene bireysel acıya döner ve yeni bebeğin gelişi ile küçük çocuğun nasıl etkilendiğini şöyle anlatır: “Çocuğun istenmeyen işgalciye terk ettiği sadece emme değil anne bakımının tüm işaretleridir. Kendisini tahttan indirilmiş, yağmalanmış, hakları gasp edilmiş olarak hisseder ve yeni bebeğe kıskançca bir nefret beslerken vefasız anneye de davranışlarını değiştirerek yakınmasını ve kırgınlığını ifade eder. Çocuk annenin yeğlenen gözdesi olarak kalsa da çok şey değişmez ve iki kardeş arasında yalnızca 11 aylık bir yaş farkı bulunsa bile çocuk olup biteni anlamak için yeterince büyüktür” (Freud, 1964 [1932-1936], s. 123).

Bu paragrafta bahsedilen annesinin gözdesi olan ve kardeşiyle arasında sadece 11 ay bulunan küçük çocuk Sigmund'dan başkası değildir elbette...

Kardeşlik aynı rahmi, aynı memeyi paylaşmakla başlar, sonra aynı ekmeği paylaşmakla devam eder. Yıllar geçtikçe paylaşılan ortak anılar ve geçmiş hayata kök salmamızı sağlar. Başlangıçta kurtulunmaya çalışılan kardeş yüzümüzde çizgiler derinleştikçe sıkı sıkıya tutunduğumuz tek şey olur...

KAYNAKÇA

- Anzieu, D. (2003), *Freud'un Otoanalizi ve Psikanalizin Keşfi*, çev. N. Tura, Ötekini Dinlemek 15, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bank, S. ve Kahn, M.D. (1980-81), "Freudian Siblings", *Psychoanal Review*, sayı 67, s. 493-504
- Coles, P. (2003), *The Importance Of Sibling Relationships In Psychoanalysis*, Karnac, Londra, s. 21-50.
- Colonna, A.B. ve Newman, L.M. (1983), "The Psychoanalytic Literature on Siblings", *Psychoanal St. Child*, sayı 38. s. 285-309.
- Haas-Lyon, S. (2007), "To Outdo or Undo? Siblings and Hysteria", *Stud. Gend. Sex.*, sayı 8, s. 1-26.
- Freud S. (1905), "Three Essays on the Theory of Sexuality", yay. haz. J. Strachey, *The Standard edition of the complete Works of Sigmund Freud, Cilt VII, A Case of Hysteria, Three Essays on Sexuality and Other Works* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis, Londra, s. 123-246.
- Freud. S. (1998), *Olgu Öyküleri I Dora Ve Küçük Hans*, çev. Doç. Dr. Ayhan Eğrilmez, Payel Kitaplığı: 9, Payel Yayınevi, İstanbul.
- Freud. S. (1996), *Olgu Öyküleri II Sıçan Adam-Schreber-Kurt Adam Kadın Cinselliği*, çev. Doç. Dr. Ayhan Eğrilmez, Payel Kitaplığı: 9, Payel Yayınevi, İstanbul.
- Freud, S. (1953 [1900]), *The interpretation of dreams, Standard Edition*, 4 ve 5, Hogarth Press, Londra.
- Freud, S. (1955 [1905]), "Infantile Sexuality", yay. haz. J. Strachey, *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Cilt VII (1905): A Case of Hysteria Three essays on sexuality and Other works* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 194-200.
- Freud, S. (1955 [1907]), "The sexual enlightenment of children", haz. J. Strachey, *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Cilt IX (1906-1908): Jensen's "Gradiva" and Other Works* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 129-140.
- Freud, S. (1955 [1913]), "The horror of incest", yay. haz. J. Strachey, *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Cilt XIII (1913 [1912-13]): Totem and Taboo and Other Works* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 1-62.
- Freud, S. (1955 [1914]), "Some reflections on schoolboy psychology", yay. haz. J. Strachey, *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Cilt XIII (1914), Totem and Taboo and Other Works* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 239-244.
- Freud, S. (1955 [1921]), "Group psychology and the analysis of the ego", yay. haz. J. Strachey, *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Cilt XVIII (1920-1922): Beyond the Pleasure Principle Group Psychology and Other Works* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 67-143.
- Freud, S. (1955 [1922]), "Group psychology and the analysis of the ego", yay. haz. J. Strachey, *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Cilt XVIII (1920-1922):, Some Neurotic Mechanisms in Jealousy, Paranoia and Homosexuality* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 223-232.

- Freud, S. (1955 [1923-1925]), "The Ego and The Super-Ego (Ego Ideal)", yay. haz. J. Strachey, *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Cilt XIX (1923-1925): The Ego and the Id and Other Works* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 28-39.
- Freud, S. (1962 [1893-1899]), "Further Remarks on The Neuropsychosis of Defence (1896)", yay. haz. J. Strachey, *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Cilt III (1893-1899): Early Psycho-Analytic Publications* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 159-174.
- Freud, S. (1963 [1915-1916]), "The Archaic Features and Infantilism of Dreams", yay. haz. J. Strachey, *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Cilt XV (1915-1916): Introductory Lectures on Psycho-Analysis* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 199-212.
- Freud, S. (1964 [1932-1936]), "Femininity", yay. haz. J. Strachey, *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Volume XXII (1932-1936): New Introductory Lectures on Psycho-Analysis* içinde, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, Londra, s. 112-135.

Kardeşler: Tarihsel ve Güncel Örneklerle Kardeş İlişkilerine Nesne İlişkileri Kuramı Çerçevesinden Bir Bakış

YEŞİM KORKUT

“**D**iğeri” öznenin tekilliğini tehdit eder ve hem narsisizmimizi, hem de omnipotansımızı yaralar çünkü “kral olmaya çalışan her kardeş, bir engeldir” (Kancyper, 2013 s. 225).

Kardeşlerle ilişki ebeveynin sevgisi, aşkı için bir rekabeti getirir. Öte yandan kardeşe düşmanca duygular ve erotik çekim aile içinde ve toplumda kabul edilemez bulunur ve bastırılır... Bastırılmasına bastırılır ama, kardeşlerle ilişkiler zihnimizde rekabet, aynalama, çekici olan ile ilgili ilk ilişki modellerini de oluşturur.

Tarih rekabet, kıskançlık gibi çok yoğun duyguların ve kimi zaman aşkî bir bağın renklendirdiği; üzerinde psikanalitik açıdan düşünmeye değer kardeş ilişkileri örnekleri ile doludur. Psikanalitik literatürde kardeş ilişkilerinin, bu ilişkilerin iç dünyamızı ve düşlemlerimizi etkileme kapasitesi düşünüldüğünde, beklendiği kadar yoğun ele alınmadığı düşünülebilir.

TARİHTE VE EDEBİYATTA KARDEŞLER

Kardeşlerle ilgili olarak dinler tarihine baktığımızda ilk olarak *Yaratılış efsanesi* karşımıza çıkar. Yaratılış efsanesi *Taberi Tarihi*’nde (And, 2010, s. 98) şöyle anlatılır:

Adem ile Havva cennetten kovulunca 120 çocukları olur, Habil ile Kabil ilk çocuklardandır. Çocukların hepsi ikizdir ve yarısı kız yarısı erkektir. Ve insanlık tarihi, her erkeğin, kendinden sonra gelen ikizin kız kardeş olanı ile evlenmesinden meydana gelir(...)Yaratılış Efsanesinin içinde geçen Habil, Ucretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kabil'in güzel ikiz kız kardeşi ile evlenmek isteyince, insanlık tarihinin ilk cinayeti ve ilk kardeş cinayeti işlenir.

Bu efsaneye göre, hepimiz enstest nitelikli bir hanedanlığın sonucunda dünyaya geldik gibi görünmektedir. Elbette bu efsanenin, anaerkil zamanlara gönderme yapıp, uygarlığa geçişin ilk dönemlerini tasvir etmekte olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Bizler için önemli olan efsanenin kardeş ilişkilerindeki cinsel ve saldırgan-cinai arzulara açıkça değinmesidir.

Yusuf Peygamber hikâyesi de kardeş rekabeti ve katli üzerine en eski ikinci hikâyedir. Hatırlanacağı gibi Yakup Peygamber'in en küçük ve sevgili oğlu olan Hz. Yusuf'un, pek çok meziyeti ve güzelliği vardır. Bu yüzden ağabeyleri onu delice kıskanırlar. Yusuf'u koruyacaklarına dair babaya yemin eden erkek kardeşleri onu kandırıp kör bir kuyuya atarlar ve babaya Yusuf'un kurtlar tarafından parçalandığını söylerler. Bundan sonrası Yusuf'un sabırla kurtuluş çabaları, uzun yolculuğu ve çektiği çilelerden sonra güçlü bir adam olarak yuvaya dönüş hikâyesine dayanır.

Dinler tarihinde, kardeşlerle evlilik ya da cinsel ilişki konusuna dair başka örnekler de vardır. Bazı kaynaklar itiraz etse de Hz. İbrahim Peygamber'in kız kardeşiyle evlendiğini iddia eden kaynaklar vardır (Bible Genesis 20: 12, Vatikan.va, 2013). İtiraz edenler Hz. İbrahim'in karısı Sara'yı Firavundan korumak için kız kardeşi olarak tanıttığını yazarlar. Ve Tanrı'nın kardeşi ile evleneni lanetlediğini ifade ederler. Yine Tamar'ın Amnon tarafından –ki üvey kardeşidir– baştan çıkartılarak cinsel birlikteliğe zorlanma hikâyesi vardır (Bible 2 Samuel 13: 7-14, Vatikan.va, 2013).

Tarihe baktığımızda, psikanalitik açıdan ilimizi çekebilecek iki uygulamadan kısaca bahsetmek isterim. Bu uygulamalar, kardeşi öldürme arzusu ve kardeşe yönelik cinsel arzuya icazet verdiği için dikkate değerdir.

Mısır'daki kardeş evlilikleri bunlardan ilkidir. Eski zamanlarda bugün düşünülemez olan bu durum soylular için doğaldı. Örnek vermek gerekirse, Kleopatra iki erkek kardeşi ile birer kez evlenmiştir. Firavun Akhenaton ve Mısır kraliçesi Nefertiti, evli kız-erkek kardeştiler ve enstest nitelikli bir hanedan yarattıkları söylenebilir.

Ross (2010) Osmanlılarda ve Moğollarda katı bir kanun olduğundan ve olası bir tahtı zorla ele geçirme durumuna karşı, tahta geçenin erkek kardeşlerini öldürdüğünden bahseder makalesinde. Tarihe baktığımızda, Osmanlı'daki kardeş katlinin, Fatih beyannamesi ile kanunlaştırılmış bir uygulama olduğu ve gerçekten dünya tarihinde pek az benzeri olduğu görülür. Bu

uygulama, iddiaya göre taht kavgalarının “önünü kesmek” için konmuştur. Tarih kitapları, nedense Harem önünde ağlaşan katledilmiş şehzadelerin annelerinin çığlıklarını ön plana çıkarmaktan çekinerek tarihi yazar.

Bu keskin uygulamaların dışında tarihte, kardeşler arasındaki rekabete ve cinsel çekime dair pek çok hikâye mevcuttur. İngiltere Kraliçesi Anne Boleyn’in erkek kardeşini cinsel ilişkiye zorladığı iddiası ile günahkâr ilan edilmesi ve kraliçe iken öldürülmesi olgusu iyi bilinir. Boleyn’nin kız kardeşi de krala metreslik yapmıştır. Üç kardeşin arasında karmaşık bir ilişkiler ağı mevcuttur. Bu hikâye içerdiği gizem nedeniyle birçok filme de konu olmuştur.

Ayrıca meşhur İspanyol kökenli İtalyan ailesi Borgia’lardan baba Alexander’ın, –ki Papalık mevkiine ulaşmıştır– gayrimeşru çocuklarından Cesare ve onun kız kardeşi Lucrezia ile ilişkisi de epeyce ilginçtir. Cesare kız kardeşinin ikinci kocasını öldürmüştür. Ayrıca bir erkek kardeşinin de katlinde parmağı olduğu söylenir. Tam olarak ispatlanamasa da Lucrezia’nın ilk eşinin babası ile ensest ilişkisi olduğunu iddia eden kaynaklar olduğu gibi, kız kardeşi ile ensest ilişkisi olan Cesare’nin kız kardeşinin kocasını ve seyis âşığı-nı öldürttüğü iddiası da vardır. Kardeşler ve erotizm ya da kardeşler ve rekabet diye baktığımızda, burada sayamayacağımız kadar çok edebî (ya da edebî olma özelliği taşımayan) eser olduğunu görürüz. En değerli örnekleri saymak gerekirse, Fyodor Dostoevsky’nin *Karamazov Kardeşler*’i başta gelir. Babaya duyulan nefret ve onu öldüren oğul(ları) üzerinden başta Freud olmak üzere pek çok yazarı etkilemiş bir başyapıttır.

Shakespeare’in büyük eserlerinden birisi olan *Hamlet*’te kardeş katli, Oidipus nitelikli meseleler ve intikam vardır. Claudius, kardeşini, kral olan Hamlet’i öldürür, yani genç Hamlet’in babasını. Bir kardeş katilidir ve bunu saklar. Claudius genç Hamlet’in hem amcasıdır hem annesi ile evlendiğinden “asla kabul edilemeyecek olan bir baba” konumuna da gelmiştir. Kaidelere göre, baba öldüğünde normalde en büyük oğlan ailenin yeni “başı” olur, böyle bakıldığında genç Hamlet ile amcası amansız bir rekabet içine girer. Juliet Mitchell (2013) *Hamlet* üzerine yazdığı makalesi, “The Lonely Only”de bu muazzam eseri kardeş dinamikleri açısından ele alır. Yatay ve dikey ilişkiler açısından Hamlet’i tartışır. Öte yandan Hamlet, her erkek çocuğu gibi geçmişte babasının ölümünü istemiştir. Ve o baba gerçeklikte ölmüştür. Hem de şimdi annesiyle birlikte olan yani ondan annesini çalmış olan, kusurlu “kardeş temsili” tarafından. Hamlet bir ihanet ile karşı karşıyadır ve ensesti durdurmak için Claudius’u öldürmelidir; ama bu çoklu denklem önce bir psikozun içinden geçmeyi gerektirecektir.

Pek çok edebî eserde ve sayısız filmde kardeşler arasındaki erotik çekim ele alınır. Bu da bize bu konuların insanın hayal dünyasındaki uyarıcı, iç gıcıklayıcı yerine işaret eder.

Yazımın bu kısmını, bir şiir ile tamamlamak istiyorum. Sharon Olds “The Sisters of Sexual Treasure” (akt. Lehman, 2008, s. 129, çev. Elif Okan Gezmiş) adlı etkileyici şiirinde iki kız kardeşten bahsetmektedir. Şiirde kardeşler arasındaki cinsellik açıktır ve annenin cinselliği reddetmesi ile alakalı gibi görünür.

Cinsel Define Kardeşleri

Kız kardeşimle
annemin evinden çıktığımızda
düzüşmek,
o serçe bedenini ve çırpı bacaklarını
yok etmek vardı aklımızda.
Erkeklerin bedeni, babamızın gibi di!
O kocaman
böğürleri, kalçaları, zarif dizleri ve
uzun mahruti baldırları
sahip olabiliydik onlara, oracıkta
sert yasak kalçalarına, dizinin arkasına,
yarağına
ağzımızda, ah o ağzımızdaki yarak.
Kayıp bir şehir keşfetmiş gezginler gibi,
zevkten delirdik,
yavaşça ve dikkatle soyduk erkekleri,
kayıp kültür teorimizi kanıtlayan
bিরer gömü gibi:
Anne yok diyorsa,
var demekti...

PSİKANALİZ VE NESNE İLİŞKİLERİ EKOLÜNDE KARDEŞLER

Kardeşlerle ilişki karmaşıktır. Hem ebeveynin sevgisi, aşkı için bir rekabeti getirir hem de kardeşe düşmanca duygular ve erotik çekim aile içinde ve toplumda kabul edilemez bulunur ve bastırılır. Öte yandan kardeşlerle ilişkiler zihnimizde rekabet, aynalama, çekici olan ile ilgili ilk ilişki modellerini de oluşturur.

Dinler tarihi, tarih ve edebiyat enest konusuna ve kardeş ilişkilerinin karmaşık doğasına dair sayısız cömert örnek sunarken, kardeşlerle ilişkileri ele alan temel eserler psikanalitik literatürde nedense gerçekten “az”dır. Kar-

deş ilişkilerinin iç dünyamızı ve düşlemlerimizi etkileme kapasitesi düşünüldüğünde, beklendiği kadar yoğun ele alınmaması da şaşırtıcıdır.

Var olan analitik literatür bize kardeş ilişkilerini, ebeveyn-çocuk ilişkisi merceği altında anlatmaktadır. Bugüne dek kardeşlerle ilgili psikanalitik makalelerde daha ziyade Freud'un etkisiyle rekabet üzerinde durulduğunu ve ikincinin gelişi ile birinci çocuğa yüklenen engellerin ele alındığını görürüz. 1899'da yazdığı makalesinde Freud (1962) perde anıyı ele alırken, kardeşlerden de bahsettiği ama daha öteye gitmediği bilinir (Ross, 2010). Yine Freud'un kardeşler arasında ebeveynin sevgisi için var olan yarışmadan uzaklaşmak ve Oidipus çatışmasının yer değiştirmesi için işbirlikçi ve sevecen hisler geliştirilmesinin bir savunma mekanizması olduğunu söylediği ifade edilir (Beekum, 2009).

Kardeşler birbirleri için Oidipus nitelikli rakip ve ödüllüdürler (Lyon SH, 2007). Jorge Placioux-Boix'ya (2013, s. 165) göre, "Baştan itibaren aşk ve nefret, kardeş ilişkilerini domine eder". Bu ilişkiler sadece haset, nefret ve yarışma değil, aşk ve erotizm de içerirler (Beekum, 2009). Kardeş demek senin gibi olanı tutkuyla sevmek (ki enesti tetikler) senden farklı olandan nefret etmektir (ki bu da öldürmeyi tetikler) (Placioux-Boix, 2013).

Kardeş, olabilecek en cinai öldürücü arzuların "nesnesi"dir. Ebeveyn otoritesi oradadır ve yıkıcı, seven, saldırgan ya da libidinal kökenli tüm duygular korkutur, suçluluk uyandırır. Kardeşler hep beraber olduklarından, bu tutkulu duygular iyice güçlenir. Böylece ilk yasak Habil ile Kabil efsanesinden bu yana, "Öldürmeyeceksin"dir. Hem cinselliğimiz hem de öldürme arzumuz, yasak ve izinlere tabidir. Jorge Placioux-Boix (2013) kardeş travmasının, narsisizmden Oidipus nitelikli üçgenleşmeye doğru zihinsel yaşantının bir düzenleyicisi olduğunu söyler.

Kardeşler böylece her şekilde yasak nesnelerdir. Peki Nesne İlişkileri Ekolü en baştan bu konunun önemini fark etmiş midir? Cevabın hayır olduğunu düşünüyorum.

Genelde Kohut, Klein, Winnicott kardeş ilişkilerinin ebeveynle olan ilişkimize oranla daha az etkili olduğu görüşündedirler. İlk olarak Winnicott'un kardeş ilişkilerine dair söylediklerine bir göz atalım.

Winnicott (1992, s. 3), "Through Pediatrics to Psycho-Analysis" adlı eserinin ilk bölümünde bir vaka üzerinden, bebek kardeşi geldiğinde bir çocuğun çıkarabileceği belirtileri sayar: "Yatak ıslatma, huysuzluk nöbetleri, kabızlık, uzayan fiziksel hastalıklar... Kardeşini cimdiren, ısırarak küçük, yeni gelenle kimsenin ilgilenmesine izin vermez".

İki yaş civarında bebek annesinden ayrılır, diyen Winnicott (1987) bize bir ayrılık travmasından bahseder. Annesinin favorisi olan ilk doğan, bir sonrakinin gelişi ile gölgede kalır. Buna örnek Gabrielle (The Piggie) vakasıdır. Gabrielle, Winnicott'un (1977) 2,5 yaşındaki hastasıdır. 21 aylıkken, bir bebek kardeşi dünyaya gelir. Mutlu bir bebekken, depresifleşir. Uyumaz, kâbuslar, karanlık yutan bir alan görür. Winnicott tüm bunları çiftedeğerliliği kavramak için Gabrielle'in çok küçük oluşuna bağlar. Hamilelik çocuğa göre hastalık gibidir ve oral açlık yüzünden olmuştur, bir bölünme meydana getirmiştir. Anne ya bebekleri anlamayandır ya da o kadar iyi anlayandır ki, onun yokluğu derin bir karanlıktır. Gabrielle'in iç dünyası karanlık ve nefret doludur. Tedavi ilerledikçe nesneyi yok etmeden, duyulan suçlulukla, bir gelişme başlar. Ayrışma gerçekleşir. Ebeveynle özdeşleşme ve kabulle birlikte, çocuğun anlatmaya çalıştığı "alan" siyahlıktan çıkar, kendi kendini tamir edebilme kapasitesi gelişir.

Başta anne ile bebek arasında denge vardır ve normal gelişimde zamanla müdahaleci olmayan anne çocuk tarafından bütün bir nesne olarak ve bir kapsayıcı olarak algılanır. Winnicott'a (1977) göre anne, yeni bebeği olduğunda, önceki çocuk için "ölü" olur. Bu sebeple kardeş ilişkileri kendi korku, haset ve sevgi dinamikleri ile gelirler (akt. Van Beekum, 2009).

Winnicott'a göre (1977) tek çocuk olmanız ya da kardeşlerle dolu bir aileye doğmanız temelde çok fark etmez. Aslında bu pek çok yazarda birleşen bir noktadır; tek çocuğun ruhsal gelişiminde kardeşler önemli rol oynar (Hughes, 2009). Bion'a (1962) göre de kardeşlerin varlığı, doğuştandır ve bir çeşit ön tasarımıdır (*pre-conception*). Mitchell (2003) ve Ross (2010) da bu görüştedirler.

Winnicott (1987) "The child, the Family and the Outside World" adlı eserinde, ikizlerden söz eder. Doğumdan sonra iyi annelik ile karşılaşan bebek, doğal bir bencillikle dünyayı keşfeder. Annesi üzerinde hâkimiyet kurduğuna varsayar. Ama bir eve birbiri ardınca bebekler gelince işler karışır. Bir annenin tekrar anne olmasına hazır oluşu da önemli bir noktadır. İkizlerde ise, baştan beri annenin dikkatini alan bir başka bebek daha vardır. Anne için bebeklerin ihtiyacını aynı anda gidermek imkânsızdır. Aynı anda onları besleyemez, yıkayamaz. Ayrıca eğer bebekler tek yumurta ikizi ise, anne onları ayırt etmek için küçük işaretler de bulmalıdır. Çoğu kez onlardan "ikizler" diye ortak bir ifade ile bahsedilir ve Winnicott (1987) ayrışmanın zorluklarından bahseder. Her birinin ayrı ve tamamlanmış kişilikleri ile kendine gerekli ilgiyi alabilmesi gerekir.

Nesne İlişkileri Ekolü'nde "ikizlik" konusunun kardeşler kavramından daha önde olması dikkat çeker. Ann Hughes (2009, s. 220) "Kardeşler yerine ikizlik üzerine daha çok makale mevcut" der. Fakat nedense bunu somut bir nedene, ikizliğin artmasına bağlar. Nesne İlişkileri Ekolü ikizliğin doğasına ilişkin çok fazla şeyler söylemese de önemli temsilcilerinin 'düşlem ikizi' (Klein, 1963-1980), "ikiz bir nesne yaratma-kendini yaratma" gibi kavramlardan (Winnicott, 1953 ve Bion, 1967) bahsettikleri bilinir. Örneğin Kohut, "ikizlik kendilik nesnesi aktarımını" anlatırken aslında gerçek kardeş ilişkilerine işaret etmez. Kardeş aktarımının bir kişinin diğeri tarafından onaylanması arzusundan kaynaklandığını ifade eder; kendilik bütünlüğü için gereklidir, der (Coleman, 1996). "The alter ego or twinship transference/İkizlik aktarımı" aynen şöyle tanımlanır: Terapist, hastası tarafından büyükmeci kendiliğe benzer ya da aynı olarak algılanır. Kohut bunun ayna aktarımından farklı bir olgu olduğunu vurgular (Sieggell, 1996).

Nesne İlişkileri Ekolü bir insanın yaşamında dürtülerden ziyade insan ilişkilerinin ve ilk kurulan ilişkilerin önemli olduğunu anlatır. Yeni nesil psikanalistlerden Graham (1988) kardeşlerin özdeşleşme, rekabet, idealleştirme ve bağlanma nesneleri olabildiğinden söz eder. Ebeveyn, Freud'da hem özdeşleşim nesnesidir (çocuğun olmak istediği) hem arzu nesnesidir (çocuğun sahip olmak istediği). Kardeş nesnesi ile özdeşleşim, ebeveyn nesnesinin yerini tutabilir. Bilindiği gibi nesnelerle, işlevlerinin her zaman örtüşmesi gerekmez. Anneyi, annelikten ayırt ederiz örneğin; Volkan ve Ast. (1997) eserlerinde kardeş ilişkilerinin önemli iç nesneler olduklarını söylerler. Onlarla ilgili duygularımız yoğun ve ikirciklidir. Kardeş özlenen aynadır, bir ruh eşidir (hayali ikiz gibi), kişi onun tarafından sevilmek ister. Bu aynalanma neticesinde kardeşler güçlü özdeşleşme nesneleri olurlar ve yaşamsal bağlanma figürlerine dönüşürler.

Bazı yazarlara göre kardeş ilişkisindeki asıl travma benzersiz olmamanın örseleyiciliğidir. Kardeş doğumu saldırgan dürtüyü ve büyük çocuğun hasedini artırır (Beekum, 2009). İkinci, üçüncü çocuk ailedeki daha karmaşık bir yapıya gelmiş olur. Zaten var olan canlı bir örüntü vardır; bir aşk-nefret, tercih edilen çocuk, güç, fiziksel farklar olan ilişkiler ağı vardır. İkinci gelir ve eskisi için var olan yer artık tutulamaz; bu üçüncü, dördüncü için böyle sürer gider. Her bir çocuk, yaşam mücadelesi vereceği ve kendi kimliğini bulacağı bir mayın tarlasında kendini bulur.

Peki yeni gelen bebeğe ne olur? Başta bir nesne olarak annesinin ve meninin tadını çıkartırken, bebek muhakkak çevredeki hıncı ve hasedi hisseder ve kaygılanır. Hatta bu kardeşlere olan duyguları bedensel olarak depolar.

Kardeş, çocuğun hayatında bir diğer nesne olur. Bu erken kardeş deneyimleri ilişki kalıpları oluşturarak bebeklikten çocukluğa ve ergenliğe taşınırlar. Bu kalıplar potansiyel olarak keyif veren, erotize edilmiş, bakım veren, hayal kırıklığı yaratan veya şok eden olabilirler. Yetişkinlikteki ilişkisel yazılımlar, saldırgan ve erotik tepkiler kişinin ona nasıl olunması ve davranılması gerektiğini öğreten bu erken nesne ilişkileri ve ilk çocukluk deneyimleri bağlamında anlaşılmalıdır (Beekum, 2009).

ANNE YASASI

Kardeş ilişkileri Mitchell (2003, 2013 a ve 2013 b) tarafından “lateral/ yatay boyutta ilişkiler” olarak adlandırılır. Juliet Mitchell, kardeşlerle ilgili bir model geliştirmiştir ve bize kavramsal bir çerçeve getirir. Mitchell (2003) dikey ve yatay ilişkilerdeki dinamik ve karşılıklı ilişkilerden söz ederek bunların keştiği noktaya bakmak gerektiğini söyler.

Winnicott (1987), 2 yaş civarında bebeğin annesinden ayrılmasından – ayrılık travmasından – bahseder. Lateral pozisyon açısından ise bu ayrılık travması değil, yok olma deneyimi ve kaygısıdır (*anxiety of annihilation*). Mitchell’e göre (2013a, 2013b) bir yer vardır ki, tüm çocuklar kendilerini ebeveynsel bir evrende tek çocuk olarak deneyimler. Sonra bir gün gelir anlarlar ki, sadece ebeveynleri değil, kardeşleri de vardır. Böylece çocuk artık eşsiz değildir, bu ‘benzersiz olmama travması’dır. Çocuk da haliyle, ebeveynin gözünde özel bir yer kazanmak, bir tanesi olmak için çabalar. İşte bu, ruhsal yaşamın yatay/lateral boyutunu oluşturur. Yatay boyut, benzersiz olmama krizini çözme çabasıdır. Ve bunun doğum sırası ile bir alakası yoktur! Tek çocuk da bu gelişimsel krize tabidir. Çünkü olası kardeşler tehdidi hep vardır ve biricikliği bozar. Bir yerde Anne yasası bize “Kardeşi öldürmeyin” dediğinde hepimizin zihninde aslında ölü kardeşlerle ilgili olasılık var olacaktır.

Mitchell’e göre (2003, 2006, 2013 a, 2013 b) yatay boyut, kimlikten ziyade bir yer ve konum arayışı ile ilgilidir. Kardeş rekabeti bu açıdan ebeveynin sadece sevgisi için değil, ebeveynin yanında çocuğun biricik olmadığının da travmasıdır. Mitchell kuramında bize bir cinsiyet analizi de yapar. Kardeş travması sadece yok olma korkusu (“dread of annihilation”) değildir ve küçük çocuğun iki sorusuna da tanım getirir: “Bu her şeyi bozan bebekler nereden geliyorlar”? Ve “cinsler arasındaki ayrım nedir?” Zira her doğan, bir “damga” ile gelir: Bir kız! Bir erkek! Bu anlamda Mitchell tüm eserlerinde bir “anne yasasından” ve onun cinsiyete dair (*gendered*) etkilerinden söz eder. Bunlar hem Oidipus evresi öncesi hem de bu evreyle resme girerler. Anne ya-

sası çocuğun bebeği öldürmesine karşı bir yasadır. Bir zamanlar Kabil'in Habili'ni öldürmesi, yaptırımları, gelenekleri ve kanunları, bir yasağı getirmişti. Bu yasakla hem öldürmeyeceksin denir hem de Baba yasası, anneyle enseste karşıdır. Kardeş travması ise anne yasasının yasak ve izinlerini getirir. Anne çocuklar arasına, yani kardeşler arasına cinsiyet, yaş, pozisyon, sıra "sınırlar" koyar... Ebeveynler severek, sınır koyarak, gerektiğinde izin vererek çocuklarını ruhsal olarak taşırlar.

Kız ve erkek kardeşler aile sisteminin nesiller arası bağlamından ve oradaki sınır aşımından bağımsız değildirler (Ross, 2010). Aile içindeki sınırlarda bozulmalar olduğunda yukarıda anlatıldığı gibi "yasak" korunmaz... Bu olmadığında güvenden yoksun ortamlarda kardeşler neye ihtiyaçları olursa onu yaparlar.

Şimdi kısaca bu son anlatılanları destekler nitelikte bir olgudan kısaca söz edeceğim.

VAKA K.

18 yaşında bir genç kız ile (K) yakın zamanda evlenmiş olan ağabeyi uzun yıllar ensest bir ilişkiyi karşılıklı sürdürmüşlerdi. Hasta, bu ilişkinin bir süre önce bittiğini, ama bazen kardeşi ile o yakınlığı özlediğini de anlatmıştı. Küçük kız 4, ağabeyi ise 9 yaşlarındayken anneleri ölmüştü. Baba, yeniden evlenmişti. Bir apartmanda, aynı katta, karşılıklı 2 daire tutulmuştu. İki kardeş bir dairede beslenip, bakılıyorlardı. Baba ise karşı dairede, yeni eşi ve ondan olan çocukları ile yaşıyordu. İki kardeş bu durumu tuhaftır pek sorgulamamıştı... Ama tam da bu dönemde aralarında ensest bir ilişki başlamıştı. Cinsel oyunlar, geceleri sarılarak uyumalar boyut değiştirip zamanla cinsel ilişkiyi içermiş; ergenlik boyunca da devam etmişti. Bu sır ancak ağabeyin evlenmesi ile tam olarak sona ermişti. Kız kardeş evlenen ağabey tarafından terk edilmiş hissediyordu çalışmanın başında. Bir diğer tuhaf olan şey anne kaybının ailede nerdeyse yadsınmış olmasıydı.

Bu vakada, anne yoktur; kaybına yas tutulmamıştır ve yerine geçecek bir ortam da çocuklar için sağlanmamıştır. Aksine çocuklar, gözlerinin önünde bir başka ailenin varlığını hissetmişler ama tam bir parçası olamamışlardır. Bu düşman dünyada Mitchell'in eserlerinde sözünü ettiği 'Anne yasası'nın olmadığını, diğer bir ifade ile sınırların ve aynı zamanda anne şefkatinin olmadığını görüyoruz. Kardeşler tam da Ross'un (2010) söylediği kız ve erkek kardeşin aile sisteminin nesiller arası bağlamından ve oradaki sınır aşımından korunamadığı bir tuhaf bağlam içinde büyümüşü. Tabiatla her

boşluk bir şekilde dolar. Ensest nitelikli boyuta varan yakınlıkla çocuklar hem kendilerinin ana babaları oluyorlar, hem cinsellik üzerinden birbirlerinin yakınlık ihtiyacını gideriyorlardı. Hatırlayalım, Graham (1988) kardeşlerin birbirleri için özdeşleşme, rekabet, idealleştirme ve bağlanma nesneleri de olabildiğinden; kardeş nesnesi ile özdeşimin, ebeveyn nesnesinin yerini tuttuğundan söz ediyordu. Gerçekten de nesnelerle işlevlerinin her zaman örtüşmesi gerekmez. Mesela bu örnekte annelik işlevi, kardeşten gelmektedir.

K. ile terapi sürecinde ebeveyn kaybı üzerinde durulmuş ve babanın “tuhaf” düzenlemesi üzerine konuşulmuştu. Hasta daha önce hatırlamadığını belirttiği annesi ile ilgili hatıralar biriktirmeye-hatırlamaya başladı. Ve daha önce tutulamayan annenin yasını tuttu. Zamanla ağabeye ne arzu, ne öfke, ne de küskünlük duymamaya başladı. Terapi sonunda çocukların anne babadan almak istedikleri şefkati birbirlerine verdikleri hasta tarafından anlaşıldı, yaşananlar ve asla konuşulamayanlar kelimelere döküldü, dökülünce de farklı bir anlam kazandı.

Vivona (2007) da tıpkı Mitchell gibi klasik psikanalitik yaklaşımdaki Oidipus karmaşasını dikey boyut olarak ele alır. “Dikey boyuttaki gelişim ‘arzu’ ile alakalıdır” der: “İstemek ve istenmek. Arzu, kimliği biçimlendirir ki bu şu demektir, çocuk ebeveyni ile özdeşleşir. Öte yandan kimlik de arzuyu yönlendirir” (Vivona, 2007, s. 10).

Yatay boyut devreye girince, çocuk, kardeşleriyle, anne babanın en çok beğendiği olma yarışına girer. Peki, yatay boyuttaki rekabet, nasıl çözülür? Bu rekabet, kardeşten ayrılaşma ile çözülür. Vivona (2007) bunun, bilinçdışı bir strateji olduğunu ve çocuğun kardeşten tamamen farklı nitelikleri benimseyerek çözdüğünü söyler. Kardeş zekiyse, diğer kardeş sanatsal yönü ön plana çıkartır. Diğer neyse, o olmama denir. Ama bu kardeşin reddi anlamına gelmez; aksine rekabete yön verir. Zamanla daha uyumlu bir kardeş ilişkisi ortaya çıkar.

Özetle tüm bu yazarlara göre yatay boyut, ebeveyn ve çocukla olan hiyerarşik boyutla da kesişir. Bu iki boyutluluğu kavramak, psikanalitik kuramın temel kavramlarıyla kardeş ilişkisini kavramamıza olanak tanır.

Daniel Coleman (1996) aktarım ve karşıaktarım olgularındaki kardeşlik boyutuna dikkat çeker. Geleneksel psikanalizin bunları ihmal ettiği eleştirisini yapar. Pozitif kardeş aktarımında aslında terapistle hastası arasındaki çalışma ruhu ve beraberliğinin (*working alliance*) bir yansıması vardır. Kardeş aktarımı benim gibi olan, diğerine yansıtmadır. Karşılıklı olarak ilişkisel içinde var olan bu ikili, denklik ve saygı dinamikleri geliştiğinde olumlu

bir kardeş ilişkisi aktarımı kendini gösterir. Bu anlamda “benim gibi” olanın terapistte aktarımı kardeş ve ya ikiz aktarımıdır.

Kardeş ilişkilerinin özellikle arkadaş ve iş ilişkilerine aktarımı da çok önemlidir. Juliet Mitchell, tüm eserlerinde çocuğun ebeveyn gözünde özel bir yer kazanmak, bir tanesi olmak için çabalamasının, kardeşlerle daha sonra da arkadaşlarıyla ve diğer insanlarla yaşam boyu sürecek bir ilişkiler silsilesi başlattığını anlatır. İşte bu, yatay boyutun, benzersiz olmama krizini çözme çabasıdır. Yine Coleman’a göre (1996) kardeş aktarımı ilişkilerini terapi dışında pek çok ortamda görürüz.

Jorge Placioux-Boix (2013, s. 161) “Öldürme arzusunu bırakmak, vazgeçmek için çocuk, bebek için narsisist sevgisini kullanmalıdır, bebeği sevmelidir... Kardeşi öldürmemek, buna iznin olmaması, arkadaşlığın yatay dünyasına kapılar açar” diyor. Tabii kardeşini seven, gelecekte komşusunu, dostunu, ve sembolik insan kardeşini de sevme kapasitesini geliştirecektir.

René Kaes, “Niye kardeşler konusu psikanalizde ihmal edilmiştir?” sorusunu da sorar bizim için ve kendisi yanıtlar. “Her analist bir diğeri ile rekabettir” der. Kaes’e göre bu rekabet, bilinçdışının hayalî annesel bilgi be-
deninin üzerinde geçen bir rekabettir (akt. Placioux Bois, 2013, s. 162). Bu iddia çevremizde yaşandığını gözlediğimiz pek çok mesleki ve kurumsal sıkıntılı duruma anlamlı bir açıklama getiriyor görünmektedir.

KAYNAKÇA

- And, M. (2010), *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bible Genesis 20:12, (2013), Vatikan. va. 1.12. 2013 tarihinde http://www.vatican.va/archive/bible/genesis/documents/bible_genesis_en.html adresinden indirilmiştir.
- Bible 2 Samuel 13:7-14 (2013), Vatikan. va. 1.12. 2013 tarihinde <http://www.vatican.va/archive/ENG0839/P82.HTM> adresinden indirilmiştir.
- Coleman D. (1996), “Positive sibling transference: Theoretical and clinical dimensions”, *Clinical Social Work Journal* 24.4, s. 377-387.
- Coles, P. (2007), “Transgenerational conflicts between sisters”, *British Journal of Psychotherapy* 23.4, s. 563-574.
- Coles, P. (2006), *Sibling relationships*, Karnac.
- Freud, S. (1962), “Screen memories”, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Cilt III (1893-1899): Early Psycho-Analytic Publications*, s. 299-322.
- Garb, T., Nixon, M. (2005), “A conversation with Juliet Mitchell”, *October Magazine, Ltd. and Massachusetts Institute of Technology Summer*, No. 113, s. 9-26.
- Graham, I. (1988), “The sibling object and its transferences: Alternate organizer of the middle field”, *Psychoanalytic inquiry* 8.1, s. 88-107.

- Hughes, A. (2013), "Siblings in development: a psychoanalytic view", *Psychodynamic Practice* 19.2, s. 220-224.
- Kancyper, L. (2006), "The role of pre-oedipal and oedipal factors in psychic life", *The International Journal of Psychoanalysis* 87.1, s. 219-236.
- Kancyper, L. (2013), "This Bridge between Us", *Canadian Journal of Psychoanalysis* 21.1, s. 224-226.
- Kich, M. (1996), A Note on Two Poems by Sharon Olds ("The Sisters of Sexual Treasure", "The End"). *Notes on Contemporary Literature* 26, s. 6-7.
- Lehman, D. (2008), "Sharon Olds: The Sisters of Sexual Pleasure", *The Best American Erotic Poems: From 1800 to the Present* içinde, USA Scribner Poetry, s. 129.
- Mitchell, J. (2013a), "Hamlet—The lonely only and his siblings", *Psycho-Analytic Psychotherapy in South Africa*, Cilt 21, Sayı 1, s. 28-60.
- Mitchell, J. (2013b), "Complementarity in Sibling Theory", *Canadian Journal of Psychoanalysis* 21.1.
- Mitchell, J. (2003), *Siblings: Sex and violence*, Polity Press, Cambridge, UK.
- Mitchell, J. (2006), "Sibling trauma: a theoretical consideration", *Sibling relationships*, Karnac, s. 155.
- Palacios-Boix, J. (2013), "Thou Shalt Not Kill: The Work of Juliet Mitchell on Siblings and the Horizontal Axis", *Canadian Journal of Psychoanalysis* 21.1.
- Ross, JM. (2010), "Brothers, Sisters, and a Return to Reality", *Psychoanalytic Inquiry* 30.6, s. 496-510.
- Rustin, M. (2007), "Taking account of siblings—a view from child psychotherapy 1", *Journal of child psychotherapy* 33.1, s. 21-35.
- Sharpe, SA., Rosenblatt, AD (1994), "Oedipal sibling triangles", *Journal of the American Psychoanalytic Association* 42.2, s. 491-523.
- Sieggel, A. (1996), *Heinz Kohut and the Psychology of the Self*, Routledge, Londra.
- van Beekum, S. (2009), "Siblings, aggression, and sexuality: Adding the lateral", *Transactional Analysis Journal* 39.2, s. 129-135.
- Vivona, JM. (2007), "Sibling differentiation, identity development, and the lateral dimension of psychic life", *Journal of the American Psychoanalytic Association* 55.4, s. 1191-1215.
- Vivona, JM. (2010), "Siblings, transference, and the lateral dimension of psychic life", *Psychoanalytic Psychology* 27.1, s. 8.
- Volkan, V., Ast, G. (1997), *Siblings in the Unconscious and Psychopathology: Womb Fantasies, Claustrophobias, Fear of Pregnancy, Murderous Rage, Animal Symbolism, Christmas and Easter Neuroses, and Twinings Or Identifications with Sisters and Brothers*, International Universities Press, Londra.
- Winnicott, DW., Ramzy I. (1977), *The piggie*, Hogarth Press, Londra.
- Winnicott, DW. (1987), *The child, the family, and the outside world*, Classics in Child Development, Addison Wesley, ABD.
- Winnicott, DW. (1992), *Through Paediatrics to Psycho-Analysis*, Brunner-Mazel, ABD.

Nesne İlişkileri Kuramı: Melanie Klein

İREM ANLI

Nesne İlişkileri Kuramı bilindiği üzere psikanalizin içinde ilk dönem ilişkilerini ve zihin içi alanı anlamada çığır açmış bir kuramdır. Kuramı tek bir tanım karşılamamaktadır. Nesne ilişkileri terimi çeşitlilik gösteren fikirleri ve çeşitli kuramcıları bir araya toplayan bir çatıdır. Temel kuramcıları arasında Melanie Klein, Herbert Rosenfeld, W.R.D. Fairbairn, Harry Guntrip, Donald Woods Winnicott, Michael Balint, ve sonrasında Otto Kernberg ve Heinz Kohut sayılabilir.

Nesne İlişkileri Kuramı doğumdan itibaren nesne ilişkilerinin var olduğunu, temel yapının şizoid durum olduğunu, psikopatolojinin ilk dönem nesne ilişkilerindeki problemlerden kaynaklandığını ve dış dünyaya “semptom” olarak verilen tepkilerin ise derin bir şizoid durumla baş etme çabası ve şizoid kaybolmaya karşı savunma tepkileri olduğunu belirtir. Dolayısıyla hastaların nevrotik ya da Oidipus nitelikli olarak ele alınan pek çok meselesinin altında derin bir şizoid korku ve acı yatmaktadır.

Melanie Klein’ın metinlerine baktığımızda yetişkinlik yaşamında şekillenen hayatın ilk dönem nesne ilişkilerinin izleri ile oluştuğunu anlattığını görürüz. Bu ilk dönem ilişkileri öncelikle anne ve daha sonra ise baba ve kardeşlerle yaşanan ilişkilerdir. Klein (1984 [1937]) çocuk büyürken sürekli var olan sevgi ile nefret arasındaki mücadelenin anne, baba ve kardeşlerle olan ilişkilerle başlayıp yaşam boyu devam ettiğini öne sürmüştür.

Kız çocuk için annenin memesine duyulan ilgi bilinçdışı olarak babanın cinsel organına yönelir ve böylelikle baba, kız çocuk için libido nitelikli is-

tek ve düşlemlerin nesnesi halini alır. Çocuk büyümeye başladıkça annesinden çok babasını arzulamaya başlar ve hem bilinçli hem de bilinçdışı olarak babası için annesinin yerini alma ve babasını elde etme düşlemleri kurmaya başlar. Bunun yanı sıra annenin diğer çocuklarını (kardeşleri) kıskanmaya başlar ve kendisi babasından bir çocuk sahibi olma arzusu duyar. Klein'ın kardeş ilişkilerini ve kardeşe yapılan yatırımı ilk ele alışı bu Oidipus nitelikli sahne içindedir. Bu duygulara ve düşlemlere anneye yönelik olan saldırganlık ve nefret hisleri de eklenir. Ancak aynı zamanda bir yandan da bilinçdışında anneye dair de olan cinsel düşlemler mevcuttur ve kız çocuk annesinin gözünde babasının yerine geçmek de ister. Yani her iki ebeveyne karşı da karmaşık bir biçimde sevgi ve rekabet duyguları mevcuttur. Bu duygu karmaşıklığı daha sonra kız ve erkek kardeşlere taşınır. Bu noktada anne ve kız kardeşlere yönelik olan arzular yetişkinlik yaşamı için hem eşcinselliğin hem de kadınlar arası arkadaşlıklarda dolaylı yoldan ifade bulan eşcinsel duyguların temelini atar. Erkek çocuğun gelişimi de benzer biçimdedir; ancak o annesini libido nitelikli nesne olarak seçmiştir ve babasından nefret etmektedir.

Kurama göre bu noktada çocuk anne babasının sevgisine rakip olarak gördüğü kardeşlerini de şiddetli bir biçimde kıskanır. Fakat aynı zamanda kardeşlerini sevmektedir de... Bu durum sevgi ve saldırganlık arasındaki mücadelenin tekrar alevlenmesine sebep olur. Bu da beraberinde suçluluk duygusunu ve telafi çabasını getirir. Yetişkinlik yaşamındaki arkadaş ve eş ilişkileri buralardan şekillenmektedir. Eğer telafi çabaları ve onarım yeterli oluyorsa kişi yetişkinlik yaşamında arkadaş ve eş ilişkilerinde de sevebilme yeteneğine sahip olacaktır. Yani bu durumda kişi başlangıçta duyduğu nefret ve intikam hisleriyle tatmin edici bir şekilde baş edebilmiştir.

Bütün bu anne ve sonrasında baba ve kardeşlerle olan ilk ilişkiler, Klein'a göre (1984 [1937]) kişinin ileride kendi anne-babalığını da şekillendirir ve kendi çocuklarının bireyselliğine ne derece izin vereceğini doğrudan etkiler. Örneğin kişi, çocuğunun kendi kardeşlerinden birinin geçmişteki hali gibi olmasını isteyebilir. Ve eğer kişinin kardeşleriyle ilişkilerinde büyük bir rekabet ve kıskançlık olmuşsa, bu durum çocuklarının başarıları ve gelişimleriyle bağlantılı olarak tekrar edebilir.

Bilindiği üzere Klein'ın kuramında suçluluk duyguları ve onarım dürtüsü sevgi duygusuyla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Eğer sevgi ve nefret arasındaki erken çatışmayla tatmin edici bir şekilde baş edilmediyse veya kişide suçluluk duygusu çok yoğunsa, bu durum sevilen insanlardan uzaklaşmaya ve hatta onları reddetmeye yol açabilir. Birçok insan bu erken dönem çatışmalarda

tatmin edici bir sonuca ulaşamamışsa yetişkinlik yaşamında sevme yetisini azaltır, inkâr eder, bastırır ya da kendisini bütün güçlü heyecanlardan uzak tutar. Birçok insan da sevgi nesnelerini değiştirir; çeşitli ilgi alanlarını ön plana çeker. Sevginin meraka ve keşfetmeye doğru kayması gelişimin normal bir parçasıdır, ancak bu bazen birçok kişi için çatışmalardan kaçmanın ana yöntemi haline alır.

Yukarıda bahsedilen durumun tam tersi de geçerli olabilir. Yani bu çatışmalara çözüm yolu olarak kişi sıkı sıkıya bağlandığı insanlara bağımlı hale de gelebilir. Burada sevilen kişinin kaybedileceği şeklindeki bilinçdışı korku aşırı bağımlılığa yol açar. Bu korkular yüzünden aç gözlülük artar ve sonucunda kişi bağımlı olduğu insandan olabildiğince çok yararlanmaya çalışır. Aşırı bağımlılık davranışının başka bir ögesi de sorumluluktan kaçmaktır. Kişi kendi hareketlerinden ve fikirlerinden bağımlı olduğu insanı sorumlu tutar ve bağımlı olduğu insanın her görüşünü sorgulamadan kabul eder. Aşırı bağımlı kişiler diğer yandan da suçluluk duygusuna destek olarak sevgiye çok ihtiyaç duyarlar. Bağımlı olunan insan sürekli şefkat ifadeleriyle kişinin kötü, saldırgan olmadığını ve yıkıcılığının kimseye zarar vermediğini tekrar tekrar kanıtlamak durumundadır.

Bütün bunlara ilave olarak çocuklukta kardeşlere karşı hissedilen çatışmalı heyecanlar da bütün bu arzuları arttırır. Mesela böyle bir anne geçmişteki çözülmemiş çatışmalar yüzünden çocuğuna karşı suçluluk hissediyorsa, çocuğunun sevgisine o derece ihtiyaç duyabilir ki çocuğunu kendine bağımlı kılmak için her şeyi yapar ya da çocuğunu hayatının merkezi yapar.

Klein (1984 [1937]) eş seçiminde de kardeş ilişkilerinden bahsetmiştir. Şöyle ki erkeğin kadına karşı olan duyguları her zaman annesiyle kurduğu ilk bağdan etkilenmiştir. Sevgi nesnesi olarak bazı özellikleri, görünümü ya da tutumu annesine benzeyen bir kadın seçebilir. Ya da sırf annesiyle arasındaki güçlü bağdan kurtulabilmek için annesinin tam tersi niteliklere sahip birini sevgi nesnesi olarak seçebilir. Çoğunlukla gelişim ilerlerken erkek çocuğun cinsel düşlemlerinde ve sevgi hislerinde annenin yerini bir kız kardeş alır. Ancak seçimi kız kardeşine duyduğu hislerden etkilenen bir erkek bile sevgilisinde annesinin özelliklerini arayabilir. Tabii ki yetişkin yaşamındaki nesne seçiminde önceki ilişkilerin rolünü değerlendirirken, çocuğun daha sonraki sevgi ilişkilerinde tekrar keşfetmek istediği şeyin, o dönem sevdiği kişinin çocukta bıraktığı izlenim ve onunla ilişkilendirdiği düşlemleri olduğu unutulmamalıdır.

Kadınların nesne seçiminde de benzer süreçler işlemektedir. Kadının da yetişkin yaşamında bir sevgi nesnesi seçerken babası hakkındaki izlenim-

leri ve ona karşı hissettikleri baskın bir rol oynayabilir. Ancak örneğin babasına duyduğu ilk sevgi şiddetli çatışmalar, hayal kırıklıkları ya da babanın sürekli onu uzakta tutması gibi nedenlerle sarsılmış olabilir ve bu durumda bir erkek kardeş, kız çocuğunun hayatında çok önemli bir yere gelmiş olabilir. Bu durumda kadın babasının imgesinden çok erkek kardeşin özelliklerini andıran bir sevgi nesnesi arayacaktır.

Bütün bunlara rağmen Klein'a göre (1984 [1937]) her ne kadar yetişkinlikteki aşk ilişkileri anne, baba ve kardeşlerle bağlantılı ilk heyecansal ilişkilerin üzerine inşa ediliyorsa da, ilişkiler ilk aile yaşantılarının bir tekrarından ibaret olmak zorunda değildir.

Psikanaliz bildiğimiz üzere anne – babaya ve kız ve erkek kardeşlere yönelik olan cinsel duyguların sadece varlığına değil, küçük çocuklarda bu duyguların belli bir ölçüde gözlenebileceği gerçeğine de dikkat çekmiştir. Cinsel arzular, saldırgan dürtülerle ve düşlemlerle, suçlulukla ve sevilen kişinin öleceği korkusuyla yakından bağlantılıdır.

Çocuğun erkek ve kız kardeşlere sahip olmasının gelişimine yardımcı olduğu iyi bilinir. Kardeşlerle büyümesi anne ve babasıyla olan bağlarını daha fazla koparabilmesini ve kardeşleriyle yeni bir ilişki türü kurmasını sağlar. Diğer taraftan çocuğun kardeşlerini sadece sevmediği aynı zamanda onlara karşı güçlü rekabet, nefret ve kıskançlık hisleri taşıdığı da bilinmektedir. Bu açıdan çocuğun gelişiminde en yakın aile ortamının uzağında olan kuzenlerle, oyun arkadaşlarıyla ve etrafındaki diğer çocuklarla olan ilişkiler de oldukça önemlidir ve bu ilişkiler çatışmalı kardeş ilişkilerinden çocuğun uzaklaşmasını sağlar. Bu belli derecede olan uzaklaşma ise daha sonraki sosyal ilişkilerin kaynağını oluşturur. Eğer çocuk kardeşleriyle yaşadığı çatışmalı ilişkiye mesafe kazanamazsa arkadaş edinmede çeşitli sorunlar yaşayabilir. Örneğin çocuk daha zayıf veya küçük olan kardeşine saldırganca davranmış olabilir veya aslında nefret ve kıskançlığı yüzünden ortaya çıkan bilinçdışı suçluluk duygusu aralarındaki ilişkiyi zedelemiş olabilir ve bu zedelenme yetişkinlikte de devam edebilir. Bu gibi duygusal açıdan tatmin etmemiş olan durumlar daha sonra çocuğun genel olarak insanlara heyecansal yaklaşımında derin etkiler oluşturabilir. Mesela çocuk okul yaşamında yeni arkadaş edinemeyebilir; çünkü önceki çatışmalarını yeni ortamına da taşımıştır. Diğer yandan yeni arkadaş edinebilen çocukların, bu yeni ilişki biçimiyle beraber kardeşleriyle ilişkilerinin de geliştiği gözlemlenmektedir (Klein, 1984 [1937]). Yeni geliştirilen arkadaşlıklar çocuğa sevebileceğini ve sevebileceğini, sevginin ve iyiliğin var olduğunu kanıtlar ve bu durum kardeş ilişkisine de yansır. Ayrıca yine bu du-

rum çocuğa düşleminde ya da gerçeklikte başkalarına verdiği zararın onarılabilceğini de kanıtlar. Bir bakıma çocuk önceki çatışmaların doğasını anlamadan yeni geliştirdiği iyi ilişkilerle eski çatışmalarının çözümlenmesine de yardım etmiş olur. Ancak tabii ki bu arkadaşlıkların içinde de çocuğun arzuları ve düşlemleri, anne baba ve kardeşlerle ilintilidir.

İçsel sebeplerden dolayı baştan beri engellemelere tahammül etmekte daha başarılı olan çocuklar yani bunu kendi nefret ve şüphe duygularına yenic düşmeden yapabilen çocuklar anne ve babalarının kendileriyle ilgili olan hatalarına karşı daha güçlüdürler ve kardeşlerine karşı olan rekabet ve saldırganlık hisleriyle de daha kolay baş edebilirler. Bu çocuklar kendi dostça duygularına daha çok güvenirler ve dış dünyada başlarına gelenler onları daha az sarsar. Bu durum yeni edindikleri arkadaşlık ilişkilerine de yansır. Ancak tabii ki hiçbir çocuğun zihni korku ve şüpheden tamamıyla arınmış değildir. Eğer anne, baba ve sonrasında kardeşlerle kurulan ilişki sevgi ve güven temelindeyse bu figürler çocuğun zihninde birer yol gösterici olarak yer alır. Ve yaşamın geri kalanındaki dostça ilişkileri için çocuğa örnek teşkil eder.

Tabii ki çocuğun kardeşleriyle kuracağı ilişkinin temelinde de anneye yaşadığı ilk dönem ilişkisi yatmaktadır. Bebeğin dış dünyadan aldığı iyiliğin ilk ve en önemli kaynağı annesiyle olan ilişkisidir. Anne tarafından beslenmenin doyumundan mahrum bırakılmak bebek için son derece acı veren bir süreçtir. Eğer bu süreç mümkün olabildiğince sağlıklı geçtiyse ve bebek engellendiğinde aşırı açgözlülüğe ve kızgınlığa kapılmıyorsa annesiyle olan bağı yavaş yavaş koparmaya başlayabilir. Ve diğer kaynaklardan (baba, kardeşler) doyum sağlayabilir. Yeni haz nesneleri de bilinçdışında anneden alınan ilk doyumlarla bağlantılandırılır. Bundan dolayı bebek diğer doyumları asıl olanın yerine koymayı kabul eder. Bütün bu doyum nesnesi değiştirme süreci ilk iyiliğin yerini değiştirirken bir yandan da onu elinde tutmak olarak tanımlanabilir. Bu ne derece başarıyla sağlanırsa bebeğin zihninde açgözlülük ve nefret o derece az yer alır. Ancak bu noktada sevilen kişinin yok edilme düşleminde bağlantılı olarak artan suçluluk duygusu temel rol oynar. Bebeğin açgözlülüğü ve nefretiyle annesini yok etmeye ilişkin düşlemlerinden kaynaklanan artan suçluluk ve üzüntü duygusu, bu hayalî yaraları iyileştirme ve annesini onarma dürtüsünü harekete geçirir. Bütün bu heyecanların da bebeğin annesinin yerine geçecek olanları kabul etme isteği ve yeteneği üzerinde önemli bir etkisi vardır. Suçluluk duyguları sevilen kişiye bağımlı olma korkusuna neden olur. Çocuk anneyi kaybetmekten korkmaktadır, çünkü saldırganlığın ortaya çıkmasıyla birlikte annesini yaraladığı hissine de kapılmıştır.

Ancak bu bağımlılık korkusu aynı zamanda çocuğu kendini anneden koparmaya, kardeşlere ve diğer insanlara ve başka konulara yönelmeye ve böylelikle de ilgi alanlarını genişletmeye teşvik eder.

Melanie Klein'ın metinlerinde yukarıda bahsettiğim bütün çıkarımların yer almasına rağmen vaka çalışmalarına baktığımızda kardeşlerle ilgili yorumların geri planda kaldığını görürüz. Örneğin Klein İkinci Dünya Savaşı sürerken, savaş nedeniyle yaşadığı yerden tahliye edilmiş olan 10 yaşındaki bir erkek çocuğu dört ay boyunca her gün analiz etmiştir (Klein, 1961). Daha sonra bu çalışma "Bir Çocuk Analizinin Öyküsü" (Narrative of a Child Analysis), ismiyle basılmıştır (Klein, 1961). Vakayı okuduğumuzda Klein'ın (1961) küçük çocuğun (Richard) ağabeyinden bahsettiği her cümleyi anne üzerinden yorumladığını görürüz.

Klein'ın kardeşe dair olan yorumu nasıl ele aldığına ise şöyle bir örnek le bakmamız mümkündür: Klein'ın başyapıtlarından olan "Haset ve Şükran" (Envy and Gratitude) metninde kuramcı hem annesini hem de ablasını kıskanan bir hastadan söz etmektedir (Klein, 1957). Metin ilk dönem nesne ilişkilerini, bu ilişkilerdeki saldırganlığı, yıkıcılığı, bunlarla baş edebilme ile gelişen şükran duygusunu derin bir biçimde ele almaktadır. Burada kısaca özetlemek gerekirse haset arzulan bir şeyin başka birine ait olduğu ve bize değil de ona haz verdiği inancının yol açtığı kızgın bir duygudur; hasetli dürtü o istenen şeyi sahibinden çekip almaya ya da bozmaya, kirletmeye yönelir. Haset öznenin sadece bir kişiyle olan ilişkisiyle ilgilidir ve kökeni de anneye o herkesi dışlayan en eski ilişkide yatmaktadır. Metinde bahsedilen hastanın gördüğü bir rüya, ablasına beslediği yoğun haset ve rekabet hislerini ortaya koyar ve bu rüyanın çalışılması ile beraber hasta kendi "deliliği"ni keşfetmeye başlar (Klein, 1957). Paranoid-şizoid konuma ait olan duygu kalıntıları kişiliğin geri kalanından bölünerek ayrı tutulmakta ve kendilerine yansıtılacakları bir yer aramaktadırlar; bu yer de kardeşlerdir. Bu durum bütün "normal" insanlar için söz konusudur.

Kişide bütünleşmiş bir kişilik yapısının oluşabilmesi için hasedin çalışılabilirliği olması ve depresif konuma geçilebilmesi gerekmektedir. Eğer işler yolunda giderse depresif konuma geçildiğinde hasedin yerini şükran duygusu alır; iyilik yapan, besleyen nesneye karşı duyulan teşekkür ve şükran. Bu durum kişinin aynı zamanda hem başkalarındaki hem de kendisindeki iyiliği görmesini de sağlar. Depresif konuma geçilmekle birlikte hem dikey ilişkilere (anne-baba) hem de yatay ilişkilere (kardeşler) yansıtılan paranoid-şizoid parça nesneler, benlikte toplanır. Çünkü benlik yapısı artık bütün bunları içe-

rebilecek kadar gelişmiştir. Ancak eğer benlik yapısı zayıfsa ve haset çalışılamayacak kadar fazlaysa, yansıtılanlar yansıtıldığı yerde kalır. Çünkü hasetin derinliği meme veren gibi, yardım eden gibi, bir şeyler öğreten gibi, koruyan gibi, bir ülkeyi kuran gibi iyi nesneye karşı şükran geliştirilmesini engeller ve zihin içi dünya dikey ve yatay ilişkilerde paranoid-şizoid konumun özelliklerine göre çalışmaya devam eder. Bu yapı içinde bazı kişiler aşırı hasetten kaynaklanan iyi nesne edinememe yetersizlikleriyle başa çıkabilmek için nesneyi aşırı idealleştirme yoluna saparlar. Ancak bu bize bebeğin ilk dönem ilişkilerindeki yıkıcılığının ne derece fazla olduğunu ve bu yıkıcılığı için beklediği cezanın, zulmedilme kaygısının ne derece yoğun olduğunu gösterir. Bu biçimde idealleştirilen nesne, kimliği bir bütün haline getirmez. Ancak sağlıklı bir biçimde depresif konuma geçebilmiş olan, sevme yeteneği güçlü bebeklerin idealleştirme ihtiyaçları azdır.

Sonuç olarak ilk gelişim dönemimizde ilgimizi ve sevgimizi annemizden diğer insanlara ve diğer doyum kaynaklarına aktarmayı başardığımız takdirde yaşamımızın geri kalanında başka kaynaklardan zevk almayı becerebiliriz. Bu durum hayal kırıklıklarına karşı olan toleransı da artırır ve bir kişi ile ilişkili yanlışlığı ya da kırılmayı diğer insanlarla arkadaşça ilişkiler kurarak telafi edebilmemizi sağlar. Elde edemediğimiz ya da koruyamadığımız şeylerin yerine başkalarını koymayı kabullenmemizi mümkün kılar. İç dünyadaki engellenmiş açgözlülük, kızgınlık ve nefret bütün yolları tıkayarak dış gerçeklik ile olan ilişkileri bozmadığında, dışarıdan iyilik ve sevgi almanın çok çeşitli yolları olduğunu keşfederiz. Bunu yapmaya devam ederek de yavaş yavaş bir güven duygusu ediniriz ve bizi acıdan koruyacak olan bir değerler bütünü oluştururuz. Ve ne kadar gerçek bir doyum yaşarsak o derece kayıplara tahammüllü oluruz ve kendi saldırganlığımızın ve nefretimizin etkisinde o derece az kalırız.

Özetle Melanie Klein'a göre (1984 [1937]) kendimizle kurduğumuz ilişki kısmen, özellikle geçmişte bizim için çok şey ifade eden ve onlarla kurduğumuz ilişkinin zihnimizin ve kişiliğimizin bir parçası olmuş olan insanlara karşı takındığımız tutumla gelişir.

KAYNAKÇA

- Klein, M. (1984 [1937]), "*Love, Guilt and Reparation*", *Love, Guilt and Reparation: And Other Works 1921-1945 (The Writings of Melanie Klein, Volume 1)*, NY The Free Press, USA.
- Klein, M. (1957), "Envy and Gratitude; a study of unconscious sources", England Basic Books, Oxford.

Klein, M. (1961), *Narrative of a Child Analysis: The Conduct of the Psycho-Analysis of Children as seen in the Treatment of a Ten year old Boy*, The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis, Londra, s. 1-536.

İkame Çocukların Psikolojisi ve Atatürk'ün Yaratıcılığının Temelindeki GÜDÜLENME

VAMİK VOLKAN

Çocuğunu kaybetmiş ve yas süreci komplike olmuş bir anne, bazen ölmüş çocuğunun özel bir zihinsel imgesini yeni doğan bir çocuğun gelişmekte olan kendilik tasarımı içine depolayabilir. Aslında anne dışında biri de aynı şeyi yapabilir. Bazen bu kişi, hem ölmüş çocukla hem de yeni doğan çocukla yakından ilişkisi olan bir başkası, örneğin bir babadır. Ayrıca yeni doğan çocuğa depolanan imge, her zaman ölmüş bir çocuğa ait olmaz. Örneğin, kaybedilmiş yetişkin bir akrabaya ya da sevgiliye ait imge depolanabilir. Yeni doğan bir çocuğun, kendi doğumundan önce ölmüş olan kardeşle ya da kaybedilmiş yetişkinle gerçek dünyada ilişkisi olmamıştır. Fakat annesi (ya da diğer önemli kişi) onu bilinçdışı olarak ölmüş kardeşin veya kaybedilmiş kişinin yerine koyduğu için ölü çocuğun ya da kaybedilmiş kişinin depolanmış zihinsel imgesi, canlı çocuğun kişilik gelişiminde önemli rol oynar. Ölü bir kardeşin veya kaybedilmiş başka birinin zihinsel imgesini koruması ve canlı tutması için anne ya da diğer önemli kişiler tarafından psikolojik olarak görevlendirilen çocuklara “ikame çocuklar” ismi verilmiştir. İkame çocuklar, içlerinde depolanmış zihinsel imgelere çeşitli tepkiler verirler. Bu tepkilerin bazıları psikolojik sorunlara yol açar. Öte yandan ikame çocuklar, kendi iç durumlarına yaratıcılıkla da yanıt verebilirler (Cain ve Cain, 1964; Poznanski, 1972; Ainslie ve Solyom, 1986; Volkan ve Ast, 1997).

Bu yazıda, Kemal Atatürk'ün, “Ölümsüz Atatürk” olma yolunda ikame bir çocuk oluşunu nasıl yaratıcılıkla kullandığını anlatacağım. Atatürk'ün çocukluk yaşamı, askerî ve siyasi bir liderin kişiliğinin dış dünyaya nasıl

uyum gösterdiğini ve iç dünyasının gerektirdiklerini karşılamak üzere çocukluğu tarafından nasıl şekillendirildiğini incelemek için zengin bir malzeme sunar. Sözlerime devam etmeden önce bir noktayı belirtmek isterim: Atatürk'ün iç dünyasına ve iç dünyasından gelen taleplerin yönlendirdiği durumlara odaklanırken, gerçek dünya meselelerinin (tarihsel, kültürel, ekonomik, askerî, hukuki vb.) Atatürk'ün yaptıklarını şekillendirmedeki etkisini asla hafife almıyorum.

Atatürk yeni bir ulusun inşa edilmesinde rol oynadı. Onun ölümünden onyıllar sonra bazı yönlerden değişmekte olan “Yeni Türkiye”, yarattığı eserdir. Atatürk'ün yaratıcılık süreçlerini gösterebilmek için bu yazıda odaklanacağım alan şu olacak: Yaslı bir evde yaşamının, onun yetişkin dünyasına ve yaşatma dürtülerine olan yaşam boyu etkisi. Bu bağlamda, bir ikame çocuk olarak Atatürk'ün, yas tutan annesini bilinçdışı düşleminde onarışını açıklayacağım ve yas tutan bir ulusu onarmasında rol oynayan mevcut içsel güdülenmesine odaklanacağım. “İyi”, yas tutmayan ve mutlu bir anneye kavuşma düşleminin, yüceltme (süblimasyon) sonucunda nasıl simgeleştiğini ve yas tutan bir ulusu onarmak için onu nasıl güdülediğini anlatacağım. Önce kuşaktan kuşağa aktarma ve depolama kavramlarını inceleyelim.

KUŞAKTAN KUŞAĞA AKTARMA

Kuşaklar arası aktarımlar çok çeşitli olmakla birlikte hepsinin ortak bir yanı vardır: Bunlar, çocuklar ile anneleri ya da çocuğu büyüten diğer önemli kişiler arasındaki psikolojik sınırın geçirgenliğine dayanırlar. Çocuk-anne/bakımveren yaşantıları, çocuğun gelişen zihni için genellikle bir çeşit “kuluçka” işlevigörür. Önceki kuşaktan olan anne/bakımveren, büyümeyi başlatan öğelerin yanında istenmeyen öğeleri de çocuğa aktarabilir. Kuşaktan kuşağa aktarım üzerine en tanınmış yazılardan biri, Anna Freud ve Dorothy Burlingham'ın (1942) Nazi saldırısı altındaki Londra'daki gözlemlerine dayanır. Bu örnekte, kuşaktan kuşağa aktarımın görece basit bir şeklini görürüz. Freud ve Burlingham, üç yaşından küçük çocukların bombalama sırasında, anneleri korkmadığı sürece anksiyete belirtisi göstermediğini kaydetmişlerdir.

1990'lı yılların ortalarında, Gürcistan'ın Tiflis kentinde Abhazyalı bir Gürcü kadın ile onun 16 yaşındaki tek kızını incelemiştim. Dört yıldan fazla zamandır yaşamlarını sığınmacı olarak sürdürmekteydiler. Bu ikili, diğer aile üyeleriyle birlikte Tiflis yakınlarında bir mülteci kampında çok kötü koşullar altında yaşıyorlardı. Anne geceleri yattığında, ertesi gün üç çocuğunun karnısını nasıl doyuracağını düşünüyordu. Bu endişesinden kızına hiç söz etmedi.

Fakat kız onun kaygısını seziyordu ve annesinin çektiği acıya yanıt vermek ve hafifletmek üzere bilinçdışı olarak şöyle bir davranış geliştirdi: Günlük yaşamını hareketsiz geçirmeye başladı ve şişmanladı. Ayrıca yüzüne donuk bir gülümseme yerleştirdi. Ben ve çalışma arkadaşlarım her ikisiyle de görüşmeler yaparak, kızın bedensel belirtiler aracılığıyla annesine şunu iletmeye çalıştığını öğrendik: "Anne, çocuklarına nasıl yiyecek bulacağını düşünme. Bak, fazlasıyla tokum ve mutluyum!" (Volkan, 2013).

Anksiyete, depresyon, elasyon ya da Abhazyalı Gürcü kadının gösterdiği endişeler yanında, bir insanın bir başkasına "verebileceği" çeşitli psikolojik görevler vardır. Ruh sağlığı alanında çalışanlar, *örselenmenin kuşaktan kuşağa aktarılması* ve bunun gelecek nesillerin ruh sağlığına etkisi hakkında, son birkaç onyılıda çok şey öğrendi. Öğrendiklerimizi büyük ölçüde, Yahudi Soykırımı'ndan kurtulanların ve Üçüncü Reich'in egemenliği altında örselenmiş olanların çocukları ve torunları ile yapılan çalışmalara borçluyuz. Ağır biçimde örselenmiş kişiler, örseleyici yaşantılar sırasında utanç, aşağılanma, çaresizlik, hatta insanlıktan çıkarılmaya maruz kalıp bunları tersine döndüremediklerinde ve kayıplarının yasını tutamadıklarında, arkadan gelen kuşağı/kuşakları bu bitmemiş psikolojik süreçleri tamamlamaya yükümlü kılarlar. Bu süreç bilinçdışıdır ve örselenmenin kuşaktan kuşağa aktarılması olarak bilinen durum aracılığıyla olur. Örselenme döngüsünü sürdüren, uzun vadedeki "görevlerin" bu şekilde kuşaktan kuşağa taşınmasıdır. (Kogan, 1995; Laub ve Auerhahn, 1993; Kestenberg ve Brenner, 1996, Volkan ve Ast, 2002; Volkan, 2013, 2014).

Örselenme ile bağlantılı imgelerin "depolanması" kavramı, örselenmenin kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldığını açıklar. Depolama, çocukluk döneminde gerçekleşen 'özdeşleşim'lerle yakından ilişkilidir. Fakat ikisi arasında bazı açılardan önemli farklar bulunur. Özdeşleşimde, çocuk temel olarak etkin taraftır. Bir erişkinin imgesini alır, özümser ve o kişinin benlik ve üstbenlik işlevlerini sahiplenir. Depolamada ise, yetişkin, seçtiği bazı kendilik ve/veya nesne imgelerini etkin bir şekilde çocuğun gelişmekte olan kendilik tasarısının içine doğru yönlendirir. Bu, yetişkinin bilinçli olarak yaptığı bir şey değil, bilinçdışı bir süreçtir. Başka türlü anlatacak olursam, yetişkin belirli kendilik ve/veya nesne imgelerini ve kendisine ait başka imgeleri içine koyup muhafaza etmek üzere, çocuğu kalıcı bir depo olarak kullanır. Erişkindeki bu zihinsel imgelerin oluşmasına neden olan deneyimler, çocuğun kendisi tarafından yaşanmamıştır. Dolayısıyla, bu imgeler deneyime dayalı, bağlamsal bir çerçeveden yoksun biçimde çocuğa yönlendirilirler. Bir kişiye ait anılar başka

bir kişiye aktarılamaz. Fakat bir yetişkin, örselenmiş kendilik ya da öteki imgelerini bir çocuğun kendilik tasarımı içerisine yerleştirebilir ve bu içsel imgelere bazı görevler verebilir. Depolama kavramı, Melanie Klein'in (1946) yanıltmalı özdeşleşimi ile karıştırılabilir. Oysa ben burada "depolama" kavramını, iç dünyası gelişmekte olan bir çocukta "psikolojik DNA" oluşturan bir fenomen anlamında kullanıyorum.

Örselenmenin kuşaklar arası aktarımından uzun uzun söz etmeyeceğim. Bu yazıda, ikame çocuk psikolojisinin gelişmesinde depolamanın gerekli olduğunu göstermek istiyorum. İkame çocuk psikolojisi şu şekilde gelişir: Bir anne ya da annelik yapan başka bir erişkin, ölmüş veya kaybedilmiş birinin imgesini, iç dünyası halen gelişmekte olan bir çocuğun kendilik-tasarımına depolar ve bu imgeyi koruması ve canlı tutması için çocukta bazı psikolojik görevler geliştirir. Atatürk de bir ikame çocuktur.

PSİKANALİTİK BİYOGRAFI

Ünlü sanatçıların ve tarihsel kişiliklerin yaşamları üzerine yapılan ilk psikanalitik çalışmalar, bu kişilerin kullandıkları simgeleri, örneğin sanatçıların eserlerinde kullandıkları simgeleri yorumlamaya odaklanmış, ancak onların yaratıcılıklarını nelerin yönlendirdiğini saptamaya yeltenmemişti. İlerleyen yıllarda, simge-temelli yaklaşım sorgulanmaya başlandı. Zira simgeler birden çok belirleyici etkene bağlıdır. Anlamları ise, Freud'un varsaydığı kadar tutarlı ve evrensel değildir. Daha sonraları, çocuk gelişimini inceleyerek elde edilen bilgiler biriktikçe çalışmaların odak noktası değişti ve biyografiye özne seçilen kişinin gerçek yaşam öyküsüne odaklanıldı. Örneğin, çocukluktaki örselenmeler büyük ilgi çekmeye başladı. Psikanalitik biyografi yazarları, şu ya da bu benlik işlevinin neden fazlasıyla geliştiğini ya da yeterince gelişmediğini, benliğin farklı zihinsel talepler arasında nasıl uzlaşmaya vardığını, kişinin yaşam koşullarına ne gibi savunmacı ya da yüceltici (*süblimatuvar*) uyarlamalarla yanıt verdiğini anlamaya çalıştılar. Erik Erikson'un (1958), gelişimin psiko-sosyal evreleri kuramının biyografi yazımına uygulamasıyla birlikte, psikanalitik biyografinin karakteri bir kez daha önemli oranda değişime uğradı. Erikson, biyografi yazarının, bireyin toplum ile ilişkisini ele alırken ergenlik yıllarına odaklanması gerektiğini savunmuştur. Çünkü bu yıllar, aile ve yakın çevrenin ötesinde kişinin ufkunun daha geniş bir toplumsal çembere açıldığı dönemi oluşturur. Daha sonraları, orta yaş krizi ve ayrıca yetişkinin hayatında karşılaştığı tarihsel durumlar da psikanalitik biyografi yazarları tarafından genel olarak göz önüne alınır oldu. Ben de Atatürk'ün yaşamı-

nı, psikanalitik eğitim almış bir tarihçi ile birlikte araştırdım ve bütün yaşamı boyunca çocuklukta geliştirdiği psikolojik süreçlerin onu nasıl etkilediği üzerine odaklandım.

1973'te Princeton Üniversitesi'nde Ortadoğu ile ilgili bir konferansa katılmıştım (Brown ve Itzkowitz, 1977). Orada psikanalitik eğitimden geçmiş olan tarih profesörü Norman Itzkowitz'le tanıştım. Birbirimizi önceden tanımadığımız halde, ikimiz de bu konferansa "Atatürk ve Onun Kadınları" adlı yazılarla gelmiştik. Bu bizim yakınlaşmamıza neden oldu ve Atatürk üzerine bir kitap yazmaya karar verdik. Norman Itzkowitz ile bu konuda yedi yıl boyunca çalıştık ve birlikte *The Immortal Atatürk: A Psychobiography* (Ölümsüz Atatürk) isimli kitabı yazdık (Volkan ve Itzkowitz, 1984). Yıllar sonra *Ölümsüz Atatürk*'ü güncelledik ve yeni kitabımızı *Atatürk/Anatürk: Mustafa Kemal'in Yaşamı, İç Dünyası, Yeni Türk Kimliğinin Yaratılışı ve Bugünkü Türkiye'deki Kimlik Sorunları* ismiyle yayınladık (Volkan ve Itzkowitz, 2010).

Ölümsüz Atatürk üzerinde çalışmakta iken, 1974'te Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda 13 ay boyunca konuk öğretim üyesi olarak çalıştım ve Atatürk'ü ya da ailesini tanıyanlarla ve onun yaşamını yakından inceleyenlerle görüşme yapma fırsatı buldum. Sabiha Gökçen, Şevket Süreyya Aydemir ve Kıymet Tesal ile yaptığım uzun görüşmeleri örnekler arasında sayabilirim. Bunlardan Şevket Süreyya Aydemir (1969), üç ciltlik *Tek Adam*'ın yazarıdır. Kıymet Tesal Hanım, Atatürk'ün yakın arkadaşı Nuri Conker'in kızıdır ve genç bir kız iken Atatürk'ü tanımıştır.

Sabiha Hanım'la yaptığım görüşmeler sırasında, kendisi bana Atatürk'ün Abdürrahim (Tuncak) isimli bir "oğlu" olduğunu ve bunun pek bilinmediğini söyledi. Atatürk'ün manevi oğluyla, Sabiha Hanım aracılığıyla iki defa görüştüm. O da küçüklüğünden itibaren Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım tarafından yetiştirildiği için, Zübeyde Hanım'ın annelik tarzı hakkında bilgi toplama fırsatım oldu.

ATATÜRK'ÜN ÇOCUKLUK ÖYKÜSÜ

Yapılan en kesin saptamaya göre, Atatürk 1880/1881 kışında dünyaya gelmiştir. Atatürk'ün bugün müze olan Selanik'teki üç katlı pembe bir evde doğduğu genel olarak kabul görmekle birlikte, kızkardeşi Makbule Hanım Atatürk'ün adı geçen pembe evde büyüdüğünü ancak orada değil, yakındaki bir mahallede, babasının ailesinin oturduğu evde doğduğunu ileri sürmüştür (Aydemir, cilt 1, 1969).

Atatürk doğduğunda adını Mustafa koydular. O zamanlar Selanik 80.000 nüfuslu bir Osmanlı kenti olup nüfusun % 50'si Yahudi, % 25'i Türktü. Geriye kalan nüfus Yunanlı, Slav ve Arnavutlardan oluşmaktaydı (Darques, 2000). Atatürk'ün babası Ali Rıza Bey, kökleri Aydın'ın Söke ilçesine dayanan Selanikli eski bir ailedendi (Atay, 1965).

Ali Rıza Bey'in babasının adı 10 Mayıs 1876'da trajik bir olaya karışmıştı. O gün, Hristiyan Bulgar bir genç kız trenle Selanik'e geldi. Onu Müslüman yapmak isteyen bir imam genç kıza eşlik ediyordu. Bu durumu protesto eden kızın annesi, yardım için bağırmaya başladı. Bunun üzerine, Yunanlı bir Hristiyan grup, Bulgar kızı imamın elinden alıp Amerikan Konsolosluğu'na götürdüler. Ertesi gün, öfkeli bir Müslüman Türk grubu gösteri yaptı. Gösteri Alman ve Fransız konsoloslarının öldürülmesiyle sonuçlandı (Lewis, 1968). Bunun üzerine, bazı yabancı devletler savaş gemilerini Selanik'e gönderdiler ve gösteri yapan Türklerin cezalandırılmalarını istediler. Ali Rıza Bey'in babası gösteri yapanlar içinde olduğundan ötürü Makedonya dağlarına kaçtı ve yaşamının sonuna kadar yedi yıl boyunca dağlarda yaşadı. Ali Rıza Bey'in ailesi bu tarihsel olaydan etkilenmiş oldu.

Babasının dağlara kaçışından kısa bir süre sonra, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaşın iyice yaklaştığı günlerde, Ali Rıza Bey Selanik'te gönüllülerden oluşan bir ulusal muhafız birliğine katıldı ve zamanla mülazımlığa yükseldi. 1887 sonlarında veya 1878 başlarında ordudan ayrıldı. Bu tarihten yedi ya da sekiz yıl önce, kendisinden 20 yaş küçük olan Zübeyde isimli bir kızla evlenmişti. Zübeyde evlendiğinde 14-15 yaşlarındaydı. Ali Rıza Bey ve ailesi, Selanik'in Yeni Kapı semtinde yaşıyorlardı. Zübeyde, bu ailenin yanına yeni gelin olarak geldi. Ergen yaşta evlenmiş ve olasılıkla kendi kadın kimliğini ve duygularını tanımaya zamanı olmamıştı. Zübeyde Hanım dünyaya peşpeşe üç çocuk getirdi. Bu çocukların ikisi erkekti; onlara Ömer ve Ahmet isimleri verildi. Kız olan üçüncü çocuğun adı ise Fatma idi.

Ali Rıza Bey ordudan ayrıldıktan sonra, Selanik'ten 120 kilometre ötede Paşa Köprüsü olarak bilinen ıssız bir bölgeye gümrük memuru olarak atandı. Paşa Köprüsü, o zamanki Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasındaki sınırda bir kontrol noktasıydı ve Selanik'ten oraya ulaşmak zordu. Daha 20 yaşına varmadan üç çocuk doğuran ve kocasının geniş ailesi içinde yaşamakta olan genç gelin Zübeyde, kocasını pek göremiyordu. Fatma'yı henüz bebekken kaybedince, Zübeyde ve iki erkek çocuk pek de yaşanacak bir yer olmadığı halde Paşa Köprüsü'ne taşındılar. Zübeyde Hanım'ı orada daha

büyük felaketler bekliyordu: İki oğlunu da kaybetti. Ayrıca sınırdaki Yunan çeteleri tarafından kaçırılabilceği korkusu içinde yaşadı.

Ali Rıza Bey, Cafer Efendi isimli bir kereste tüccarıyla ortaklık kurduktan sonra, karısını alıp Selanik'e döndü. Sonradan Atatürk olarak bilinecek oğlu Mustafa orada doğdu. Mustafa'nın doğumu ailesinin kısa bir süreliğine yaşadığı refah dönemine denk gelir. Mustafa'nın annesi Selanik'te iki kız çocuk daha doğurdu. Ancak, ergenlik yaşlarına yalnızca Mustafa ve kızkardeşi Makbule gelebildiler. Mustafa yedi yaşındayken, birkaç yıldır işleri iyi gitmeyen (kereste ticareti için kullanılan ormanı Yunanlı haydutlar yakmıştı) ve olasılıkla depresyona girip içki içmeye başlayan babası öldü. Annesi 27 yaşında dul kaldı.

Mustafa'nın bir "ölüler evi"nde doğduğunu söyleyebiliriz. Atatürk'ün kızkardeşi Makbule Hanım'ın anlattıklarına göre, kendisi ve Mustafa küçükken, ölen kardeşleri evde anlatılırdı. Haydutlarla dolu olan Osmanlı-Yunan sınırındaki korkunç yaşamdan da sık sık söz edilirdi. Mustafa'nın üstüste kayıplara uğrayan ve devamlı yas tutmak zorunda kalan annesi, acılarını biraz hafifletebilmek için bir yandan Allah'a yöneldi ve "Molla" diye çağrılır oldu; öte yandan yasını inkâr etmek için bir "şen dul" gibi giyinmeye çalıştı. Zübeyde Hanım, dik başlı ve formalitelere uymayan biri olarak bilinirdi.

Ölümünden önce Atatürk'ün babası oğluna bir "armağan" verdi. Bu olayı, Atatürk'ün gazeteci Ahmet Emin Yalman'a anlattığı "ilk yaşam anısı"ndan öğreniyoruz (Emin, 1922). "Molla" ismiyle tanınan Zübeyde Hanım, Mustafa'nın hemen yakındaki geleneksel/dinî mahalle mektebine kaydedilmesini istiyor ve oğlunun daha sonra ya bir hoca ya da bir hafız olmasını arzuluyordu. Ali Rıza Bey, Mustafa'nın laik ilke ve standartlara uygun eğitim almasını istiyordu. 1927 ya da 1928'de ölen ve İstanbul'un Anadolu yakasında, Üsküdar'daki Bülbülderesi Dönme Mezarlığı'na defnedilen Şemsi Efendi isimli, sonradan Müslüman olmuş genç bir adam Selanik'te okul açmıştı ve Ali Rıza Bey, Mustafa'yı bu okula göndermekte kararlıydı.

Atatürk o günleri şöyle hatırlıyordu:

Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe gitmek meselesine aittir. Bundan dolayı anamla babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem ilahilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rüsumat'ta memur olan babam (Atatürk burada olasılıkla babasının imgesini yüceltiyor. Çünkü okul seçimi konusunda oğlunun annesi ile kavgaya bakan babası, işleri iyi gitmeyen ve olasılıkla depresyonda olan bir baba idi ve artık bir gümrük memuru değildi), o zaman yeni açılan Şemsi Efendi'nin

mektebine devam etmeme ve yeni usul okumama taraftardı. Nihayet babam işi mahirane bir surette halletti. Evvela merasim-i mutade ile mahalle mektebine çıktım. Sonra da Şemsi Efendi'nin mektebine kaydedildim. Az zaman sonra babam vefat etti (Emin, 1922).

Kocasının ölümünden sonra, Zübeyde Hanım Selanik dışında bir çiftlikte yaşayan yakınlarından yardım istemek zorunda kalır. Sonunda Mustafa Selanik'e halasının yanına sivil bir okulda okumak üzere geri döner. Bir gün okulda, sadistçe davranan bir öğretmeni (dinî görüşleriyle bilinen Kaymak Hafız Efendi) tarafından çok ağır biçimde dövülür. Sonradan bu olayı, "*Bütün vücudum kan içindeydi*" diye anlatacaktır (Emin, 1922).

Askeri bir kariyere başlama kararı, annesinin ve komşularının temel değerlerine aykırı düşüyordu. Mustafa'nın henüz 12 yaşındayken kendisi için neyin iyi olduğuna karar verebilecek bir kişilik örgütlenmesine sahip olduğunu görüyoruz. Atatürk askerî okula gitme olayını şöyle anlatır:

Asker olmama (annem)şiddetle mumanaat (engel) ediyordu. Kabul imtihanı zamanı, ona sezdirmeden kendi kendime askerî rüştiyesine giderek imtihan verdim. Böylece valideye karşı bir emr-i vaki ihdas edilmiş oldu (Emin, 1922).

Bu sıralarda, Zübeyde Hanım tekrar evlenir ve bu olay Mustafa'yı çok kızdırır. Ergenlik döneminden (Blos, 1979) geçerken annesinin tekrar evlenmesi örseleyici olmuştur. Bu arada, askerî okula gittiği için zaten evden ayrılmıştır ve evini pek sık ziyaret etmez. Daha çok, babasının ve Şemsi Efendi'nin ülküleştirilmiş (idealize edilmiş) imgelerini izleyen ve modernleşmeye dönük bir genç olur. Askerî okulda, matematikte sivrilir. Matematik öğretmeni, mükemmel anlamına gelen "Kemal" adını onun ismine ekleyerek ona 'Mustafa Kemal' der ve adı öyle kalır. Daha sonra hepimizin bildiği tarihsel olaylar sonucunda "Ölümsüz Atatürk" olur.

İKAME ÇOCUK OLMAK VE ANNEYİ ONARMA DÜŞLEMİ

Kronik yas içindeki bir anne tarafından büyütülen her çocuk, yetişkin olduğunda yaratıcı bir insan olmaz. Bir kişinin yaratıcı olması, olasılıkla doğuştan gelen birçok nedene bağlıdır. Benim burada üzerinde duracağım konu, Atatürk'ün yaratıcılığına yön veren etkenlerden yalnızca biridir. Atatürk olgusunda ilgilendiğim kısım, çevre koşullarının bir çocukta bilinç dışında "kurtarıcı" olma düşleminin gelişmesine nasıl yol açtığıdır.

“Bilinçdışı düşlem” terimi psikanalistler tarafından çok iyi bilinen bir kavrama işaret eder. Küçük bir çocuk, gerçek dünyada olup biten ve örselenme yaratan olayları tam olarak anlayamaz. Bu olayları, iç dünyasındaki isteklerle ve korkularla karıştırır; olan bitene neden bulmayı hedefleyen ve olayların ortaya çıkardığı duygularla başa çıkmayı sağlayan bir “öykü” geliştirir. Bu “öykü” bilinçdışında kalır ve biz ona “bilinçdışı düşlem” deriz. Böyle bir “öykü”nün var olduğunu, yüzeye çıkan bazı görüntüler aracılığıyla farkederiz. Bilinçdışı düşlemin kişi üzerindeki etkisi, kişinin yaşamı boyunca sürer.

Mustafa doğduğunda annesinin sütünün az olduğunu ve bu nedenle ona siyah bir sütanne tutulduğunu biliyoruz (Kinross, 1965). O yıllarda Selanik'te pek fazla siyah kişi yoktu. Mustafa'ya süt verecek siyah bir sütannenin nasıl bulunduğu hakkında benim de bir fikrim yok. Ama bu sayede bebek Mustafa'nın fiziksel olarak aç kalmadığını sanıyorum. Ancak, Mustafa'nın annesinde, sütünün az olması nedeniyle “acaba bu oğlumu da mı yitireceğim?” korkusunun uyanmış olma olasılığı yüksektir. Aynı zamanda, küçük Mustafa kendinden önce ölen kardeşlerini yeniden “hayata getirecek” bir ikame çocuk olmuştu. Onun gelişmekte olan iç dünyasına, ölü kardeşler “canlı” olarak depolandığı için, bu durumun onda “ölümsüz” olma algısı yarattığını düşünüyorum. Bu algı ve bir ikame çocuk olarak, daha iyi annelik alabilmek için annesini onarabileceği ve onun yasını ortadan kaldıracabileceği algısı üzerine görkemli bir “bilinçdışı” düşlem kurduğunu sanıyorum. Mustafa'nın bilinçdışı düşlemi, onun yaratıcılığına yön vermiştir. Yani, onun ulusunu onaran bir önder olmasında büyük bir rol oynamıştır.

Bu düşlemin varlığını gösteren çeşitli “kanıtlar” aşağıdaki öykülerde işaret edilecektir:

1930'da Atatürk, elyazısı ile yazılmış şekli bugün halen mevcut olan bir yazı kaleme almıştır. Bu yazısı “Hürriyet” başlığını taşımaktadır. Bence bu başlık, çocuk olarak yas tutmakta olan annesinden özgürleşme isteğine ve tarihsel arenada bu isteğini vatanın özgürleşmesine çevirmesine işaret eder. Yazısı insan ve doğa arasındaki ilişkiyi tartışarak başlar:

Dünyaya gelmek ya da gelmemek insanın elinde olmamıştır ve değildir. İnsan, dünyaya geldikten sonra da, daha ilk anda, tabiatın ve birçok mahlukatın zebunudur. Himaye edilmeye, beslenmeye, bakılmaya, büyütülmeye muhtaçtır (Atatürk, 1930, s. 77-78, 1969).

Atatürk yazısına yıldırımdan, gecenin karanlığından, sellerden, yırtıcı hayvanlardan ve hatta birbirlerinden korkan “ilkel insanlar”dan söz ederek devam eder.

Atatürk’ün “özgürlük” üzerine olan bu yazısı, çocukluğuna ilişkin yeni bilgiler eklediğim zaman daha iyi anlaşılabilir. Mustafa doğmadan önce ölen üç kardeşini hatırlayınız. Ölen erkek kardeşlerden biri olan Ahmet, kıyıya yakın bir yere gömülmüştür. Onun gömülmesinin ardından, gece deniz yükselmiş ve mezarı su basmıştır. Bu olay, cesedin mezardan dışarı çıkıp hayvanlarca parçalanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu öykü ailede tekrar tekrar anlatılmıştır. Ben bunun “ölü evinin” simgesi haline gelmiş olabileceğini ve küçük Mustafa’nın zihninin karanlığında gizli bir tehlike odağı oluşturduğunu düşünüyorum. Yazısında, Ahmet’in imgesini içinde tutan ikame çocuk olarak Atatürk (bence yazısında söz ettiği ilkel insanlar da ölen kardeşlerini ve kendi çocukluğunu simgelemektedir), yetişkinlerden ve temel olarak annesinden kendisini korumasını beklemektedir. Fakat gerçekte annesi ölen kardeşlerini koruyamamıştı. Ayrıca annesinin kronik yasından dolayı, küçük Mustafa kendi korunma gereksinimine onun yanıt verip veremeyeceğinden de emin değildir. Mustafa’nın bu korkusu, 1927’de yazdığı başka bir yazısında da görülür:

Çocukluğumdan beri, oturduğum evde ne ana ne kızkardeş ne de bir ah-bapla beraber bulunmaktan hoşlanmazdım. Ben yalnız ve müstakil bulunmayı daima tercih etmiş ve sürekli olarak öyle yaşamışımdır (Aydemir, Cilt I, s. 484, 1969).

Bu yazısı, ölen kardeşlerinin kaderini yaşamaktan ve kronik yas içinde olan bir anneye sahip olmaktan kendini korumak amacıyla, onun kendi iç gücüne dönmüş olduğunu gösterir. Bir çocuğun kendi iç gücüne dönüşünü, Arnold Modell (1976) “erken olgunlaşma (*premature maturation*)” olarak tanımlamıştır. Bu süreç, küçük Mustafa’nın kendine güveninin artmasına ve bu güven de kişiliğinin temelini oluşmasına yol açmıştır.

1927’de yine, başka biri tarafından kendisine kabul etmesi ya da reddetmesi beklenen bir tavsiye verilmesi hakkında şunları yazar:

Tuhaf bir halim daha var: Ne ana, ne kardeş, ne de yakın arkadaşımın kendi zihniyet ve telakkilerine göre, bana şu ya da bu nasihatta bulunmalarına tahammülüm yoktu (Aydemir, Cilt 1, s. 484, 1969).

Annesinin “zihniyet ve telakkileri” ile ilgili olarak, Atatürk'ün kabul edemediği şey neydi? Daha önce de belirttiğim gibi, kronik yas süreci içindeki annesi teselliyi dinde bulmaya çalışmıştı. Belki de din yoluyla ve cennete inanarak, ölmüş çocuklarıyla bir şekilde bağlantı kurmayı diliyordu. Çocuk kaybetmiş çok sayıda anneye yaptığım klinik çalışmalardan yola çıkarak, Atatürk'ün annesinin hayatta kalan oğluyla ilgili birbirine zıt iki algısı olduğunu söyleyebilirim:

1. “Bu çocuğumun da kaderinde ölmek var. Bu yüzden onunla çok yakın olmamalıyım.”
2. “Bu çocuk yaşayacak ve bir ikame çocuk olarak ölen çocuklarımın yerini dolduracak. Hayatımın güneşi olacak ve beni bitmeyen yasımdan çekip çıkaracak. Bu çocuk çok özel.”

Annesinin algısının her iki boyutunu da Mustafa'nın hissettiğini düşünüyorum. Bir bakıma “iki annesi” vardı. “İkinci annesinin” özel çocuğu olmak isterken, “birinci annesinin” kaygılarının gerçekleşmesinden korkuyordu (aslında bebekken gerçekten de iki annesi vardı, biyolojik annesi ve sütannesi). Bununla başa çıkmanın bir yolu, duruma uygun bir düşlem geliştirerek bilinçdışında ölümsüz olmak ve annesini kronik yasından kurtarmaktı. Her iki “annesinin” birden, onunla bu şekilde ilişki kurması Mustafa'yı savunma olarak erkenden olgunlaşmaya itiyor, hem artan özgüvenini hem de kendisinin özel biri olduğu duygusunu besliyordu. Bu durum, onun daha sonra gelişecek kişiliğinin temelinde yer aldı. Bir erişkin olarak, Türk ulusunun “muasır medeniyetler seviyesine ulaşmasını” isteyecek, (çocukluğundaki annesine ait olan) dinî inançlar ve uygulamaların uygarlık ve bilimin getireceği enerjiye izin vermeyerek “zihni uyuşturacağını” söyleyecekti. Ölülerle (ölen kardeşleri) bağlantı kurmaya çalışmak konusundaki dinî vurgudan ve özellikle bir ikame çocuk olarak kalmaktan kurtulmak istiyordu: “Ölülerden yardım istemek her medeniyet için bir lekedir.” (Atatürk, 1925, Cilt 2, s. 214 -215)

Onun kendiliğine dönüşü, bir “kurtarıcı” ikame çocuk olarak aşırı bir özgüven geliştirmesi, daha önceki yazılarında da görülebilir. 1918'de, tedavi için gittiği Karlsbad'da yazdıkları buna örnektir. Hastalığı ve ülkesinden uzak oluşu onu geriletmiş (regrese etmiş) ve çocukluk çağı örselenmelerini, çocukluğunun bir bölümünde başkalarının insafına kalacak derecede çaresiz oluşunu hatırlatmış olabilir. Dolayısıyla, kendi gücünü desteklemek için bir yazı yazmıştır:

Benim elime büyük bir selahiyet geçerse, ben hayat-ı içtimaiyemizde arzu edilen inkılabı bir anda ve birden, yani bir ‘coup’da tatbik edeceğimi zannederim. Zira ben bazıları gibi efkâr-ı ulemanın yavaş yavaş benim tasavvuratım derecesinde tasavvur ve tefekkür etmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyorum.

Böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden bu kadar senelik tahsil-i ali gördükten sonra, hayat-ı medeniyye ve içtimaiyeyi tetkik ettikten ve hürriyeti tezevvük için, sarf-ı hayat ve evkat ettikten sonra avam mertebesine ineyim? Onları kendi mertebeme çıkarırım. Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar (Aydemir, cilt 3, 1969, s. 482).

Buraya kadar, annesinin hayatta kalan oğluyla ilgili birbirine zıt iki algısıyla baş ederken Mustafa’nın yaşadığı zorluklar, onun erken olgunlaşması ve yas tutan annesini onarma meseleleri üzerinde durdum. Mustafa, yüceltme (süblimasyon) yapmış ve yas içindeki ülkesini kurtarmak, onun yetişkinlikteki bir numaralı psişik görevi olmuştur. Kısacası, bir yetişkin olarak ülkesini kurtarmayı kendisine görev edinişi, çocukluğundaki annesini kurtarma düşleminden bilinçdışı olarak gelişmiştir. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, İstanbul sokaklarını ölen evlatlarının ardından ağlayan ve inleyen ailelerin seslerinin doldurduğu ve etrafta dolaşanların bu sesleri sürekli olarak duydukları söylenir. Yani Mustafa Kemal, Atatürk olmadan önce yas tutan bir ülkede yaşıyordu. Yas tutan annesi ve yas tutan halkı arasında bir psikolojik bağ kurdu. Zübeyde Hanım 14 Ocak 1924’te vefat etti. Oğlu onun mezarını ilk defa 27 Ocak 1924’te ziyaret etti ve mezarı başında bir konuşma yaptı. Atatürk’ün bu konuşması, annesinin imgesi ile kurtarılacak vatanın imgesini birleştirdiğini, olası bir dil sürçmesi aracılığıyla göstermesi bakımından önemlidir. Atatürk, annesinin mezarı başında şöyle konuşmuştu:

“Validemin zayıından şüphesiz müteessirim” ve hemen bu cümlenin ardından şunu ekledi: “Fakat bu teesürümü izale ve beni müteselli eden bir husus vardır ki, o da anamız vatanı mahv ve harabiye götüren idarenin artık bir daha avdet etmemek üzere mezarı ademe götürülmüş olduğunu görmektir.”

Küçük Mustafa’nın Oidipus evresinden geçerken kişiliğine eklenen etkenler (örneğin, ülküleşmiş baba/Şemsi Efendi ile özdeşleşim yapması ve “kötü” baba imgesini Sultan’a dışsallaştırması) üzerinde, bu sunumumda durmayacağım.

Atatürk yas tutan annesini onarmak ve değiştirmek istediği için yeni Türkiye’yi yaratmıştır şeklinde bir ifade kullanırsak, bu basit ve indirgeyici

bir söz olur. Norman Itzkowitz ile birlikte, Atatürk'ün çocukluk örselenmeleriyle ilgili bilinçdışı güdülenmelerinden (motivasyonlarından) gelişen savunma ve uyum temeli üzerine yazdığımız (Volkan ve Itzkowitz, 1984, 2010) iki kitapta bildirdiğimiz daha birçok psikolojik etken vardır. Bu psikolojik etkenleri, yüksek bir binayı yapan tuğlalar ve taşlar gibi düşünebilirsiniz. Bina ise, laik Türkiye'dir.

Önemli olan nokta, bir önderin, tarihsel arenada yankı bulabilecek içsel dürtülerini yüceltip yüceltmediğidir. Ölümünden bir yıl önce, 17 Mart 1937'de Atatürk şunları söylemiştir:

Bütün insanlığın varlığını kendi şahsında gören adamlar bedbahttırlar. Besbelli ki o adam fert sıfatı ile mahvolacaktır. Herhangi bir şahsın, yaşadıkça memnun ve mesut olması için lazım gelen şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Herkesin kendine göre bir zevki vardır. Kimi bahçe ile meşgul olmak, güzel çiçekler yetiştirmek ister. Bazı insanlar da adam yetiştirmekten hoşlanır.

Bahçesinde çiçek yetiştiren adam çiçekten bir şey bekler mi? Adam yetiştiren adam da, çiçek yetiştirendeki hislerle hareket edebilmelidir. (Volkan ve Itzkowitz, 1984, s. 1)

Yukarıdaki ifadede, eğer ölü kardeşleri mezarlarından çıkıp gelirlerse ve güller gibi olurlarsa (reenkarnasyon), kronik yas içinde olmayan ve küçük Mustafa'ya daha iyi annelik yapan bir anneye sahip olacağına dair bilinçdışı bir isteğin yankısı yakalanabilir.

Atatürk'ün asıl başarıları; gerçek dünyada, gerçek bir gül bahçesi yaratan adamın duygularıyla gerçekleştirilmiştir.

DİNLEYİCİ SORULARI VE YANITLAR

Dinleyici: İkame çocuk-anne ilişkisinin, Atatürk'ün evliliği üzerine etkileri olmuş mudur?

Varlık Volkan: Latife Hanım ile Atatürk'ün ilk kez nasıl bir araya geldiklerini biliyoruz. Latife Hanım Avrupa'dan dönüyor ve özgür iradesini kullanarak Atatürk'le buluşmak istiyor. Böylece tanışıyorlar. Latife Hanım'ın, bir bakıma Atatürk'ün kendisini simgelemiş biri olduğunu söyleyebilirim. Çünkü Atatürk Latife Hanım'da, kendisinde hissettiği özgürlüğü gördü. Yani basitçe "bir kadını sevmiş, evlenmiş" diye tanımlayabileceğimiz bir durum değil, daha çok psikolojik bir durum. Evliliğinin kurtarma meselesi ile ilgili

yok. Aslında bir bakıma Türkiye ile “evlenmiş” bir adam. Bu nedenle bir kitabımızın adını “Atatürk/Anatürk” koyduk.

Dinleyici: Atatürk’ün içsel dönüşümünden ve erken olgunlaşmasından söz ettiniz. Aynı zamanda zekâsı ile öne çıkan bir isim olduğunu biliyoruz. Çocukluğunda, dış dünyada meydana gelenler nedeniyle mazoşist de olabilir-di. Mazoşist olmak yerine, erken olgunlaşmasının ve bu şekilde yükselmesinin nedeni zekâsı mıdır, yoksa onu tetikleyen başka bir şey mi vardı?

Vamık Volkan: Birçok şey vardı. Genetik olarak kafası çok iyi çalışan, çok zeki biri olduğu muhakkak. İkincisi Şemsi Efendi. Atatürk, Oidipus nitelikli dönemi tamamlamadan babasını kaybetti. Şemsi Efendi onun özdeşleşim nesnelerinden biri oldu. *Ölümsüz Atatürk* isimli kitabı bitirdikten sonra, Şemsi Efendi’nin yaşamı hakkında yeni bilgiler edindik. Bunları *Atatürk/Anatürk* isimli kitabımızda bildirdik (Volkan, 2010).

Şemsi Efendi o kadar inatçı bir adam ki! Yenilgi diye bir şey tanımıyor. Dinciler geliyorlar, okulunu basıp kendisini dövüyorlar; ertesi gün okulunu yeniden açıyor. Aynı zamanda bilgiye ve eğitime çok önem veren biri. Mustafa, onunla muazzam bir özdeşleşim yapmış. Atatürk’ün kütüphanesine gitmenizi öneririm. Bir lider olarak büyüklüğünü o zaman anlıyorsunuz. Ne kadar çok ve nasıl okuduğunu görüyorsunuz. Altını çizerek okumuş hep, her paragrafın yanına kendi düşündüklerini yazmış. O denli çalışmış. Bütün işi gücü, kurtarma ile ilgili.

Atatürk, aynı zamanda çok cesur. Cesareti nereden buldu? Divanımızda olmadığı için hepsini bilemeyiz. Ama her zaman biyolojik ve psikolojik birçok etken vardır. Örselenmeye herkes olumsuz yanıt vermez. Çok çeşitli nedenlerle, çok çeşitli yanıtlar ortaya çıkar.

Dinleyici: Atatürk’ün yaşayan bir kız kardeşi var. Hiç biyolojik çocuğu yok ama evlat edindiği çok çocuk var. Atatürk ölü kardeşlerini nasıl yüceltmiş olabilir? Bunların birbiriyle ilgisi var mıdır?

Vamık Volkan: Biz ona isim verdik, ölümsüz oldu. Annesinin, kardeşlerinin, yas tutan bütün annelerin ölü çocuklarının imgeleri, hepsi bunun içinde. Yani simgesel olarak ölenleri yaşıyor, Türkiye’yi yaşıyor. Bu şekilde bir yüceltme (süblimasyon) söz konusu.

Dinleyici: Sanki yaşamı boyunca canlı kardeşlik ilişkileri içinde birçok insanı hayatına sokmuş gibi geliyor bana. Onun içki sofraları, akşamları in-

sanlarla paylaştığı zamanlar meşhurdur. Ayrıca annesinin rızası olmamasına karşın asker olmayı seçti, ordular yönetti.

Vamık Volkan: Bazı bilinçdışı düşlemler gerçekleşir. Atatürk'ün ölüm-süzlük düşlemi, yani kardeşlerinin öldüğü ama kendisinin ölmeyeceği ve dolayısıyla onları kendi içinde yaşatacağı düşlemi Gelibolu'da hayata geçmiş oldu. Bir kurşun ona isabet etti ama ölmedi. Bu düşlemin içinde, annesinin yasını gidermek vardı. Türkiye'yi annesi yaptı ve onu kurtararak yasını gidermeye çalıştı.

Geçiş nesnesi kavramını bildiğinizi tahmin ediyorum. Atatürk'ün yaşamı üzerine araştırma yaparken ortaya yeni bir kuramsal kavram koydum ve Atatürk'ün akşam yemeklerindeki davranışlarına *geçiş davranışları* ismini verdik (Volkan, 2010). Atatürk bu şekilde regresyona giriyor ve bu regresyondan ertesi gün progresyonla çıkıyordu. Regresyona girdiği zaman “iyi” anne arayışı içinde olduğunu, örneğin “annesinin” pilavını, şarkısını vb. özlediğini, aradığını biliyoruz. Atatürk'ün güreştiği, içtiği, leblebileri atıp tuttuğu anlatılır. Sabah uyandığında, önce gidip annesinin elini öperdi. Ardından, babasının ve Şemsi Efendi'nin bilgiye önem veren, açık fikirli, azimli yönleri ile özdeşleşim yaparak edindiği kararlılık ve çalışkanlıkla, annesini/ulusunu kurtarmak ve yası ortadan kaldırmak için çalışmaya başladı.

Atatürk'ün hayatını öğrenirken, psikanalist Edith Wiegert bana çok yardımcı oldu. Edith, kocası Oscar ile birlikte Nazilerden kaçarak Türkiye'ye sığınmıştı. Oscar Wiegert, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile çalışmıştı. Ben yıllar önce genç bir psikiyatrist olarak Washington'da psikanalizden geçmeye hazırlandığım sıralarda, bana Türkiye'yi bilen bir kadın psikanalist önerilmişti. Bu kişi Edith Weiger'di. Fakat 3 seans sonra düştü ve bacağını kırdı. Bunun üzerine ben başka bir psikanaliste gittim. Daha sonra Edith benim süpervizörüm oldu. Dolayısıyla, Atatürk ile ilgili kitap yazacağım zaman, bizzat oturup bana ve Norman Itzkowitz'e Mustafa Kemal'in Ankarası'nı anlattı.

KAYNAKÇA

- Ainslie, R. C. ve Solyom, A. E. (1986), “The replacement of fantastical oedipal child: A disruptive effect of sibling loss on the mother-infant relationship”, *Psychoanalytic Psychology* 3, s. 257-268.
- Atatürk, M. K. “Hürriyet [1930]”, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıkları*, (der.) A. Afetinan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- Atay, F. R. (1965), *Atatürk'ün Hatıraları, 1914-1919*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

- Aydemir, S. S. (1969), *Tek Adam*, 3 Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Blos, P. (1979), *The Adolescence Passage*, International Universities Press, New York.
- Brown, L.C. ve Itzkowitz, N. (1977), *Psychological Dimensions of Near Eastern Studies*, Darwin Press, Princeton, NJ.
- Cain, A. C. ve Cain, R. C. (1964), "On replacing a child", *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 3, s. 443-456.
- Darques, R. (2000), *Salonique au XXe siecle: De la cite Ottomane a la metropole Grecque*, CNRS Editions, Paris.
- Emin, A. Yalman (10 Ocak 1922), "Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ile bir mülakat", *Vakit*.
- Erikson, E. H. (1958), *Young Man Luther*, Norton, New York.
- Freud, A. ve Burlingham, D. (1942), *War and Children*, International Universities Press, New York.
- Kestenberg J. S. ve Brenner, I. (1996), *The Last Witness*, American Psychiatric Press, Washington, DC.
- Kinross, Lord (1965), *Atatürk: A Biography of Mustafa Kemal*, William Morrow, New York.
- Klein, M. (1946), "Notes on some schizoid mechanisms", *International Journal of Psychoanalysis*, 27, s. 99-110.
- Kogan, I. (1995), *The Cry of Mute Children: A Psychoanalytic Perspective of the Second Generation of the Holocaust*, Free Association Books, Londra.
- Laub, D. ve Auerhahn, N. C. (1993), "Knowing and not knowing massive psychic trauma: Forms of traumatic memory", *International Journal of Psycho-Analysis*, 74, s. 287-302.
- Lewis, B. (1968), *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, Londra.
- Model, A. (1976), "The holding environment and the therapeutic action of psychoanalysis", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 24, s. 255-307.
- Poznanski, E. O. (1972), "The 'replacement child': A saga of unresolved parental grief", *Behavioral Pediatrics*, 81, s. 1190-1193.
- Volkan, V. D. ve Ast, G. (1997), *Siblings in the Unconscious and Psychopathology*, International Universities Press, Madison, CT (*Bilinçdışında kardeşler ve psikopatoloji*, çev. Birsen Ceyhun, Gülsen Ceyhun Çizgi Tıp Yayınevi).
- Volkan, V. D., Ast, G. ve Greer, W. (2002), *The Third Reich in the Unconscious: Transgenerational Transmission and its Consequences*, Brunner-Routledge, New York.
- Volkan, V. D. ve Itzkowitz, N. (1984), *The Immortal Atatürk: A Psychobiography*, University of Chicago Press, Chicago (*Ölümsüz Atatürk*, İstanbul Bağlam Yayınevi, 1989).
- Volkan, V. D. ve Itzkowitz, N. (2010), *Atatürk/Anatürk: Mustafa Kemal'in Yaşamı, İç Dünyası, Yeni Türk Kimliğinin Yaratılışı ve Bugünkü Türkiye'deki Kimlik Sorunları*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Volkan, V. D. (2013), *Divandaki Düşmanlar: Bir Türk Psikoanalistin Siyaset Psikolojisi Serüveni*, çev. S. Erdoğan, Alfa, İstanbul.
- Volkan, V. D. (2014), *Hayvan Katili*, Okuyan Us, İstanbul.

**Habil ve Kabil:
Doğan İlk İnsanla Ölen İlk İnsanın;
Öldüren İlk İnsanla Öldürülen İlk İnsanın
İlişkisi Üzerine
YAVUZ ERTEN**

“Habil’in öldürülmesinden önce var olan ve kıssanın başlangıç bölümü sayılacak şey nişanın ta kendisiydi. Ortada bir adam, bu adamın yüzünde de bir nişan vardı, başkalarını korkutan bir nişan.”

Demian, Herman Hesse

“Evet, belki o senin Tanrın ama o çocukların değil.”

Kabil, José Saramago

Bu konuşmanın içeriği insanlık tarihinin en eski hikâyelerinden birisi: Habil ve Kabil’in öyküsü. Dinî anlatılarda kendine yer bulan bu öykü insanlığın yeryüzündeki varoluşundaki ilk cinayet kurgusunu içerir. Bu cinayet bir kardeş katlidir.

Hikâyenin kutsal metinlerde nasıl anlatıldığına bakalım: Hazreti Havva yirmi batında kırk çocuk doğurmuştur. Bu ikizlerden biri oğlan diğeri kızdır. Kabil ve Habil de birer kız kardeşle bir karında ikiz doğmuşlardır. Allah Âdem’e bu ikizlerden birinin kızını diğerrinin erkeğiyle eşleştirmesini söyler. Ama Kabil’in ikizi olan Aklima Habil’in ikizinden güzeldir. Kabil bu emre karşı gelir; kendi ikiziyle evlenmek ister. Fakat Âdem bunu gayrimeşru bulur. Daha sonra bir çözüm olarak Habil ve Kabil’in Tanrı’ya sunular sunmasını ve hangisi kabul edilirse Aklima’yı onun almasını önerir. Kabil ve Habil bunu kabul ederler. Habil bir koyun, Kabil ise buğday sunar. Tanrı Habil’in sunusunu kabul eder. Bunun üzerine Kabil Habil’i öldürür.

Öykünün bu şekilde anlatımı bazı farklı versiyonları olsa da, temelde İslâmi kaynaklarda İsrailiyat adı verilen Kitab-ı Mukaddes'e dayalı yorumlardan oluşur (Yetik, 2012).

Hikâyeye Kur'an-ı Kerim'de Maide Suresi'nde rastlarız. Kur'an'da iki kardeşin isimleri verilmeden şu şekilde anlatılır:

Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini doğru olarak anlat:

Yakınlık için birer kurban sunmuşlardı.

Birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti.

(Kabul edilmeyen, kardeşine) "Seni öldüreceğim" demişti.

(Kardeşi) "Allah ancak korunanlardan/sakınanlardan/çekinenlerden kabul eder" demiş (ve eklemiştir):

"Beni öldürmek için el kaldırsan da, ben sana öldürmek için el kaldırmayacağım; çünkü Alemlerin rabbi Allah'tan korkarım.

Dilerim hem benim günahlarımı hem kendi günahlarını yüklenir, Cehennem halkından olursun; zalimlerin cezası budur."

Derken, benliği kendisine kardeşini öldürmeyi kolaylaştırdı da, onu öldürdü; yitirmişlerden oldu. Allah, kardeşinin bedenini nasıl gömeceğini göstermek üzere ona yeri eşleyen bir karga gönderdi.

"Kardeşimin bedenini gömmekte bu karga kadar acizim, ha?" dedi.

O artık pişmanlığa düşenlerden olmuştu. (5/Maide:27-31)

Eski Ahit'e geri dönecek olursak, cinayetin arkasından olanlar şöyle anlatılır:

Ve Rab Kain'e dedi ki: Kardeşin Habil nerede? Kain dedi ki: Bilmiyorum; kardeşimin bekçisi miyim ben? (.) Ve Kain Rabbe dedi: Cezam taşınamayacak derecede büyüktür. İşte bugün toprağın yüzü üzerinden beni kovdun ve senin yüzünden gizli kalacağım ve yeryüzünde kaçak ve serseri olacağım ve vaki olacak ki; her kim beni bulursa, beni öldürecektir. Ve Rab ona dedi: Bunun için Kain'i her kim öldürürse, ondan yedi kere öç alınacaktır.(.) Ve Kain Rabbin önünden çıktı ve Adenin şarkında Nod diyarında oturdu. Ve Kain karısını bildi ve gebe kalıp Hanoku doğurdu ve bir şehir bina etti ve şehrin adını oğlunun adına göre Hanok koydu (Tekvin 5: 9-16 Kitab-ı Mukaddes).

Habil ve Kabil kıssası insanın dünya üzerindeki varoluşunun mitolojik boyuttaki ilk cinayetidir. Dinî söylem insanlığın sonraki zamanlarda işlediği her bir cinayetin günahından bir payı ilk katil Kabil'e yükler. Freud'un kuramının sembolik tarihselliğinde ilk cinayetler baba katliyen (*Totem ve Tabu*'da (Freud, 1913) Baba öldürülür, Musa ve Tektanrıcılık'ta (Freud, 1939)

Musa (veya ilk Musa) öldürülür, Kral Oidipus'u ele alışında (Freud, 1900) Laios (baba) öldürülür). Habil ve Kabil hikâyesinde öldürülen kardeşler. Söylence ve dinî metinlere göre, bu cinayetten sonra dışlanan ve yurdunu bırakıp giden, alnında bu büyük suçun nişanını taşıyan Kabil Aden'in doğusunda, Nod bölgesinde Hanok adında bir şehir kurar. Hanok (veya Enok) aynı zamanda onun kurduğunun devamını getirecek olan oğlunun adıdır. O şehir (veya şehirleşme) yeryüzünde insan medeniyeti için yeni bir adım olur.

Bu cinayetin sembolik anlamı ve işlevleri değişik şekillerde ele alınmıştır. Oya Arca (2013) Eski Ahit'te çoban ve tarımcı arasındaki bu çatışmanın vurgulanmasının komşu ve tarımcı Kenan mitlerinin ve ritüellerinin çoban-göçer İsrail oğullarına bulaşma ve istilasına bir önlem olabileceğini düşünür. Arca Eliade'ye (2003) referans vererek, Habil ve Kabil hikâyesinin, çiftçi ve şehirlielerin yerleşik hayatlarına gösterdikleri direnç üzerinden çobanların sade varoluşlarının yüceltilmesi olduğunu söyler.

İslâmî düşünür Ali Şeriatî, olayı tarih felsefesi açısından inceler ve "çelişkinin başlangıcı" olarak nitelendirir (Yetik, 2012). Onun yorumuna göre, tarih felsefesinin odaklandığı dinamik, iki düşman ve çelişik unsur arasında süregiden diyalektik çelişkidir. Ona göre Habil ve Kabil hikâyesindeki çelişki "çiftçilik düzeninin, tekelci ya da bireysel mülkiyetin temsilcisi" olan Kabil ile "avcılık çağının ve mülkiyet öncesi ortaklık döneminin temsilcisi" Habil arasındadır. Bu olayla birlikte ortak mülkiyet, genel paylaşım dönemi, kardeşlik, gerçek iman ruhu, gönül temizliği ve vicdan gibi şeyler, çiftçilik ve özel mülkiyet düzeninin, dinî aldatmacanın ve başkasının hakkına tecavüz etmenin gerçekleşmesiyle ortadan kalkar. Şeriatî'ye göre tarım alanı, diğer tabi alanlar olan orman, çöl veya deniz gibi değildir. Onu kullanmada diğerlerine göre bir özgürlük veya eşitlik söz konusu değildir. Tarım alanıyla birlikte ilk defa olarak tabiattaki bir alan ve içerdiği olanaklar bireysel mülkiyetin kontrol ediciliğine girer. Bu olayla ilkel komün dönemi sona erer, avlanma yoluyla üretim şeklindeki eşitlik ve kardeşlik düzeni son bulur, ilkel sınıflı toplumdaki efendi-köle ilişkisi ortaya çıkar (Yetik, 2012, s. 44-47).

Dinî söylencelerde Kabil'in soyunun devam ettiği ve oğlu Hanok'un babasından devraldığı inançları içeren "Hanok'un kitabı" ya da "Hanok'un Sırlar Kitabı" diye iki nüsha halinde öğretiler bıraktığı söylenir. Sonrasında Adem'in diğer oğullarından Şit'in soyu Kabil'in soyuyla savaşı. Şit'ten sonra onun soyundan gelen İdris de savaşı sürdürür. Kabil'in soyundan gelenler, İdris tarafından yenilgiye uğratılınca teslim olup İdris'in toplumunun içine karışırlar. İslâmî yoruma göre İdris de peygamberdir. İdris peygamberin Musevi

kaynaklarındaki ismi ilginç bir ayrıntı olarak Hanok'tur. Yani Kabil'in oğlu ile Şit'in torununun torunu aynı adı taşırlar. Kabil soyundan gelenler bunu da kullanarak, bir strateji olarak, yenilgiyi galibiyete çevirirler. Teslim olurlar ancak kendi öğretilerini karıştıkları toplumun içine yayarlar ve bu öğretiler zamanla asıl dinin yerini alır. İslâmi düşünürler bu öğretilere Bâtını adını verirler ve Nuh Tufanı'nın bu sebeple gerçekleştiğini iddia ederler (Yetik, 2012, s. 56-61). Acaba bu tufan bu öğretileri silme konusunda yeterli olmuş mudur? Müslüman kaynaklarında sürekli olarak peygamberin hadisinin (Hz. Adem'in oğlu Habil gibi ol!) hatırlatılması bu sebeple midir? (Said, 2006, s. 25).

KARDEŞİMİN BEKÇİSİ MİYİM?

Kabil işlediği cinayetten sonra kendisine Habil'i soran Tanrı'ya böyle bir yanıt verir:

“Kardeşimin bekçisi miyim?”

Verilen yanıtaki isyankâr ve küstah tonun dışında mesajın anlamıyla ilgili neler düşünebiliriz? Herhalde öncelikle, binlerce yıl öncesinin kutsal bir hikâyesindeki bu ifadenin tüm eskiliği ve dramatik bağlamına karşın kulağı-mıza ne kadar tanıdık ve yakın gelişi dikkatimizi çeker. Kardeşiyle ilgili bir şey sorulan veya sorulan bu şeyle ilgili azarlanan ablalar ve ağabeylerden bu sözü duymamız çok da alışılmamış bir şey değildir.

Bu sözler soru kipinde olsa da bir belirleme de yapar: “Beni kardeşimin bekçisi kıldınız.”

Kardeşi tehlikelerden, kaybolmasından, başına bir şeyler gelmesinden koruyan bir kişinin göreviyle ilgili isyanı veya itirazıdır bu. İyi de, küçüğü koruma ve kollama görevi bir üst kuşağın sorumluluğunda değil midir? Böyle bir görevlendirme kuşak karışıklığı, dolayısıyla da kafa karışıklığı yaratmaz mı?

Katz (1991) en büyük erkek çocuk olmanın zorluğunu iki yönlü bir güçlük olarak tanımlar: Büyük erkek çocuk babanın gözünde Oidipus nitelikli rakip olarak bir tehdit yaratır. Babanın onunla ilişkisinde her zaman bir zorluk vardır. Baba kendi ölümünün arkasından sahip olduklarının hepsinin sahibi olacak kişiliği büyük erkek çocuğunun şahsında görmektedir. Öte yandan, büyük erkek çocuk yani ağabey küçük erkek kardeş veya kardeşler için zaman zaman babanın yerine konulan bir figür olarak Oidipus nitelikli nefret, rekabet ve saldırının hedefi haline gelir. Oidipus nitelikli dürtülerin yer değiştirmesi (*displacement*) sonucunda ortaya çıkan bu durumda dürtülerin eyleme geçirilmesi babaya yönelik olmasından daha fazla kolaylık taşır. İki sene önceki sempozyumda yaptığım sunumu hatırlarsak (Erten, 2012), kız

kardeşin ağabeye duyduğu aşkıta, hâlâ ensest nitelikli bir durum olmasına karşın, babaya göre arzu-yasak çatışmasının daha az şiddetli oluşunda ve dürtülerin bir dereceye kadar doyurulmasında olduğu gibi, erkek kardeşin öldürücü rekabet dürtülerinin ağabeye karşı eyleme geçirilmesinde babaya karşı olanlara nazaran daha az çatışma ve kaygı vardır.

Kendini bu dinamiklerin ortasında bulan ağabeyin bu duruma duyduğu tepki onun kardeşine duyduklarının tek açıklaması değildir. Ağabey babasının erkek kardeşine yönelik daha şefkatli ve koruyucu bir yaklaşımda olduğunu görür. Ve bu baba-oğul ikilisine karşı haset duyar. Öte yandan annesinin ilk erkek çocuğu olarak annesinin gözünde erkek kardeşine göre daha çok arzulanan ve özel bir konumu olduğunu bilmektedir. Ancak bu özelliğine karşın anne ve baba karı-koca olmaya devam etmekte hatta bu birlikteliklerini yeni çocuklarla taçlandırmaktadırlar. O âşığı kocasından bir türlü boşatamayan bir sevgili durumundadır. Baba-oğul ikilisinin dışında kaldığı gibi, tekrar ve tekrar karı-koca ikilisinin de dışında kalmaktadır. Hatta doğan çocukların anne ve babayla yatak odasında kaldıkları doğum sonrası dönemlerini düşününce, doğan kardeşlerin Birincil Sahne'ye katılabilmelerine karşın o dışarıda bırakılmaktadır. Büyük çocuk bir tarafı koruyucu, şefkatli, diğer tarafı erotik, arzulu olan bir Birincil Sahne'nin dışında bırakılmış hissedir.

Tüm bu bağlamda, Kabil'in kardeşinin bekçisi oluşunu nasıl okuyabiliriz? Kardeşine göz kulak olmak, onu dışarıdan gelecek tehlikelerden korumak bir karşı-tepki kurma (*reaction formation*) ise, Kabil'in bekçiliği kardeşine karşı yönelen kendi öldürücü dürtülerine karşı olabilir mi? (öldürmek ne demek, tam tersine ben onu koruyorum!). Kabil Tanrı'ya "ben kardeşimin bekçisi miyim?" derken "ben onun bekçisi değilim", "ben onun bekçisi olamam", "ben onun bekçisi olmak istemiyorum, tam tersine ona saldıran olmak istiyorum" ve en nihayetinde de "ben ona bekçi olamadım", "ben onu kendime karşı koruyamadım" der gibidir.

Hayrettin Kara (2011) Kabil'in işlediği cinayeti bilinçlilik-bilinçdışı ayırımının doğuşu olarak görür. Ona göre, Habil'in öldürülmesi ve gömülmesi yani bu işlenen suçun görünmez hale gelişi, yaşanmış olanın bilinçten silinmesinin (bastırılmasının) sembolüdür. Habil ortada yoktur. Habil'in cinayeti de ortada yoktur (Oya Arca (2013) Kabil'in Habil'i öldürüp, kendi içine gömdüğünü, yani yediğini iddia eder). Kabil Tanrı'nın sorusuna "ben bekçisi miyim?" diye yanıt verir. "Bekçilik" ile ilgili düşüncelerimizde çağrışımlarımızın önünü açarsak "muhafızlık", "hıfz" ve "hafıza" kavramlarımıza ulaşırız. Hafıza, deneyimlerimizi, anılarımızı, düşüncelerimizi muhafaza edendir. Psi-

kanalitik bakış açısıyla ele alırsak, bunları bilinçli ya da bilinçdışı düzeyde saklar, onların bekçiliğini yapar. Bilinçdışı oluşları muhafaza edilmedikleri anlamına gelmez. Kabil “ben bekçisi miyim?” diye isyan ederken yaşam boyu bilinçli veya bilinçdışı bekçiliğini yapmak zorunda kalacağı büyük suçun kendisinde yarattığı sıkıntıyı haykırmaktadır. Diyalektik mantıkla düşünürsek efendinin bir düzeyde kölenin efendisiyken diğer düzeyde köleye efendiliğinin kölesi olmasında olduğu gibi, gardiyanın bir yandan mahkûmların gardiyanıyken aynı zamanda ömür boyu hapisshanede yaşamının, ömür boyu mahkûmların gardiyanı olmasının mahkûmu oluşunda olduğu gibi, bu cinayet ömür boyu Kabil’in muhafızı, bekçisi, gardiyanı ve efendisidir.

NIŞAN

Kitabı Mukaddes’e göre Tanrı işlediği cinayetten sonra Kabil’in alına bir nişan koyar ve bu nişanla onu korumaya alır (Tekvin 5, 9-16 Kitab-ı Mukaddes). İşlediği suçla lanetlenen birisinin herhangi bir intikama karşı korumaya alınmasının anlamı nedir?

Bu kararda korumadan çok bir cezalandırma görebiliriz. Kabil’in öldürülmesi cezalandırma değil onun için bir kurtuluş olacaktır. Kabil yaşadığı müddetçe vicdan azabı çekecek, yaşamı boyunca yaptığıının lekesini alında taşıyacaktı. Hatta bu suçluluk onun yaşamıyla sınırlı kalmayacak onun soyuna da sirayet edecektir.

Arca (2013) bu nişan ve onun simgelediği korumayı, Tanrı’nın bu cinayetin bir kan davasına dönüşmesini istememesi olarak yorumlar. Kan davasına dönüşmeyen bir suç ve onun yarattığı pişmanlığı psikanalitik olarak nasıl düşünebiliriz?

Haset ve bu duyguların yol açtığı cinayeti saldırganlığın dışı püskürtüldüğü, paranoid-şizoid konumun ürünleri olarak düşünmeliyiz. Bu yansıtmacı (*paranoid*) edim içe-alımcı (*depresif*) bir konumda suçluluk, pişmanlık ve onarım olarak işlenebilir. Bu sayede suç –ve dolayısıyla suçluluk– onarıcı bir edimi doğurur. İlk günahların ve içerdikleri şiddetin kurucu gücü bundandır. Ancak burada söz konusu olan, süregiden bir intikam ve bu intikamları mümkün kılan bir şiddet sarmalı değildir. Durum böyle olsaydı, sürekli yeni cinayetleri ve intikamları ortaya çıkaran ve doğrulayan bir şekilde, kötülüğü ötekinde gören bir yansıtma devam edip gider ve paranoid-şizoid durum da im olurdu.

Kur’an’da Habil-Kabil kıssasına Maide suresinde değinilir ve sonuçlarına yönelik şöyle denir:

“Kim bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur.” (5/Maide: 32)

Bu ayetin içerdiği anlamı, şiddet sarmalı ve olası kan davasına karşı bir uyarı olarak görürüz.

BÜYÜK ÇOCUĞUN DRAMİ

Girard (1972, s. 85) antik edebiyatta, dinî söylencelerde ve mitolojilerde kardeş düşmanlığının örneklerini sıralar ve kardeşler arasındaki çatışmanın ve sonunda birinin ölümünün, kurucu özelliğe dönüştüğünü iddia eder: Yakup ile Esav, Eteokles ve Polyneikes, Romus ve Romulus, Aslan Yürekli Richard ve Topraksız John hikâyeleri bu dinamiğin örnekleridir. Bu örneklerle Hazreti Musa ve Hazreti Harun arasındaki ilişkinin hikâyesi de eklenebilir (Aaron, *Encyclopaedia Britannica*, 2014).

Tanrı'yla konuşmak için dağa çıkan ve on emri alan Hazreti Musa geri döndüğü zaman takipçilerinin altın buzağıya tapındıklarını görür. Yokluğunda uzun süredir belirsizliğe ve eski alışkanlıklarının yokluğuna katlanmakta zorlanan ve ayrıca Musa tarafından da terk edildiklerini düşünen halkı, eski bir Mısır rahibi olan ve çok Tanrılılığın ritüellerini bilen Hazreti Harun'a baskı yaparlar. Hazreti Harun onların altınlarını toplayıp eritip altından bir buzağı olarak döker. Rahata eren halk ona tapınmaya başlar. Geri döndüğünde durumu gören Hazreti Musa ağabeyine çıkışır. Hazreti Harun durumun ne kadar zor bir hal aldığını ve biraz da vakit kazanmak için böyle davranmak zorunda kaldığını anlatmaya çalışır. Eğer bu şekilde davranmasaydı kendisinin öldürülmüş olacağını söyler. Hazreti Musa bunun üzerine kendinden yana olanların ve karşı olanların saf tutmalarını ister. Onu destekleyen Levilere karşı tarafı öldürmeleri emrini verir. Bu sert ve kesin emir kontrolünden çıkmaya başlayan gidişatı toparlamak için bir acı ilaçtır. Kısa zaman içinde kadın ve çocukların da bulunduğu üç bin kişi öldürülür. Genel kabul gören görüşe göre, Hazreti Musa'nın kırk yıl süren uzun yolculuğu ve liderliğinin en riskli en kritik noktalarından biri böyle atlatılmış ve tek Tanrılı dinin geleceği bu şekilde güvenceye alınmıştır.

Genel kabul gören görüş dışında düşünceler de vardır. Örneğin Freud (1939) “Musa ve Tektanrıcılık”ta Hazreti Musa'nın bu ayaklanma sırasında öldürülmüş olması gerektiğini düşünür. Peki Hazreti Harun'a ne olmuştur? Hazreti Harun Yahudilerin Mısır'dan çıkışları sırasında İsrailoğulları'nın iki peygamberinden biri olarak kabul edilmektedir. Pek çok mucizeyi gerçekleştiren

tiren odur. Acaba Hazreti Musa Freud'un iddia ettiği gibi ayaklanma sırasında öldürüldüyse, Freud'un sözünü ettiği Yahudileri vaat edilmiş topraklara ulaştıran ikinci Musa Hazreti Harun mudur? Altın buzağı ayaklanması iki kardeş arasındaki iktidar mücadelesinden mi çıkmıştır? Genel kabul gören inançtaki gibi Hazreti Musa krizi iktidarını sağlamlaştırmak için atlatmışsa Hazreti Harun'a ne olmuştur? Dinî söylemlerin ve söylencelerin bir kısmında Tanrı'nın Hazreti Musa'ya Hazreti Harun'u dağa getirmesini istediği iletilir. Hazreti Musa'ya Hazreti Harun'un dağda vefat edeceğini söyler ve onu gömeceği yeri gösterir. Hazreti Harun dağda ölür ve Hazreti Musa tarafından oraya gömülür. Hazreti Harun'un dağdan dönmediğini gören İsrailoğulları onu sordukları zaman Hazreti Musa olup biteni anlatır. Bir kısmı ona inanmazlar ve Harun'u onun öldürdüğünü söylerler. Yine söylencelere göre (Harun peygamberin hayatı ve özellikleri, 2014). Hazreti Musa bunun üzerine o insanları dağa götürür. Bir mucizeyle Hazreti Harun'u diriltir ve gerçeği bir kez de onun ağzından o insanların duymasını sağlar.

Hangi söylencedeki hangi bilgi veya hangi inanç olursa olsun, bunlar öyle veya böyle, Musevilik'in kuruluşunda da iki erkek kardeş arasındaki ilişki ve şiddetin bir rolü olduğunu bize söylerler.

Bir örneği de kendi tarihimizden verirse (Mehmed I, *Encyclopaedia Britannica*, 2014), Osmanlı Devleti'nin en karanlık dönemi, hatta fiilen yıkıldığı dönem Yıldırım Beyazıd'ın 1402 yılında Timur'a Ankara Savaşı'nı kaybetmesiyle başlar. Fetret Devri olarak adlandırılan ve 1413'e kadar süren dönemde Beyazıd'ın dört oğlu iktidar için birbirleriyle savaşırlar. Timur'un manipülatif politikalarıyla da şekillenen ve renklenen bu iç savaşta Emir Süleyman, Musa Çelebi, İsa Çelebi ve Çelebi Mehmet birbirlerine girerler. Çelebi Mehmet üç kardeşini yener ve Osmanlı Devleti'ni bir anlamda yeniden kurar. Öldürülen üç kardeş Bursa'da babaları Beyazıd'ın türbesine gömülür. Çelebi Mehmet yani birinci Mehmet kardeşlerini öldürerek devleti tekrar kurarken, İkinci Mehmet yani Fatih Sultan Mehmet de devletin geleceği ve bekası için, yani nizam-ı âlem için, Fatih Kanunnamesi'nde padişah olarak tahta çıkan kardeşe kardeşlerini öldürme hakkını verir.

Nobel ödüllü yazar José Saramago (1998) *Kabil* adlı romanı boyunca, Tanrı'nın neden Cennet bahçesinin ortasına Bilgi Ağacı'nı dikip sonra "bunu ellemeyeceksiniz" emrini verdiğini, sonra da bu emre uymayan Adem ve Havva'yı cennet bahçesinden kovduğunu; neden Habil'in sunusunu kabul edip Kabil'in sunusunu reddettiğini ve her şeyi bilen ve gören bir Tanrı olarak bunun yaratacağı sonuçları hesaplamadığını; ne olup bittiğini bile bile neden

Kabil'e kardeşini sorduğunu sorup sorgulayıp durur. Bu Tanrı imgesi, çocuklarına, özellikle de büyük erkek çocuğuna karşı nefretli ve acımasız bir baba imgesinden devşirilmiş gibidir.

Eski Ahit hikâyelerini inceleyenler, bu hikâyelerin bir kısmında babaların büyük erkek çocuğa karşı iki uçlu ve ikircikli tutumlar içinde olduklarını görürler (Beiser, 1989). Kitab-ı Mukaddes'te adı anılan bir miras hukuku maddesine göre, baba miras olarak, büyük oğula, kardeşler arasında eşit bölünmüş payının iki katını vermelidir (Katz, 1991). Bu tür bir hukuk, babanın büyük oğluna hiçbir şey bırakmama eğilimlerini kontrol altına almaya çalışır gibidir.

Aslında o tarihlerin Mezopotamya kültürlerinde "primogeniture" kuralı yani "ilk doğan hakkı" (babanın ölümünden sonra mirasın en büyük oğula bırakılması) yaygındır fakat dilden dile aktarılan, anlatılan ve yazılı hale getirilen hikâyelerde büyük oğul mirasın tamamını almak bir yana, tamamen dışlanmaktadır.

Hazreti İbrahim'in hikâyesinde ilk oğlu İsmail ve annesi Hacer aileden atılırlar. Miras İbrahim'in Sarah'dan doğma oğlu İshak'a (İsmail'in küçük yarım-kardeşi) kalır.

İshak'ın iki oğlu olur: Yakup ve Esav. Yakup çok hırslıdır ve Esav'ın hakkı olan mirası ondan her türlü hile ve hurdayla alır. Bu konuda babası İshak'ı da ikna eder. Hilelerin farkında olan İshak, Esav'ın tüm itirazlarına rağmen duruma göz yumar.

Yakup'un iki karısı olur. İki karısıyla ve onlardan olan çocuklarıyla ilişkisi Kitab-ı Mukaddes'te "mirastan büyük erkek çocuğa iki pay" kuralının referansını oluşturur. Bu iki kadından biri sevdiği Raşel, diğeri o kadar sevmediği Leah'tır. Yakup'un büyük oğlu Reuben sevmediği kadından doğmuştur. Yakup'un en sevdiği oğlu Yusuf ise –Reuben'in küçüğüdür– ve sevdiği karısı olan Raşel'den doğmuştur. Yakup mirasını dağıtırken iki paylık mirası büyük oğlu Reuben'e değil, Yusuf'a verir. İleriki zamanlarda Yusuf iki oğlunu kutsanmaları için babasına Yakup'a getirdiği zaman, Yakup yine büyük torunun kutsanma hakkını küçük torununa verir. Durumu gören ve babasının yanlışlık yaptığını düşünen Yusuf müdahale etmeye çalışır ancak Yakup başını sallayarak oğlunu dinlemez ve doğruyu yaptığında ısrarlı olur.

Katz (1991) Kitab-ı Mukaddes hikâyelerinde ilk doğan erkek çocukların bir şekilde kurban edildiklerini iddia eder. Katz Oidipus trajedisine gönderme yaparak, bu olguya "Laius güdüsü" adını verir. Mezopotamya ve Akdeniz toplumlarındaki çocuk kurban etme kültürünün tek Tanrılı dinlerinin gelişim sürecinde hesaplaşılan ve dönüştürülen bir olgu olduğunu görürüz.

Belki de bu dönüşümün metaforik sahnesi; Hazreti İbrahim oğlu İshak'ı kurban edecekken bir ikame olarak kendisine koç sunulmasıdır. Lais güdülenmesi belli savunmacı dönüşümlerle ikameler bulsa da güdülenme hâlâ oradadır. İnsan olsun, hayvan olsun ilk doğanlar Tanrı'ya adanır. Hayvanlar kesilir, büyük erkek çocuklar din adamının hizmetine verilir. Onun dinî amaçlara adanması ve böylece günahlardan arındırılması ailenin topluma dinsel borcu gibidir. Babanın bu çocuk için doğumdan otuz bir gün sonra beş gümüş şekel ödemesi (Pidyon Haben töreni) de çocuğun günahlarından arındırılmasıyla ilgilidir.

NARSİSİST YARALANMA

Habil-Kabil bahsini bir narsisist yaralanma ve takip eden hiddet ve intikam olarak adlandıırırsak, tartışmaya öncelikle Freud'un (1918) "küçük farkların narsisizmi" kavramıyla başlayabiliriz. Bu kavram birbirine benzer ve akran olanların ilişkisinde küçük farkların oynadığı role dairdir. Küçük farklar benliğin ötekilerden farkını ortaya koyar. Bu sebeple bu farklara narsisist yatırım yapılır. Kişi "siz bizi benzer görüyorsunuz, ama ben şu özelliğimle ayıyım, farklıyım ve ondan üstünüm" der gibidir. Benliği ötekilerden ayıran farklar, ötekilerle ilişkide iki yönlü öneme sahiptir. Hem ötekilerden, ötekilerle birlikte içinde yer alınan bütünden benliğin ayrılmasını sağladığı için narsisist olarak mükâfatlandırıcıdır hem de benzer ve akran olunan ötekinin bu farklara sahip olması durumunda, kişinin geride kalması, arkada bırakılması anlamında narsisist olarak örseleyicidir. Rekabet ve kıskançlık birbirinden çok farklı olanlar arasında ortaya çıkmaz. Pek çok yönden birbirine yakın özelliklerde, benzer, akran olanların ilişkisine hastır. Bir öğrencinin diğer bir öğrenciye kıskançlık duyması öğretmenine duymasından daha sık rastlanır bir şeydir.

Haset genellikle ikili bir dünyaya ait bir duygu olarak görülmekle birlikte, bu tür ilişkilerde üçgen dinamiklerine bürünür. Laverde-Rubio'ya (2004) göre bu tür duyguların akranlar arasında ortaya çıkışlarında, öznenin idealize ettiği tümgüçlü bir nesne vardır. Bu tümgüçlü idealize nesne öznenin akranıyla ilişkide akranın lehine bir asimetri yaratır: Daha fazla verir, daha fazla doyurur, daha fazla aynalar. Özne kandırılmış hisseder. Nefret, tutku, haksızlığa uğrama, intikam arayışı, çaresizlik ve kendisine verilmemiş olanı kendi başına elde etme yolunda güçsüzlük duyar. Tüm bunlar haset olarak yoğunlaşırlar. Laverde-Rubio, Bion'a (1965) referans verir: Bion'a göre haset, "kapsayan" veya "kapsanandan" çok bu ikisi arasındaki bağı hedef alır.

Oidipus nitelikli dinamiklerde üst kuşakla ilişkinin özel önemini kabul etmekle birlikte kardeşlerin bu dinamiklerde çeşitli şekillerde yer aldığını düşünüyorum: Bazen yer değiştirmelerle yatırım yapılan ikame nesneler olarak, bazen de dinamiklerin asli nesneleri olarak. Oidipus nitelikli karmaşada kıskançlığın iki kuşak arasındaki dinamiklere indirgenmesi kardeşler arasındaki kıskançlık olgusunun psikanalizde hak ettiği önemin ıskalanmasına yol açmıştır. Rahmi, sütü, sevgiyi ve takdiri paylaşma durumunda olan kardeşlerin arasındaki rekabet ve kıskançlık, hatta haset insani saldırganlığın en şiddetli renklerine bürünür. Kral Oidipus trajedisi baba ve oğulun birbirlerinin canına kastetmelerinin hikâyesidir. Hikâyenin devamı olarak görebileceğimiz Antigone Trajedisi'nde (Antigone, *Encyclopaedia Britannica*, 2014) iki kuşak arasındaki mücadele devam eder. Babasını öldürdüğü ve annesiyle evlendiğini öğrenen Oidipus gözlerini kör eder. Birkaç yıl daha bu halde Thebai'de hükümlanlığını sürdürürken, iki oğlu, Polyneikes ve Eteokles onun yetkilerini elinden almaya uğraşırlar. Bu durumun üzerine Oidipus iki oğluna beddua eder ve iki kardeşin birbirlerinin kanına girmelerini diler. Sonunda Oidipus Thebai'den sürülür ve kızı Antigone'nin yardımıyla Kolonos'a sığınır ve orada ölür. Bu arada Thebai'de babalarının bedduasından korunmak isteyen Polyneikes ve Eteokles krallığı dönüşümlü yönetirler. Ancak bu dönüşümlü idare fazla uzun süremez ve iki kardeş savaşılmaya başlarlar. Aiskhylos'un "Thebai Önünde Yedi Komutan" tragedyasına konu olan savaşta bu iki kardeş birbirlerini öldürürler.

İnsani saldırganlık, saldırganlığın tezahür edişinin insana özel durumunu tanımlamayı gerektirmektedir. Saldırganlık dürtüsünü işlevlerine ve temel özelliklerine göre tanımlarsak birden fazla saldırganlık olduğunu söyleyebiliriz. Yaşama tutunucu, yaşam alanı açıcı saldırganlık; keşfedici saldırganlık; nefsi müdafaa olarak saldırganlık ve sadistik saldırganlık...

Homosapiens sapiens yani türümüz diğer türlerle birlikte ilk tür saldırganlıkları paylaşırlar ancak, sadistik saldırganlık özelliğiyle diğer türlerden ayrılırlar. Sadist nitelikli saldırganlığın kökeninde, tümgüçlü kontrol (*omnipotent control*) yönelimi vardır ve bu yönelim narsisist yaralanmaların yarattığı zayıflık, güçsüzlük, edilgenlik, küçük düşme, utanç ve haset duygularıyla harekete geçer. Bu tür saldırganlık "intikamın sermayesi ömürdür" sözündeki intikam duygularıyla güdülenir. Kabil'in Habil'i öldürmesine yol açan böylesine bir narsisist hiddettir (Sidoli, 1987).

Kur'an yorumcuları, Kabil'in Habil'i öldürmesine sebep olarak Aklima'nın onaylanmamasını gören değerlendirmelere karşı çıkarlar ve Maide

suresinde sebebin zaten zikredildiğini söylerler. Sunular Allah’a “yakınlık” amacıyla sunulmuştur. İki kardeşin babalarıyla yakınlık arayışı içinde olmalarında olduğu gibi, Habil ve Kabil Allah’a yakın olmak istemişler ancak Habil’in sunusu takdir edilmiş, Kabil sunusuyla umduğu yakınlığı elde edememiştir (Yetik, 2012).

Narsisist örselenme olgusunda, Arca’nın (2013) dikkat çektiği “birincil narsisizm’ in kırılması”na da değinmek gereklidir. Arca, Kabil’in ısrarla dişi ikizi Aklima’yla evlenmek isteyip, bunun kabul edilmemesini, birincil narsisist simetrisinin kırılması olarak görür. Bağlantılı bir olguyu, Adem’le Havva’nın ilk çocuğu olan Kabil’in Cennet bahçesinde, yani kovulmadan önceki zamanlarda doğduğu yönündeki bahislerde bulabiliriz. Anne ve babanın yaşadığı kovulma travmasını, üstelik bilgi ağacı ve elma ile ilgili hiç sorumluluğu olmamasına karşın Kabil de yaşamıştır. Cennetten yeryüzüne düşmeyi de, ikiz kız kardeşiyle evlenmesine izin verilmemesinde olduğu gibi birincil narsisist bir varoluştan kopma olarak yorumlayabiliriz.

Kabil sadece Tanrı’ya karşı gelme niteliğiyle anne-babasının oğlu olmakla kalmaz, onlarla, reddedilme ve terk edilme özelliklerini de paylaşır. Ancak uğradığı ceza ebeveynine göre daha ağırdır: O Tanrı tarafından iki kez sürülmüştür.

Totem ve Tabu

Kur’an’daki Maide Suresi’ndeki diyalogda Habil Kabil’in kendisini öldürme tehdidine karşı ona el kaldırmayacağını ve Kabil’in onu öldürmesi durumunda kendi günahlarını da yüklenerek cehennemde yanmasını söyler.

Habil’in günahları nedir? Habil hangi günden bahsetmektedir? Önemli bir ayrıntı olarak, hikâyede Adem de ortada yoktur. Yoksa Adem ölmüş müdür? Yoksa Adem öldürülmüş müdür? (Benslama, 2004). Yoksa bu hikâye, Freud’un (1913) *Totem ve Tabu*’da anlattığı babanın katledilmesinden sonra kardeşlerin birbirleriyle çatıştıkları dönemi mi anlatmaktadır? Kabil ve Şit’in çocuk ve torunları arasında, en sonunda kazananın kurduğu düzene kadar savaş sürmüştür.

Kardeşler arasındaki mücadele sürerken üst kuşak ortada olmasa bile onlar yansıtılmalı özdeşleşmeleri, rol dağıtımları, kuşak aşkın temsil aktarımları ile çocuklarını –yani kardeşleri–, içinde yaşadıkları dinamiklerde hiçbir zaman yalnız bırakmazlar.

Bu bağlamda iki kardeşin yaşadıklarını ebeveynin kurduğu sahnede “kurban” töreni olarak görebilir miyiz? Bu törende Habil kurban mı edilmiş-

tir? Girard (2003) toplumsal ve kültürel yapının, insanın saldırganlık ve şiddet özelliklerine kurban vererek (bu saldırgan canavara sunular vererek) onu yatıştırdığını ve düzeni koruduğunu iddia eder. Daha önce paranoid-şizoid durumdan depresif duruma geçme bahsinde konuşulduğu gibi, pişmanlık ve suçlulukla onarım faaliyetlerinin başlaması için ve saldırganlık dürtülerinin gemlenmesi ve haz ertelemeinin oluşması için bu tür kurbanlar ve cinayetler gerekli olmuştur. Bu hali ile kurucu niteliği olan bu cinayette Habil medeniyetin kuruluşuna feda edilmiş, kurban edilmiştir.

Bir başka açıdan bakarsak acaba kurban edilen Habil mi yoksa Kabil mi tartışmasını da yapabiliriz. Habil bir kere ölürken Kabil –üstelik öldürülmemesi ve suçunun bedelini bu şekilde ödeme gibi bir kurtuluştan Tanrı korumasıyla mahrum vaziyette– alnında suçunun nişanıyla, bir ızdıraba mahkûm ve kurban edilmiştir?

Grotstein (1998) bu mahkûmiyette insani dilin ve özneliğin kuruluşunu görür. Kabil'i ilk birey olarak adlandırır. Ona göre analitik anlamda bir özne oluşun dili Kabil'de vücut bulmuştur.

MANA

Bilgin Saydam (2013) “Korku(t) Ata” makalesinde şunları yazar:

Toplulukları bir arada tutan, maddeye verilen anlam, yani “mana”dır ve her topluluğun “mana”sının öyküsünü yaşayarak ve naklederek şekillendiren ataları vardır.

Ata kavramı bir referansa işaret eder. Herkes dünyaya bir öykü (mit) donanımına doğar. Atanın öyküsü çocukların öyküsünü belirler. Hepimiz bizi taşıyan ve kendini bize dayatan öykülerin devamını şekillendirmekteyiz. Bu öyküler bizi şekillendirirken, yönlendirir ve sınırlar. Atanın geçmiş bir zamana ve mekâna ait oluşu onun hep aynı kaldığı anlamına gelmez. Ata, içerik ve biçim olarak plastiktir aslında, onunla ilişkimiz kabul, uyarılma, red ve kayıtsızlık temel tutumları içinde canlıdır (s. 97).

Destanlar, dinî hikâyeler, mitolojiler, metin olarak aynı kalsalar da onlarla buluşanların bu buluşmayı yaşadıkları bağlamlara göre tekrar okunurlar. Bu okumalar metinleri bir daha yazar.

Bugün, burada bu hikâyeyi okuduğumuz, tartıştığımız bağlam birkaç açıdan ele alınabilir:

Bir ülkeyi geniş bir aile, onun halkını oluşturan değişik etnisite, kültür ve inanç gruplarını bir arada yaşama durumunda olan kardeşler olarak düşünürsek, bütün ailelerde olduğu gibi bu kardeşler ilişkisinde insanlığın en yüceltme-

ci dayanışmalarını da, birbirlerinin gözünü oydukları savaşları da bulmamız mümkündür. Ülkemizin içinde bulunduğu dinamikler kardeşlerin bir arada yaşayıp yaşayamayacaklarıyla, yaşayacaklarsa nasıl yaşayacaklarıyla ilgilidir.

Bunun yanında ülkemizin içinde bulunduğu atmosfer, ileri boyutta belirleyici ve buyurgan söylemlerin karşısında bireyin varoluşunun biat ve isyan ikileminde sınanmasını içermektedir. Bazen bir buyurgan söyleme karşı koymak için diğer buyurgan söylem veya söylemlere sığınmak gibi tuzakları da barındıran bu sınav, kişiye “özne olmak” ve “birey olmak” kavramlarıyla ilgili zorlu ikilemler dayatmaktadır. Çoğunlukla birey olmanın, özne olmanın yolu “kötü olmak” ve hâkim söylemler tarafından “sürülmek”ten geçebilir.

Bundan başka, psikanaliz topluluklarının ve kültürünün kuşaklar-arası ilişkilerin çok belirleyici olduğu dinamikler barındırdığını görürüz. Ancak kuşak-ici ilişkiler yani akranların, kardeşlerin ilişkileri de büyük öneme sahiptir. Bu ilişkilerde küçük farkların narsisizmini, kardeş rekabetini ve hase-di, ikizlik dinamiklerini, bireyselleşme ve ayrışmanın şiddetini, idealizasyon ve narsisist yaralanma ve hiddeti, üst-kuşağı aşmanın ve öldürmenin suçluluklarını, biat, sadakat ve liyakat etkileşimlerini görürüz.

KAYNAKÇA

- Aaron (2014), *Encyclopaedia Britannica* Online’da, 12.3.2014 tarihinde <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/277/Aaron#toc77> adresinden alınmıştır.
- Antigone (2014), *Encyclopaedia Britannica* Online’da, 12.3.2014 tarihinde <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/28036/Antigone> adresinden alınmıştır.
- Arca, O. (2013), “Kabil ile Habil: Katil ve Kurban Atalarımız”, *Suret*, 2, s. 171-200.
- Beiser, H.R. (1989), “Fatherhood and the Preference for a Younger Child”, *The Annual of Psychoanalysis*, 17, s. 203-212.
- Benslama, F. (2004), *İslam’ın Psikanalizi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bion, W.R. (1965), *Transformations*, Heinemann, Londra.
- Eliade, M. (2003), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Cilt 1, çev. A. Berktaş, Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Erten, Y. (2012), “Oğlan Dayıya, Kız Halaya”, *Baba İşlevi* içinde, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Freud, S. (1953 [1900]), *The interpretation of dreams* 4 ve 5, Hogarth Press, Londra.
- Freud, S. (2012 [1913]), *Totem ve Tabu*, çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul.
- Freud, S. (1918), “The Taboo of Virginity (Contributions to Psychology of Love III)”, *SE* 11, s. 191-208.
- Freud, S. (1939), “Moses and Monotheism”, *SE* 23, s. 1-138.
- Girard, R. (2003), *Şiddet ve Kutsal*, çev. Necmiye Alpay, Kanat Yayınevi, İstanbul.
- Grotstein, J. (1998), “The Numinous and Immanent Nature of the Psychoanalytic Subject”, *The Journal of Analytical Psychology*, 43, s. 41-68.

- Harun-peygamberin-hayati-ve-ozellikleri (2014), 12.3.2014 tarihinde [http://www. eokul-meb.com/harun-peygamberin-hayati-ve-ozellikleri-39064/](http://www.eokul-meb.com/harun-peygamberin-hayati-ve-ozellikleri-39064/)) adresinden alınmıştır.
- Hesse, H. (2003), *Demian*, çev. Kamuran Şipal, Can Yayınları, İstanbul.
- Kara, H. (2011), “Adem’in İki Oğlunun İki Hikayesi. Bilinçdışının Doğuşu”, *Başka*, 6, s. 199-202.
- Katz, G. A. (1991), “The First-Born Son –Rivalry, Entitlement, Loss and Reparation: Illustrations from Biblical Legends and Freud’s Biography”, *The International Review of Psycho-Analysis* 18, s. 501-512.
- Laverde-Rubio, E. (2004), “Envy: One or Many?”, *The International Journal of Psychoanalysis*, 85, s. 401-418.
- Mehmed I (2014), *Encyclopaedia Britannica* Online’da, 12.3.2014 tarihinde <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/373169/Mehmed-I> adresinden alınmıştır.
- Said, C. (2006), *Adem’in Oğlu Habil Gibi Ol*, çev. Abdi Keskinsoy, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Saramago, J. (2011), *Kabil*, çev. Işık Ergüden, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Saydam, B. (2013), “Korku(t) Ata”, *Suret*, 2, s. 95-124.
- Sidoli, M. (1987), “The Myth of Cain and Abel and Its Roots in Infancy”, *British Journal of Psychotherapy*, 3(4), s. 297-304.
- Yetik, Z. (2012), *Kabil. İlk Kan, İlk Cinayet, İlk Katil*, Pınar Yayınevi, İstanbul.

Hayalî Kardeşler

TİJEN DEMİRÖRS

Sempozyumun konusunun kardeşlik olmasına karar verildiği sıralarda bir hastam, 5,5 yaşında, seansta ağlamaya başladı ve dedi ki: “Ben kardeş istiyorum!” “Ablan var, küçük bir kardeş mi istiyorsun?”, “Hayır anlamıyorum! Benim yaşımda istiyorum, bana benzeyen, hep yanımda olacak olan, bana hiç küsmeyecek, kızmayacak, aynı odada yatacak... çok yalnızım!”

Hayalî kardeş/arkadaş yaratma yolunda bir adım mıydı bu? Neden şikâyet ediyordu? Nasıl bir yalnızlıktı onunki? Yine aynı günlerde, yetişkin bir erkek hastam, sadece Skype’la görebildiği ve günde pek çok kez ulaştığı eski sevgilisine “Bu benim küçük çirkin sırrım” niye diyordu ki? Sır olmasını gerektirecek hiçbir durum yoktu... Bunları düşünürken konuşmamın başlığı “Hayalî Kardeşler” oluverdi. Ama yazarken fark ettim ki aslında detaylı bakmaya çalıştığım şey hayalî kardeşlerin bir üst başlığı, hayalî arkadaşlardı. Konuşmanın çoğunda bu yüzden hayalî arkadaşlar terimi geçecek.

VAKA

Seda bana geldiğinde, 16 yaşındaydı, uzun yıllar önce. Seda’nın doğumundan sonra gerçekleşen birçok düşüktükten sonra oldukça depresif, ilgisi ve sevgisi daimi olmayan annesi ve çok çabuk sinirlenen ama çok daha canlı ve dış dünyayla ilgili babasıyla yaşıyordu. 18 yaşına kadar süren psikoterapi seansları, onun üniversiteye yurtdışına gitmesiyle kesilmişti. Seda ile sürmüş olan terapisinde, uzun uzadıya konuşabildiğimiz, yaklaşık 4 yaşlarından beri düşlemlediği ağabeyi, onun sıkıntılarının özünü anlamamıza çok yardımcı olmuştu. Bu hayalî

ağabey, dönem dönem var olup sonra kaybolan ve tekrar var olduğunda daha farklı özelliklere de sahip olabilen birisiydi. Seda çok küçükken babasının hep bir erkek çocuk istediğini duymuştu babaanneden. Annenin hüznünü uzun süre erkek çocuğu olmamış olmasına bağladığını hatırlıyordu. Anneyi canlı tutmak için çok çabaladığını, onun mutlu ve kendisiyle gururlu olabilmesi için boşuna da olsa ne kadar gayret gösterdiğini anlatırdı. Bir türlü yüzü gülmeyen anne onda eksiklik ve çirkinlik hisleri uyandırmıştı hep. Yeteri kadar donanımlı değildi! Baba ise, daha erkek çocuksu aktivitelerdeki, spor gibi, başarılarını yakından takip eder, ona genelde kızlara pek de verilmeyen özgürlükler verirdi. Babaanne oldukça ilgiliydi Seda'nın bakımında. Onun ani ölümü sonrasında sanki gelmişti hayalî ağabeyi. Düşlemlediği ağabey ondan 3 yaş büyüktü, fiziksel olarak ondan çok farklıydı. Göz rengi, saç rengi, boyu... Güçlü ve cesurdu, adildi, her zaman onun yanında ve destekleyiciydi. Çok akıllı ve çok başarılıydı. Bu ağabeyle yüzlerce sohbet hatırlıyordu Seda, ona kendini güvende hissettiren, eleştirmeyen, mutlu edebildiği, sevgi dolu birisiydi ağabeyi.

Nasıl bir kadın olmak istediği ve istemediği üzerine konuştuğu pek çok seansta, annesinden ve onun babasına fazla itaatkâr bulduğu onlarca tavrından, depresyona bile boyun eğmesinden, güzelliğinin boşluğu ve anlamsızlığından uzun uzadıya bahsederdi. Ama aynı zamanda da babasını elinde tutabilmesine hem anlam veremez, hem de bunu itaatkâr haline bağlardı. Demek ki babası böyle kadın istiyordu! Böyle kadın olunmalıydı! Babası belki de Seda'yı kendinden uzak tutmak için erkeksi yanlarını destekliyordu. Ama o ne annesi gibi bir kadın olmak istiyordu, ne de erkeksi olmak. Onların erkek çocuk beklentilerini yerine getirmektir; belki de hayalî bir ağabey yaratmak. Ebeveynlerine sunduğu bir hediye, uzlaşma ki onu rahat bıraksınlar... Benlik ideallerini hayalî ağabeye yansıtıp sonrasında tekrar içselleştirme yoluyla bir çözüm arayışydı onunki.

Üniversitenin ilk yılının yılbaşı tatilinde geldiğinde âşıktı. Anlattığı sevgilisi bana hayalî ağabeyini çağrıştırmıştı.

PRİMER PSİŞİK YARATICILIK

Winnicott (1953, s. 332), "Primer Psikik Yaratıcılık" kavramıyla bebeğin en erken biyolojik ve duygusal ihtiyaçlarına annenin verdiği cevapla insan doğasının nasıl şekillendiğini anlatır. Ve buna "teorik ilk beslenme" der (Winnicott, 1953). Teorik ilk beslenme, gerçek hayatta, erken dönemlerdeki birçok beslenme tecrübelerinin bir toplamıdır. İlk beslenme sonrasında bebek, aldığıyla yaratabilecek olmaya başlar.

Winnicott (1953), her bebeğin dünyaya yaratabilme potansiyeliyle geldiğini söyler. Bu kalıtsal eğilim, bebeğin bedensel ihtiyaçları ve mutlak bağımlılığıyla iç içe geçmiştir. Annenin bebeğin sıkıntısını fark edebilmesi, ihtiyaçlarını karşılayabilmesini sağlar. Ki bu, memeyi sunmaktır. Bu ilk temas, bebek için gitgide artan tümgüçlülük yanılsamasının başlangıcıdır. Artık memeyi yaratmıştır. Winnicott (1953) bunu, bundan sonraki tüm gelişimler için elzem sayar. Annenin, bebeğin ihtiyaçlarına adapte olabilme kapasitesi tümgüçlülük yanılsamasını güçlendirir. Nesneyi yaratabilme yanılsamasını; “Ağlıyorum ve besin geliyor, çünkü ben ihtiyacımla ve/veya ağlamamla yaratıyorum.”

Bebeğin, ben ve ben olmayı ayırmasında katkısı olan bu tümgüçlülük yanılsamasıdır. Annenin görevi bebeği bu yanılsamaya sokabilmek olduğu kadar, çıkartabilmektir de (Winnicott, 1953). Yeteri kadar iyi olmayan anne, bebeği bu yanılsamasını korumak zorunda bırakır ve bebek kendini dışsal taleplere uymak zorunda bırakarak korur.

GEÇİŞ GÖRÜNGÜLERİ (TRANSITIONAL PHENOMENA)

Bebeğin değişen içsel tecrübesini ve sembolizasyon becerisine gidebilme yolunda önemli aşamayı Winnicott (1953), geçiş nesneleri ve geçiş fenomeni teorileriyle açıklamaya çalışır. Bu süreçte yeteri kadar iyi anne, bebeğin içsel ve dışsal dünyasını ayırabilmesine yardımcı olur. Bebek bunu ancak anne/ortam/gerçek nesnenin çocuğun ihtiyaçlarına gerçek dünyanın ona neler sağlayabileceği hissini inşa edebilecek şekilde adapte olmasıyla sağlar.

Özünde, içsel-dışsal dünyayı ayırabilmek, ben ve ben olmayı fark etmek, duygusal yakınlıktan sembolik farkındalığa uzanan bir yolculuktur. Ne içeride ne de dışarıda olan bu yerdeki birliktelik ve ayrılmışlık arasındaki başarılı müzakerelerle yaratıcı oyun kapasitesi gelişir. Bu potansiyel alanda, ikili ilişkiler içerisinde, zihnin geçici durumları yaşanır, tecrübe edilir.

Dünyayı yaratabilmiş olma temelinin üzerine anlamlı diğer her şey kurulabilir. Yanılsama olmadan düş kırıklığı olmaz, meme olmadan memeden kesilmez ve öncesinde var olmak olmadan, olmamak (not-being) olmaz.

Geçiş nesnesi bir simgedir, gözlemleyenin bakış açısından, çocuğun etrafını/ortamını yaşantılamasının bir yanısıdır. Ama bu çocuğun simge/sembol kullanma kapasitesinin geliştiğini değil, gelişme yolunda olduğunun göstergesidir. Nesneyle ilişkiden (*object relating*) nesne kullanımına geçişte gelişimsel bir ara süreçtir. Mesela bir battaniyenin meme gibi bir kısmı nesne (*part-object*) simgeleştirmesi olduğu doğrudur. Ama mesele, sembolik olmasından çok gerçek olmasıdır. Meme ya da anne olmaması, meme ya da anne yerine

geçmesi kadar önemlidir. Simgeleştirme geliştiğinde çocuk, içsel ve dışsal gerçekliği, düşlem ve gerçekliği ayırabiliyor demektir.

Çocukla yetişkinler arasındaki anlaşma, şu soruyu sormamaktır: “Bu-nu sen mi yarattın, yoksa bu sana dışarıdan mı sunuldu?” Önemli nokta bu konuda bir karar beklentisinin olmamasıdır. Çocuğun yaşadığı zorluk, öznel gerçeklikle, paylaşılan (*shared*) gerçekliği –ki bu nesnel olarak algılanır– bağdaştırmaktır. Sabah uyandıktan akşam tekrar uyuyana kadar çocuk, algıladığı dışsal dünyayla, kendi yarattığı içsel dünya arasında gider gelir. Bunların arasında geçiş görüngüsüne ve nötral bölgeye ihtiyaç vardır. Kabul edilir ki, geçiş nesnesi çocuğun yarattığı bir şeydir ve onu dış dünya sağlamıştır.

Varsayılır ki gerçekliğin kabulü tamamlanmayan bir iştir. Hiç kimse içsel ve dışsal gerçekliği bağdaştırma geriliminden muaf değildir. Bu gerilimden kurtulma, sorgulanmayan bir ara bölgenin varlığıyla sağlanır. Bu ara bölge örneğin sanat ve dini içerir. Bu ara bölge/alan çocuğun kendini “oyunda kaybettiği” oyun alanının doğrudan uzantısıdır.

İşte çocuklarda bu ara bölgede hayalî kardeşler, ikizler ve arkadaşlar yaşar. Her çocukta değil, her zorlukta değil ama bazen bazı çocuklarda... Fark edildiği zaman neden yaratılmak zorunda kalındığına bakılması uygun olan bu durumlar bazen çocuk tarafından açıkça paylaşılır, bazense sır olarak kalır ve çocukluk amnezisiyle silinir. İlk ortaya çıkması yaklaşık 2 yaşında, kaybolması ise 10 yaşlarında olur. Birazdan konuşacağım işlevlerini tamamlayınca bırakılırlar.

Kohut (1971) hayalî arkadaşların da, geçiş nesnelerinin de narsisizmin gelişiminin önemli bir parçası olduğuna değinir. Gelişimin doğal seyrinde kaçınılmaz olan narsisist yaralanmaları geçici de olsa onarmak ve tekrar bir denge sağlamak için, durumu tolere edebilmek için ortaya çıkar hayalî arkadaşlar/kardeşler.

Freud (1908) hayalî arkadaşların rolünü gündüz düşlerinin fonksiyonuyla karşılaştırır. Zor ve rahatsız edici dış gerçeklerle baş etmede geçici yöntemler olarak nevroza girmeyi engelleyici işlevlerinin benzerliğine değinir. Yani hayalî arkadaşlar/kardeşler de çocuklar için bir çeşit istek doyurmadır. Haz ilkesi egemendir, gerçeklik ilkesini görmezden gelebilir, gerçeklikle ille de uyumlu olması gerekmez. Buna rağmen, düşlemi kuran kişi, kendini kaptırdığı düşlemlerin gerçeklik olmadığının tamamiyle farkındadır.

Geniş bir yaş aralığından bahsediyoruz, 2’den 10-12’ye kadar uzanan. Erken dönem ve geç dönem çocukların kurdukları düşlemler ve bunlara karşı takındıkları tavırlar çok farklı olabilir. Erken çocuklukta yoksunluk, ih-

mal, yalnızlık ve reddedilme duygularının telafi edilmesi işlevi görür. Yani nevrotik anlamda bir çelişki yoktur aslında. Çocuk, hakkı olduğuna inandığı şeyi istemektedir. İlgi, sevgi ve birliktelik. O yüzden de çok daha kolay varlıklarından bahseder çocuklar. Daha büyük çocuklarda ise, gizil döneme girildiğinde, arzular içgüdüsel dürtülerin tatminine yöneliktir ya da çatışmalı hale gelmiş dürtü bileşenlerinin tatminine yöneliktir. Karşı çıkılabilir olarak alınır ve dolayısıyla saklanır düşünlenenler, hayalî arkadaşlar, kardeşler.

Diğer düşlemlerden farklı olarak hayalî arkadaşlar/kardeşler gerçekdışılığın farkındalığına rağmen son derece canlı ve yoğun yaşanır. Yoğun düşlemsel hayat sıklıkla hoş olmayan gerçek dünyadan, daha tatmin edici içsel dünyaya kaçışı gösterir. Gerçek nesnelerden çekilmeyi de içerir. Hayalî arkadaşlarda bu kaçış kısa sürelidir ve gerçek dünyaya ve nesnelere dönüş, gerçek hayata bütünleştirme hızlıdır. Selma Fraiberg (1959, s. 23) bunu *The Magic Years* adlı kitabında, “Çocuğun gerçek dünyayla buluşması, periyodik olarak düşlemsele gezintilerle güçlenir” şeklinde ifade etmiştir. Sıklıkla hayalî arkadaşların üstbenlik işlevleri vardır. Küçük çocuk, kendi üstbenliği tamamen gelişene kadar dışsal kontrollere ihtiyaç duyar. Bu amaçla yaratılan hayalî arkadaş ve kardeşler sıklıkla ebeveynsel form alır.

Hammerman (1965, s. 327) “Üstbenlik Gelişim Kavramları” isimli makalesinde şöyle der: “Boyun eğme ve otokontrol, ahlâki yargıdan kaynaklanan kendini eleştirebilmekle aynı değildir henüz. Doğal olarak gelişen üstbenlik örgütlenmesi başlangıçta sadece dış nesnelerin süpervizyonu altındadır. Hayalî de olsa gerçek (*actual*) dış nesneye ihtiyaç hâlâ oldukça güçlüdür. Bu mekanizma gizil dönemde de kullanılır.” Örneğin: “Neden kötü davranıyorsun? Böyle devam edersen annen baban seni terkedecek!” diyen hayalî arkadaş gibi... Her iki dönemde de davranış kontrolünü sağlamak için vardır. Ama erken çocuklukta, dışsal komutları içe alma ve içselleştirme doğrultusundaki gelişimsel aşamanın bütünleştiren bir parçasıdır. Böylelikle de üstbenlik gelişiminin inşasının içinde yer alırlar. Gizil dönemde ise zaten yerleşmiş olan üstbenliğin bir aygıtı ya da uzantısı işlevi görürler. Geçici de olsa gereklidirler.

Bazı çocuklar hayalî kardeşleri tam tersi bir amaç için kullanır. Ebeveyn ya da çocuk tarafından kabul edilemeyecek olan dürtü boşalımını sağlamakta araç olurlar. Günah keçisi olurlar yani.

Çocuğun ilkel benlik ideallerini, ulaşması zor görünenlerin bir vücut bulması da olabilir. Her durumda hayalî arkadaşlar ve kardeşler, kontrolün tamamen çocukta olduğu, istediği zaman getirip istediği zaman gönderdiği,

bazı çocukların tümgüçlülük hislerini uzatmak için de kullanılabilir. Çocuğun kendi tümgüçlülüğüne inancından, ebeveynin tümgüçlülüğüne inancına geçişi yavaş bir süreçtir aslında.

NARSİSİZMİN GARDİYANLARI

Geçiş nesneleri ve hayalî arkadaşların ikisinin de işlevi kendiliğin nesne sevgisinin (bir kendilik nesnesiyle ilişkinin aksine) tahammül edilebilir ve güvenli bulunduğu noktaya kadar gelişmesine izin verir. Artık kendiliğin bütünlüğüne karşı bir tehdit değildir. Bazen anne, çocuğu narsisist yaralanmalardan korumak için uygun olmaz, güvenilemez. Bu durumlarda geçiş nesneleri ve hayalî arkadaşlar çocuğu sakinleştirici, aynalayıcı ve çocuğun mükemmellik duygusunu yansıtıcı olurlar. Bu fonksiyonlar içselleştirilince de bırakılırlar. Bu bekliler ne kadar soyutlaşır ve birçok gelişimsel, uyumlayıcı ve savunmacı amaçlara hizmet ederlerse, olgunlaşma o kadar gerçekleşir. Yani tipik hayalî arkadaş, düşlem yoluyla, büyümeyi sağlamak için yan yolları kullanmadır.

Hayalî ikizlere de değinmemek imkânsız. Birçok farklı açıklaması da olabileceği halde sıklıkla ortaya çıkış nedeni iğdiş olma kaygısı olup bedeninin tüm organlarını yedeklemeye yöneliktir.

KAYNAKÇA

- Fraiberg, S. H. (1959), *The Magic Years. Understanding and Handling the Problems of Early Childhood*, Charles Scribner's Sons, New York.
- Freud, S. (1908), "Creative Writers and Day-Dreaming", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Cilt IX (1906-1908): Jensen's 'Grädiva' and Other Works*, 141-154.
- Hammerman, S. (1965), "Conceptions of Superego Development", *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 13, s. 320-355.
- Kohut, H. (1971), *The Analysis of the Self-A Systematic Approach to the Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personality Disorders*, Int. University Press, New York.
- Winnicott, D.W. (1953), "Transitional Objects and Transitional Phenomena – A Study of the First Not-Me Possession", *Int. J. Psycho-Anal.*, 34, s. 89-97.

Gruplarda Kardeş Dinamikleri

PINAR LIMNİLİ

Psikanaliz bireye, bireyin biricikliğine vurgu yapar, onun iç dünyasını keşfetmeyi ve kişisel tarihini analist-analizan ilişkisi içinde yeniden anlamlandırmayı amaçlar. Analist bu uğraş içindeyken aslında bireyin tek başına olmadığını her zaman farkındadır. Birey hep bir topluluğun üyesidir ve her zaman da öyle olmuştur. Freud (1921) bireyin psikolojisinin iki ayrı kişi arasındaki ilişkilerin bir türevi olduğu için topluluğun psikolojisinden tümüyle ayrılamayacağını söyler ve aile topluluğunun, tüm toplulukların temelinde yatan bir ilk örnek olduğunu ileri sürer. Freud *Totem ve Tabu*'da toplumsalın ve kültürün temeline dair kuramının ilk adımını atar. Bu yapıtı ile ilgili şöyle der: “Şu sıralar, *Totem ve Tabu*’yu en önemli, en iyi, belki de en iyi son çalışmam olacağı duygusu ile yazıyorum. *Düşlerin Yorumu*’ndan bu yana böylesine inançlı bir şekilde başka hiçbir şey yazmadım...” (Freud, 1913, s. 482).

Bu metnin en çok tartışılmış olan kısmında; “Totemizmin Çocuklukta Geri Dönüşü”nde Freud (1913); bize grubun doğuşunun ortak işlenmiş bir cinayet ile bağlantılı olduğunu söyler. “Bir gün kardeşler toplanır...” diye başlayan bölümde (Freud, 1913, s. 204) tüm kadınların sahibi olan, oğulları hadım eden sürünün şefi öldürülür ve erkek kardeşler tarafından yenerek hem ortadan kaldırılır, hem de sahip olduğu güç içe alınır. Bu bir kurucu cinayettir, toplumsallığın temelini atar. Babayı yemek ise bu mitin ikinci önemli kısmıdır ve kardeşliğin temellerini atar. Bir eti birlikte yiyerek kardeşler birbirlerini kesin şekilde kardeş olarak tanır, ölen babanın gücünü ve sevgisini eşit olarak içe alır, içselleştirirler.

Freud *Totem ve Tabu*'da bize toplumsalın oluşumunu anlatır, "Grup Psikolojisi ve Benliğin Analizi"nde ise toplumsal işleyişin mekanizmalarını ele alır. Psikanalizin yardımı ile sosyal bağlılığa yol açan etkenleri anlamaya çalışır. Freud "Grup Psikolojisi ve Benliğin Analizi"ni 1921 yılında uzun süre mazoşizm ve ölüm dürtüsü üzerinde çalıştıktan sonra yazmıştır. Grupların nasıl işlediğini araştırmaya karar vermiş; tekrar sosyoloji okumalarına ve gençliğinde severek okuduğu yazarlara dönmüştür. O sırada Romain Rolland'a yazdığı bir mektupta şöyle der: "...Bu kitabın pek büyük bir başarı olduğunu düşünmüyorum ama bireysel analiz öncülüğü ile toplumu anlamanın yolunu gösteriyor..." (Eizirik, 2001, s. 155).

"Freud'un kardeşleri" kurucu cinayetini, yani şiddetin etrafında birleşmişlerdi. Bu anlamda Freud, kardeşleri birincil sevgi nesnesini paylaşmak zorunda kaldıkları için haset ve yıkıcılıkla dolu olan, birbirleri ile rekabet eden ve bu duygularını tersine çevirmek zorunda kalan eşitler olarak görür. *Totem ve Tabu*'daki baba, oğullarını kendisine karşı bir komplo kurmaya zorlayan, sevgiden ve adaletten yoksun bırakan bir babadır; "Grup Psikolojisi ve Benliğin Analizi"ndeki baba ise tüm çocuklarını eşit şekilde seven, neredeyse hipnotize edici bir babadır. Freud'a (1921) göre ister katledilecek bir baba olsun, isterse seven bir baba; her durumda babasız bir grup var olamaz, ancak kaos olur. Freud (1921) "Grup Psikolojisi ve Benliğin Analizi"nde bir grupta bağların yaratılmasını ve sürekliliğini sağlayan şeyin cinsel amacından arındırılmış bir libido olduğunu ileri sürer ve şöyle der: "...başka bir erkeğe duyulan cinsellikten arındırılmış sevgi, birlikte çalışmaktan doğmuş olan yüceltilmiş sevgidir de." (s. 102) Grup içi bağların yaratılmasını ve sürdürülmesini sağlayan bu sevgi tanımının kardeşler arasında var olan sevgi ile benzer olduğunu düşünebiliriz. Eşitler arasında, enstet yasağı ile cinsellikten arındırılmış ve yüceltilmiş bir sevgi... Ancak Freud'un toplum psikolojisine dair kuramında önemli bir eksik vardır: Kadın... Freud her iki metninde de yalnızca şeften, babadan ve oğullardan söz eder; sanki kadının toplumsallıkta ve uygarlıkta yeri yoktur. Freud (1921), kadın ile kurulan ilişkilerin cinsel arzulara dönüşme eğiliminde olduğu; oysa toplumsal oluşumların cinsel arzusunun yüceltilmesini gerektirdiği görüşündedir. Burada Freud'un olumlu anlamda bir kardeşlik bağından ve sevgisinden söz ettiğini düşünsek bile; bu, cinsiyet farkını yok sayan, yalnızca erkekler arasındaki bir kardeşliktir. Freud bu metni yazarken Birinci Dünya Savaşı'nın etkileri henüz canlı idi, farklı ordular içindeki erkek kardeşlerin, belki Freud'un deyimi ile hipnotize olmuş toplulukların (Freud, 1921) ulusal kimlikleri benimsedikleri ve yıkıma yol açtıkları savaş yılları çok

uzakta değildi. Freud, son birkaç yılını insanoğlunun yıkıcılığı üzerine düşü-
nerek ve yazarak geçirmişti. Freud'a (1921) göre insanlar bir grup haline gel-
diklerinde; birleşme ve güvenlik ortaya çıkmakta fakat düşünce özgürlükleri-
ni ve muhakeme yetilerini kaybetmekteydiler. Kitlelerin bireylere göre neden
daha hoşgörüsüz, mantıksız ve ahlâksız olabildiklerini merak eden Freud,
topluluk içinde kişinin uğradığı değişimi özdeşleşme mekanizması ile açıkladı
(Freud, 1921). Bu metinde, grupları kilise ve ordu gibi örgütlenmiş gruplar
ve sıradan gruplar olarak tanımladı (Freud, 1921). Sıradan gruplarda, üyele-
rin grubun karizmatik lideri ile narsisist ve yüceltmeye dayalı biçimde özdeş-
leştiklerini söyledi (Freud, 1921, s. 86-87). Hatta bu özdeşleşmenin altında
hipnotik bir boyun eğme, bireyselliğini yitirme ve her türlü sapkınlığa ve şid-
dete dönüşebilecek ilkel bir bağdan söz etti (Freud, 1921, s. 86).

Freud; gruplar, toplumsallık ve uygarlık üzerinde kuramını geliştirir-
ken aynı zamanda psikanaliz hareketi içinde de ciddi çatışmalar oluyor; bir
yandan hareket yaygınlaşırken öte yandan eleştiriler ve saldırılar artıyordu.
Psikanaliz hareketi bir örgütlenmiş grup niteliği kazanıyordu ve yüceltilen,
karizmatik lideri şüphesiz Freud idi. Grup üyelerinin birbirlerine ve benlik
ideali yerine koydukları liderlerine sıkıca bağlı oldukları bu yapılanmada dı-
şarıda kalanlar; psikanalizi eleştirenler ya da artık kendisi ile kuramsal an-
lamda farklı düşünen arkadaşları idi. Bu bağlamda; Freud'un bir yandan ku-
ramsal olarak grup dinamiklerini tanımlarken öte yandan psikanaliz hareke-
ti içerisinde kendi iç dünyasındaki sorunlu kardeş dinamikleri ile yüzleşmek
durumunda kaldığını düşünebiliriz.

Freud (1914) "Okul Çocuğunun Psikolojisi Üzerine Bazı Düşünceler"
isimli kısa yazısında şöyle der: "İnsanoğlunun kendi cinsinden ve karşı cinsten
kişilerle ilişkilerinin doğası ve niteliği yaşamın ilk altı yılına uzanır... Bu yolda
bağlandığı kişiler ebeveynleri, erkek kardeşleri ve kız kardeşleridir" (s. 243).

Kardeşler ve akranlar ile ilgili erken deneyimlerin önemli olduğu fikri
Freud'un zihninde yer alır ancak kuram ve uygulamada aynı şekilde yankı-
lanmaz. Kardeşler, psikanalitik kuramda bir kenara itilmiş gibidir; en azın-
dan ruhsallığın temelinde yer alan ebeveyn-çocuk ilişkileri arasında yeterin-
ce yer bulamadığını söylemek yanlış olmaz. Psikanalitik kuram, kardeş iliş-
kisini anne-baba-çocuk üçgeninde değerlendirir. Her zaman sevgisini kazan-
mak için rekabet edilen bir anne ya da baba imgesi vardır. Sanki kardeş iliş-
kileri ancak bu vazgeçilmez üçüncünün varlığı üzerinden tanımlanmıştır.
Kardeş ilişkilerinin olumlu ve geliştirici yönlerine pek ilgi gösterilmediğini
söyleyebiliriz.

Oysa bu geleneksel görüşü benimsemeyen psikanalistlerden de söz etmek mümkündür. Kardeşler ile ilgili çalışmış az sayıdaki analistlerden biri olan Vivona (2010) kardeş ilişkilerinin eşitlerin dünyasında biricik ve değerli bir kimlik duygusu geliştirmemiz için vazgeçilmez olduğunu söyler. Kieffer (2008) kimlik gelişiminde kardeşlerin aynalama ve düzenleme işlevlerine dikkat çeker; karşılaştırma ve geri bildirimler için ulaşılabilir modeller olduğunu belirtir. Rustin (2007) kişinin iç dünyasında bir kardeşe yer açabilmesinin sembolik düşünme yetisinin gelişmesine katkıda bulunduğundan söz eder. Akthar'a göre (1999) kardeşlerin zihinsel temsilleri eş seçimimizde, nasıl anne babalar olacağımızda ve "öteki" ile nasıl ilişki kuracağımızda belirleyici rol oynar. İçsel kardeş temsilleri, ruhsallığımızın şekillenmesinde sanıldığından çok daha önemli olabilir.

"Öteki" ruhsallığımızın bir parçasıdır. İç dünyamız öteki temsilleri ile doludur. Her yeni ilişkide, geçmişteki önemli nesnelerimizle kurmuş olduğumuz bağ canlanır ve bir kez daha bir öteki yaratırız. Bu yeni öteki, elbette bir öncekinin aynısı değildir, çünkü o anki ruhsallığımızın gereksinimleri ile yaratılmıştır. Nasıl bir öteki yaratacağımızı özdeşleşimlerimiz ve kendi ruhsallığımızdan karşıımızdakine neleri yansıttığımız belirler.

Juliet Mitchell (2006), "Ben ve ben-olmayan'ın tanımlanmasına duyulan ihtiyaç; ötekinin varlığına duyulan ihtiyaçtır" der (s. 36). Mitchell'e göre (2006) aynılık ve farklılık hissinin, ben ve öteki duygusu içinde yaşadığımız ikili ilişkilerde, küçük gruplarda, büyük gruplarda ve nihayetinde bu postmodern çağda; birey olarak yalnızlığımız içinde tekrar tekrar tanımlanması gerekir. Mitchell (2006), ben ve öteki çiftinin psikanalizin geleneksel bakış açısı ile anne-çocuk; baba-çocuk çiftinin yanı sıra, kardeş-kardeş çifti olarak düşünülmesini önerir.

Kardeş-kardeş çiftinin nasıl bir akran/arkadaş çiftine ve gruba dönüşebileceğini; kardeşlerle olan ilişkinin dinamiklerinden hareketle gruplarda ben-ben olmayan etkileşiminin nasıl şekillenebileceğini merak edebiliriz.

Freud'a göre (1921), "tek başına ele alınan bireyin ruhsal dünyasında öteki; bir model, bir destek ve bir rakip olarak her zaman olacaktır" (s. 69).

Freud, "Grup Psikolojisi ve Benliğin Analizi"nde (1921); ruhsallık ve nesne arasındaki ayrılmaz bağdan söz ederken bunu ben ideali kavramı üzerinden yapar. Ben ideali nedir? Bu kavramı ilk kez 1914'te "Narsisizm Üzerine" metninde şöyle tanımlar: "...İnsan bir kez tattığı bir doyumdan vazgeçme yetisine sahip olmadığını göstermiştir. Çocukluğunun narsisist mükemmelliğinden vazgeçmek istememektedir. Bu mükemmelliğe yeni bir ben ideali şeklinde yeniden kavuşmaya çalışır" (Freud, 1914, s. 94). Freud'un çalışmasında

benlik ideali kavramı üst benlik içinde kalmıştır. Üst benlik; baba figürünün otoritesinin içselleştirilmesidir. Freud (1921) şöyle der: “Bir ilkel topluluk, ben ideallerinin yerine bir tek ve benzer nesneyi koymuş ve dolayısı ile benlerinde birbirleri ile özdeşleşmiş bireyler toplamıdır” (s. 116).

Freud’a göre (1921), kardeşler arasındaki ilk duygu düşmanlıktır ve ancak grup içinde kendilerine sunulan eşit ve adil bir sevginin varlığında eşit bir muameleyi kabul edecek ve bunun çiğnenmemesine özen göstereceklerdir. Grup üyeleri için babaya tek başına sahip olmak imkânsızsa, baba yerine ortak ideali koymak ve böylece birbirleri ile özdeşleşerek aynı benlik idealine sahip olmak mümkündür.

Bu anlamda Freud (1921, s. 97), grubu “eşit üyeler kalabalığından ve ona hükmeden olağanüstü güçlü bir bireyden oluşan ilkel sürünün dirilişi” olarak görür.

J. Chasseguet- Smirgel ((2005 [1975])), bebeğin kendi başının çaresine bakamamasından doğan güçsüzlüğün özneyi “ben olmayanı” tanımaya zorladığını ve çocuktan kopartılan narsisist tümgüçlülüğün nesneye, yani çocuğun ben idealine yansıtıldığını söyler. Lacan (1968) ise ben ideali kavramında konuşan, simgesel bir ilişki kurulan ötekine vurgu yapar. İdeal ben; ayna evresinde oluşmuş, esas olarak narsisist bir formasyondur. Ben idealinde ise ileriye doğru yansıtılmış bir narsisizm söz konusudur ve bu narsisizm, daha sonra başka nesnelere yatırılır. Freud’a göre (1921), erkek çocuk için Oidipus evresinde babaya taşınır. Juliett Mitchell (2006) çocuğun kendi benlik idealini, Oidipus nitelikli babanın yanı sıra akranları-kardeşleri ile oluşturma olasılığından söz eder. “...Bebek, yalnızca ebeveyni gibi olmadığını öğrenerek değil; kardeş ve akranlarından olumlu anlamda taklit ve paylaşım yolu ile öğrendikleri ile de çocuk olur. Ebeveyn ile kurulan birincil özdeşleşim travmaya neden olurken, akran grupla yapılan birincil özdeşleşim olumludur ve hayal kırıklığı yerine farklılaşmaya neden olur” der (s. 48).

Akran özdeşleşimi; gelecek yıllarda her grup oluşumunda canlanacak ve sevgi, nefret, haset uyandıran akranlarla-kardeşlerle kişinin ruhsallığında yeniden çalışılacaktır. Ben ve nesne arasındaki etkileşimin defalarca yaşanması ve içselleştirilmesi ile ben ideali; ben ve nesnenin olası bir karışımı haline gelir ve benin, nesne ile özdeşleşimi gerçekleşir. Özdeşleşimin kendisi karmaşık bir süreçtir. Freud (1921), “Grup Psikolojisi” metninde özdeşleşimi, Oidipus nitelikli durum üzerinden örnekler ve küçük erkek çocuğunun büyüüp babası gibi olmak istediğinden söz eder, küçük erkek çocuğun ideal nesnesi babadır. Peki bu özdeşim nesneleri arasında kardeşler nerededir?

Belki çekirdek aile içinde hayran olunan bir ağabey ya da şefkatli bir kız kardeş imgesinde ya da tam tersine eleştirel bir büyük kardeşte, belki de bir ergen için özdeşleşim olanaklarının sonsuz çeşitliliğinde...

Ben ideali yolu ile çocuk, yitirmiş olduğu narsisist mükemmelliğini elde etmeye çalışır. Ergenlik döneminde ben ideali yeniden oluşturulur. Ergen için arkadaşların ve bir gruba ait hissetmenin ne kadar önemli olduğunu biliriz. Sanki her yeni arkadaşla, her yeni grup ile ergen kim olduğunu, kim gibi olmak istediğini biraz daha iyi bilmektedir. Pek çok gruba girer çıkar, özdeşleşimler kurar, içselleştirir ve değişir.

Freud (1921), bir grubun üyeleri arasındaki bağın özdeşim yapısında olduğunu söyler. Kişi kendi farklılığından grup için vazgeçer; kendi grubunu önemli bir sevgi nesnesi ve duygularını yansıttığı bir yer olarak görür. Grup üyeleri, grupta eşitlik isterken; bir yandan da kendilerine liderlik edilmesini isterler.

Didier Anzieu'ye (2002) göre ise grupta eşitlikçi bir kuram vardır. "...topluluk, katılımcıların her biri tarafından birçok yüzü olan bir ayna olarak görülür" (s. 203). Anzieu'ye göre (2002), bu içdiş edilme kaygısına karşı bir savunmadır; bu yolla ilk sahne yadsınır, sanki grup kendi kendini dölemiştir. Üyeler merkezî bir kişi ile değil, grubun kendisiyle özdeşleşim yapar. Grup babanın liderliğinde olmaktan çok; anne ile çocuk arasındaki ilk ilişkilere duyulan özlemle doludur. Anzieu (2002), rüya ile grup arasında benzerlik kurar ve gruplarda da güçlü bir gerileme olduğunu söyler. Tüm güçlü anne ile bütünleşmeye ve yitirilmiş ilk aşk nesnesini içe yansıtarak yeniden kazanmaya çalışan bir ben idealinden söz eder: "...kitle kalabalık içindeki insanlar, ortaklaşa sahip oldukları bir imgeyle kurdukları ilişki nedeniyle harekete geçerler; bu da anneye ilişkin 'imago'dur" (s. 205). Böylece grup yanılması, narsisist yarayı iyileştirmeye ve tüm güçlü anne ile özdeşleşmeye yarar.

Smirgel (1975), gruplarda görülen gerilemenin ben ile ben idealinin birleşmesi vaadi etrafında şekillendiğini söyler. Üstbenin çocuğu annesinden kopardığını, ben idealinin ise bütünlük arayışına ittiğini belirtir. Benin sınırlarını yitirme eğilimi, yalnızca üyeler ile değil; bütün olarak grubun kendisi ile de özdeşleşim yapmayı kolaylaştırır. Herkesin beninin grubun bütününe yayıldığı bu durumda, kaybedilen narsisizm geri kazanılmıştır. Artık grup hem ben, hem birincil nesne, hem de ben idealidir.

Gruplaşma, bir araya gelmedir ancak ilk başlarda yoğun bir kaygı yaratır. Anzieu'ye (2002) göre en derin kaygılardan biri kendi bedeninin ve ruhsallığının birliğini yitirme kaygısıdır ve topluluk durumu her bir üyeye "ben

kimim?” sorusunu sordurur ki bu cevaplanması en güç sorulardan biridir (s. 204). Çünkü bir grubun parçası olmak, önceki kendiliğinden vazgeçmek anlamına gelir. Burada kardeş doğumunun çocuk için anlamını hatırlayabiliriz. Yeni bir bebeğin doğumu ile büyük çocuk yalnızca anneyi kaybetmez, anne için biricik olan eski kendilik imgesini de kaybeder ve bu kayıp için yas tutması gerekir. Bu, önemli bir travmadır ve çocuğu yerinden eder; üstelik o zamana kadar olduğunu sandığı kişi de değildir. Bu travmanın yaşam boyu yerinden edilme ya da kayıp yaşama anlarında tekrarlanma eğiliminde olacağını düşünebiliriz. Bir grubun üyesi olmak da kendi biricikliğinden vazgeçmek demektir; bir çocuğun, kardeşin doğumundan önceki biricikliğinden vazgeçmek zorunda kalması gibi...

Yeni doğan kardeş, çocuk için bir aynılık tehdididir; ona karşı ölümcül bir nefret duyar. Kardeş “ayrı olan, öteki, ben olmayan”dır. Küçük kardeşi yaratık, bir çeşit hayvan, gerçek olmayan bir oyuncak gibi tanımlama çabaları; belki de bu farklılığı hissetme ihtiyacı ile ilgilidir. Çocuk, zihnindeki bu aynılık tehdidinden bunalır ve farklılığını kanıtlayacak bir yol bulmaya çalışır.

Grupların başlangıç aşamasındaki kaygı, biraz da bu aynılık tehdidi ile ilgili değil midir? Grup üyesi hızla yeni özdeşimler yapmak, kendini yeniden tanımlamak zorunda hisseder. Kişinin, bu aynılık tehdidi ile baş etme biçimi kardeşi ile olan geçmiş deneyiminden etkilenir. Kendi narsisist sevgisini terk etmeyi ve kardeşini ayrı bir nesne olarak sevmeyi başarmış olan kişi için, aynılık tehdidinin üstesinden gelmek çok zor olmayacaktır. Diğer grup üyelerinin farklılıklarını da kapsayan yeni özdeşleşimler yaparak zenginleşecektir. Oysa kardeş, kişinin iç dünyasında kendisinin narsisist bir uzantısı ise; ayrı biri olmaktan çok kendiliğin istenmeyen yönlerinin bir deposu niteliğinde olabilir ve farklılığın hissedildiği ilk anda tehlikeli bir “öteki” haline gelebilir. Bazı grup yapılanmalarında ise bireyler arasında hiç fark yokmuş gibi hissedilir, tehlikeli olan “öteki” grubun dışındadır, belki de başka bir gruptur.

Çocuğun ilk özdeşleşimlerinin gerçekleştiği çevreyi, anne-baba ile olan dikey ilişkisi ile sınırlı kalmayıp kardeşler ile olan yatay ilişkiler düzlemine genişlettiğimizde; özdeşleşimlerin çeşitliliği de artar.

Hepimizin bildiği gibi bebekler ve küçük çocuklar, başka bir çocuğa bir erişkinden daha fazla ilgi gösterirler. Psikanaliz alanında yapılan bebek gözlemlerinde, temel ilgi alanının anne-bebek etkileşimi olduğunu; yani yine dikey bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Kardeşlerin ya da akranların birbirleri ile olan ilişkilerinin gözlemlenmesi, pek rastlanan bir durum değildir. “Kardeşlik sevgisi” (*brotherly love*) psikanalitik kuramda kendine pek

yer bulamamıştır. Freud'un (1921) "Grup Psikolojisi" metninde izleri vardır. Freud (1921), grup yaşantısının çocuk yuvalarında başladığını ve temel olarak saldırganlıkla yüklü olduğunu söyler. Büyük çocuk, küçük kardeşini kıskanır ve ondan kurtulmayı ister. Fakat büyük çocuk, ebeveynlerinin küçük kardeşe olan sevgilerini gördükçe; kendini bu küçük kardeşe özdeşleşim yapmaya zorlanmış hisseder. Başka bir deyişle Freud için, kardeşler arasındaki rekabet ve sevgi duyguları her zaman bir tersine çevirmez ve ileride "grup ruhunu" (*esprit de corps*) oluşturacak olan da budur. Haset ve kıskançlıktan kaynaklanan duygular; sosyalleşme, paylaşım ve adalet duygusuna dönüştürülür.

Psikanalizde bebek gözlemleri, çoğunlukla anne-bebek etkileşimi üzerinedir. Kardeşler arası etkileşimi doğrudan gözleyen çalışmaların, görece az olduğunu söyleyebiliriz. Burada, doğrudan akranlar arası etkileşimin gözlemlenmiş olduğu bir çalışmadan söz etmek istiyorum. Anna Freud ve Sophie Dann'ın "Yetiştirme Üzerine Bir Deney" (1951) isimli çalışmasında; İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1945-1946 yılları arasında 3,5-4 yaşları arasındaki altı yetim çocuk, kendileri için hazırlanmış özel bir evde gözlemlenmişlerdi ki bu ev "Bulldogs Bank" olarak adlandırılmıştı. Bu altı çocuğun tümü, Alman Yahudi çocuklardı ve dördü anne-babalarını doğumdan hemen sonra, diğer ikisi ise bir süre sonra kaybetmişti. Yaşamlarının ilk birkaç ayı, Viyana'daki çeşitli Yahudi yerleşim kamplarında geçmişti ve altı aylıktan sonra Terezin toplama kampında yaşamışlardı. Hiçbirinin bir aile yaşamı olmamıştı. İngiltere'deki bu eve geldikleri ilk aylarda; vahşi, gürültücü, oyuncaklara ve erişkinlere karşı saldırganlardı. Duygulanımları, aşırı edilgenlik ya da saldırganlık arasında gidip geliyordu. İlginç olan, çocukların erişkinlere karşı saldırgan davranırken birbirlerine sıkıca bağlı oldukları grup içinde çok daha farklı bir davranış sergilemeleri idi. Çocuklar, birbirlerinin gereksinimlerine ve duygularına karşı çok duyarlı idi ve grupta katı bir liderlik gözlenmiyordu. Birbirlerine karşı nazik ve paylaşımcıydılar; yiyeceklerini tek başlarına yemektense birbirleri ile bölüşmekten daha fazla haz alıyorlardı. Altı ay sonra, çocuklar yetişkinlerle bağ kurmaya başladılar ve aynı zamanlarda birbirleri ile fiziksel kavgaları başladı. İçlerinden bir kız çocuğu, diğerlerinden farklı olarak toplama kampında bir kadın ile bir süreliğine yoğun bir duygusal bağ geliştirmişti. Grup içinde en fazla saldırgan davranış gösteren, bu kız çocuğu idi. Bu çocuklar, erişkinlerle ilişki kurmaya başladıklarında; bu bilinen anlamda bir bağımlı olma ilişkisi değildi. Erişkinlere, onlar da çocukmuş gibi davranıyorlardı. Gruptaki beş çocuk için birbirleri ile kurdukları bağ, her zaman erişkinlerle kurdukları bağdan önce geliyordu.

Freud ve Dann (1951), bu altı çocuğun birbirlerine gösterdikleri sıradışı uyumlu davranışları; yaşamlarında bağlanabilecekleri bir yetişkin figürünün yokluğuna bağladılar. İç dünyalarındaki ebeveyn sevgisinin yokluğunun, bu çocuklarda normal kardeş rekabetinin oluşmasına engel olduğunu ileri sürdüler. Bu gözlemin tartışmasının teorik arka planı, Freud'un görüşleri ile tamamen uyumlu görünmektedir. Kardeşler, her zaman ebeveynlerin sevgisi için rekabet halindedir ve kardeşler arasındaki herhangi bir olumlu duygu ve davranış, aslında saldırganlığın tersine çevrilmesidir. Freud ve Dann (1951), özellikle bir yetişkine bağlanmış olan kız çocuğunun davranışlarının; bu kuramsal yaklaşımı kanıtladığını ileri sürer.

Elbette bu yetim çocuklar, olağanüstü savaş koşullarında doğmuş ve büyümüştür. Freud ve Dann (1951), bu çocukların buna rağmen ruhsal bütünlüklerini koruyabildiklerini; “yetersiz, suçlu ya da psikotik” olmadıklarını belirtir. Peki bu nasıl mümkün olmuştu? Bu çocuklar bunu başarabilmek için hangi kaynaklarını kullanmışlardı? Yıkıcı olmayan bir sosyal grup olma yetisine nasıl sahip olmuşlardı? Belki bu soruların yanıtlarını bu çalışmada pek sözü edilmeyen; kardeşlik kavramında arayabiliriz. Ruhsal gelişimin yalnızca ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerinde temellendiğini ileri sürmek; kardeş-akran ilişkilerinin gücünün hafife alınmasına yol açmaktadır. Bulldogs Bank yetimlerinin hayatta kalabilmelerini ve ruhsal bütünlüklerini koruyabilmelerini; birbirleri ile ve küçük grupları ile olan özdeşleşimlerine bağlayabiliriz. Bu yolla, ruhsal gelişimleri için gerekli olan besin ve gücü birbirlerinden ve grubun kendisinden almışlardır.

Bion (1961) “grupların gücü”nden söz eder. Dalal (1998), sağlıklı bir ebeveyn-çocuk sevgisinde, nihai hedefin ruhsal olarak ayrılmayı başarabilmek olduğunu söylerken; kardeş-akran ilişkilerinin tipik özelliğinin ise grup içinde özgeci şekilde davranabilmek olduğunu ileri sürer.

Kardeş ilişkilerinin tanımı, psikanalitik literatürde daha çok gerçeklik düzeyinde yapılmıştır ve içselleştirilmiş nesne ilişkilerine dair fazla bir şey söylemez. Oysa çekirdek aile içinde, nesne olarak kardeşler ve kardeşler ile olan ilişki biçimleri de içselleştirilmekte ve kimliğin bir parçası haline gelmektedir.

Çocuğun ebeveynleri ile yaptığı birincil özdeşleşimler içinde her zaman bir parça hayal kırıklığı bulunur. Erkek çocuk, baba kadar güçlü olmak ister ama henüz olamayacağını da bilir; kız çocuk anne gibi babaya bir çocuk vermek ister ama mümkün olmadığının farkındadır. Oysa kardeşlerle yapılan birincil özdeşleşimler, bu kadar örseleyici değildir; “hem kardeşim gibiyim, hem farklıyım” der çocuk ve bu olumlu özdeşleşim, farklılaşmaya neden olur.

Bu akran özdeşleşimi, ilerideki yıllarda gruplarda tümden bir grup kimliği olarak ya da farklılıklarla içselleştirilecektir. Kardeşten farklılaşma ve onu kabullenme sürecinde yaşanan sevgi, nefret, kıskançlık ve haset duygularının grup içinde üyeler/akranlar arasında yeniden yaşantılanacağını tahmin etmek zor değildir.

Sınır kişilik örgütlenmesinin temel savunmaları olan bölme, yansıtma, içe-atma ve yansıtmacı özdeşleşim; normal akran gruplarının etkileşiminde her zaman görülür. Hem benlik, hem nesne iyi ve kötü olarak bölünür. Kişinin kendisinde tahammül edemediği yanlar bölünür ve ötekine yansıtılır; tıpkı geçmişte kardeşin olumsuz kendilik tasarımlarının deposu olması gibi şimdi de gruptaki bir diğer üye bu işlevi görebilir. Klein (1928), çocukların bilinçdışı düşlemlerinde; annenin rahminde gelecekte olması beklenen bebekleri yok etme düşleminde söz eder. Düşlemin ve bilinçdışının zamanı yoktur, dolayısı ile bu düşlem her zaman canlanabilir ve bunun için gerçek kardeşlere ihtiyaç duymaz. Akranlar, arkadaşlar, çalışma arkadaşları ve grup üyeleri bilinçdışı düşlemlerde annenin rahmindeki saldırgan ve yok edilmesi gereken bebek imgelerini canlandırabilir. Klein (1928), bu düşlemlerin çalışmadığı durumlarda büyük bir baskı ve kaygıya yol açabileceğini, bir dağılma ve kendini kaybetme korkusu yaşanabileceğini söyler. Özellikle örgütlenmiş olmayan gruplarda kendi kimliğini kaybetme ve dağılma korkularının, grubun her üyesinin kendi iç dünyasında yeniden canlanan yıkıcı düşlemler ve cezalandırılma korkuları ile ilişkili olduğunu düşünebiliriz. Bion'un (1961) tanımladığı paranoid bir kişinin liderliğinde üyelerin kendi yıkıcılıklarını dışarıya yöneltmesini sağlayan "savaş-kaç grupları"nda Kleinian çocuğun tehlikeli dünyasını görebiliriz.

Kişinin aile yapılanması öyküsü önemlidir. Kişiler, kendi çekirdek ailelerinde üstlendikleri rolleri ilerideki ilişkilerinde de alma eğilimindedir. Bir şekilde, grup içinde farkında olmadan bir kardeş temsiline "yetişmeye" ya da "her zaman onun ilerisinde olmaya" çalışabiliriz. Kendiliğin bazı yönleri bilinmez ve yararlı bir şekilde kullanılamaz. Bion'a (1961) göre bu yönler, oldukça ilkel düzeyde ve ulaşılamaz durumdadır. Kendiliğin bu yönleri, Klein'a (1928) göre kendimizde tahammül edemeyip başkasına yansıttığımız yıkıcı ve saldırgan arzularımız, düşlemlerimizdir ve farkında olmadan, davranışlarımızı eyleme vurmalar yolu ile yönlendirir.

Burada farklı işlevsellik düzeylerine sahip olan grup ve çete oluşumlarından söz edebiliriz. Çeteler olarak tanımlayabileceğimiz, Freud'un (1921) sıradan grubu, Bion'un (1961) savaş-kaç grubu tanımları ile örtüşen grup ya-

pılanmasında grupta yoğun bir gerilim ve huzursuzluk vardır, bir dış düşman aranır ve grubun içindeki tüm saldırganlık dışarıya yönlendirilir. İlkel, zalim ve sapkın bir üst benlik baskındır. Kardeş grubunu ise bir hedefi olan, işlevselliği yüksek bir grup gibi düşünecek olursak, bu grubun belli amaçları vardır: Her bir grup üyesinin gelişmesi, grup kültürüne erişme, her üyenin sosyalleşmesi ve bu deneyimi başka gruplara taşıyabilmesi gibi... Bu bağlamda, iyi işlev gören bir kardeş grubunu Freud'un örgütlenmiş grubu, Bion'un eşleşme grubu gibi düşünebiliriz. Bu gruplar; bir amaca sahip olmak, üretmek, birliktelikten ve yaşamdan zevk almak konusunda daha iyi işlev gösterirler. Bir anlamda, kardeşlerin keyifli ve yaratıcı birlikte büyüme süreci; grup deneyiminde yeniden canlanmış gibidir.

Günümüz psikanalizinin büyük oranda Freud'un kardeş düşmanlığı ve rekabeti hakkındaki teorisi ile baş başa kaldığını söyleyebiliriz. Sanki kardeş ilişkileri dendiğinde, herkesin zihninden olası bir cinayet fikri, haset ve yıkıcılıkla ilgili düşünceler geçmektedir. Kardeşler arasındaki olumlu duygular ve sevgi bir tersine çevirmeden ibaret gibidir. Oysa kardeşler arasındaki ilişki yalnızca ebeveyn üzerinden tanımlanmak zorunda değildir. Mitchell (2006) kardeşler arasındaki sevginin, "aynılığın sevgisi" olduğunu ileri sürer. Futbol takımı, okul grupları gibi erkek kardeşlik gruplarında, ya da feminist gruplar gibi kız kardeşlik gruplarında bir kendinden geçme duygusu, aşırı bir coşku yaşanabildiğini söyler (s. 38).

Kardeşler, çekirdek ailenin içinde küçük bir grup oluşturur. Bu grup, yeni gerilimlere yol açarken; aynı zamanda ruhsallığın gelişiminde yeni seçenekler de sunar. Grubun bir üyesi olarak işlev görebilmek, liderlik, üyelerin eşitliği, diğerine saygı duymak ve farklılıkların kabulü gibi konularla başa çıkmayı öğrenmek; aile içindeki küçük grupta başlar. Kardeşlik grubunda bu çetin meseleleri nasıl deneyimlediğimiz; gelecekteki arkadaşlık/akran ilişkilerinde ve bir grup üyesi olarak varoluşumuzda, öteki algımızda belirleyici olabilir.

Bir kardeşle olan ilişki çok küçük yaşlarda birlikte çıkılan bir yolculuk gibidir. Bu aynı zamanda büyümenin yolculuğudur; kardeşler birbirlerine bağlanarak, ayrı oluşlarını kabullenerek ve yıkıcı duygularının üstesinden gelerek büyürler. Yaşamımız boyunca her yeni arkadaşlık ilişkisi ile, her farklı grubun içinde tekrar tekrar başlayan bu yolculukların bize bir arada yaşama-yı daha iyi öğretmesini dileyerek konuşmamı bitiriyorum.

KAYNAKÇA

- Akhtar, S., Kramer, S. (1999), "Beyond the Parental Orbit: Brothers, Sisters and Others", *Brothers and Sisters: Developmental, Dynamic and Technical Aspects of the Siblings Relationship* içinde, Jason Aronson, Hillsdale, NT, s. 1-24.
- Anzieu, D., (2002), "Toplulukların İmgesel Dünyası", yay.haz. Bella Habip, *Bensizbiz* içinde, İthaki yayınları, İstanbul, s.158-208.
- Bion, W.R. (1961), "Experiences in Groups", Tavistock/Routledge, Londra.
- Dalal, F. (1998), *Taking the Group Seriously* içinde, yay.haz. Jessica Kingsley, Londra, s. 97.
- Eizirik, C., L. (2001), "Freud's Group Psychology, Psychoanalysis, and Culture", *On Freud's group psychology and the analysis of the ego* içinde, The Analytic Press, Londra, s. 155.
- Freud, A., Dann, S. (1951), "An experiment in upbringing" *Psychoanalytic Study of the Child*, Sayı 6, Londra, s. 127-168.
- Freud, S. (1913), "Letter from Sigmund Freud to Sandor Ferenczi, May 8, 1923", *The Correspondence of Sigmund Freud to Sandor Ferenczi*, Cilt 1, 1908-1914, s. 482-483.
- , (1921), "Group Psychology and the Analysis of the Ego", yay. haz. J.Strachey, *The standard edition of the complete works of Sigmund Freud*, Cilt XVIII: *The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis*, Londra, s. 102.
- , (1921), "On narcissism: an introduction", yay.haz. J.Strachey, *The standard edition of the complete works of Sigmund Freud*, Cilt XIV: *The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis*, Londra, s. 198.
- , (1914), "Some reflections on schoolboy psychology", yay. haz. J.Strachey, *The standard edition of the complete works of Sigmund Freud*, Cilt XIII: *The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis*, Londra, s. 239-244.
- , (2012 [1913]), *Totem ve Tabu*, çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul.
- Kieffer, C.C. (2008), "On Siblings: Mutual Regulation and Mutual Recognition", *The Annual of Psychoanalysis*, Sayı 36, s. 161-173.
- Klein, M. (1928), "Early Stages of the Oedipus", *Conflict. Int. J. Psychoanal*, Sayı 9, s. 167-180.
- Lacan, J. (1968), *The Language Of the Self: The Function of Language in Psychoanalysis*, çev. A. Wilden, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Mitchell, J. (2006), "From Infant to Child: The Sibling Trauma, te rite de passage, and the Construction of the 'other' in the Social Group", *Fort Da*, Sayı 12B, s. 35-49.
- Rustin, M. (2007), "Taking Account of Siblings: A View from Child Psychotherapy 1", *Journal of Child Psychotherapy*, Sayı 33, s. 21-35.
- Smirgel, J. S. (2005 [1975]), "Ben İdeali ve Grup", yay.haz. Müge Gürsoy Sökmen, *Ben İdeali* içinde, Metis Ötekini Dinlemek, İstanbul, s. 81-96.
- , "Ben İdeali ve Gelişimi", yay.haz. Müge Gürsoy Sökmen, *Ben İdeali* içinde, Metis Ötekini Dinlemek, İstanbul, s. 45.
- Vivona, J. M. (2010), "Siblings, Transference, and the Lateral Dimension of Psychic Life", *Psychoanalytic Psychology*, Sayı 27, s. 8-26.

Türkiye’de Kardeşliğin Sosyolojik ve Kültürel Temelleri

NÜKHET SİRMAN

Bu tebliğde, Türkiye’de sadece kardeşliğe değil, akrabalık ilişkilerinin tümüne doğal bazı gereksinimler ya da doğal olduğu savunulan bazı duygular üzerinden bakmak yerine, toplumsal bir kurgu olarak bakmayı önüne koymuş bir yaklaşımla kardeşlik ilişkisinin temeli ve bu temel üzerinde yaşanan değişiklikler irdelenecektir. Kardeşlik ilişkisinin temelinde ailenin bir yönetim biçimi olarak yüzyıllarca bu toplumda iş gördüğü hatırlatılarak bu kavramın eşitlikle hiyerarşiyi aynı anda içinde barındırdığı anlatılacaktır. Akrabalık ilişkisinin bir etik norm oluşturduğu ve bu normun Türkiye’de kimin kime itaat edeceğini belirlediği düşünülürse bu eşitlikle hiyerarşinin iç içe geçmesinin ne anlama geleceğini düşünmek gerekir. Kardeşliğin eşitlik anlamına gelme fikrinin Batı’nın milliyetçi akımlarıyla bu coğrafyaya sirayet etmesi bu eşitlikle hiyerarşi birlikteliğinin çelişmesini ortaya koymak için kullanılacaktır.

Akrabalık uzun yıllar Antropolojinin esas çalışma alanı olmuştur. İlkel dedikleri toplumlarda toplumsal düzeni sağlamanın en kolay yolunun akrabalık ilişkileri üzerinden olduğu varsayımından başlayan antropologlar, akrabalığın iki noktasına dikkat çekmişlerdir (Stone, 2001).

1) Akrabalık kan bağlarına, yani biyolojik ilişkilere dayanmaz. Her toplum akrabaların bir şeyler paylaştığını varsayar ama bu kan da olabilir süt de, aynı sofradan yenen yiyecekler ya da aynı vadinin suyu da olabilir. Dolayısıyla toplumsal olarak kurgulanmıştır.

2) Akrabalık bireyden değil, gruptan başlar. Akrabalık eğer sınırları belli, toprak ya da başka kaynaklara kesin el koyabilen gruplar yaratacaksa,

bir atanın belli bir kurala göre belirlenmiş soyunu dahil etmesi gerekir. Böylece akrabalık, bir grubu ve onun içindeki ilişkileri en küçük ayrıntısına kadar tanımlama işlevi görebilir.

Bu noktalardan hareketle eğer kardeşliğin toplumsal ve kültürel anlamlarını anlamak istiyorsak, kişilerden değil, akrabalık bağıyla oluşturulmuş grup ilişkilerinden başlamanın gereği ortaya çıkar. Akrabalığa dayalı toplumlarda aile ilişkileri bir samimiyet, yakınlık ilişkisi değil, birer siyasi yönetme/yönetilme ilişkisidir. Akrabalık terimlerine bir bakış bu noktayı teyit etmeye yeter: Türkçede akrabalık terimleri en çok kişinin kendi kuşağındaki ilişkileri için yoğunudur. Bu yoğunluğu düzenleyen iki temel prensip vardır: Toplumsal cinsiyet ve ekberiyet. Daha önce doğana daha sonra doğan, aynı zamanda bir saygı ifadesi de olan özel terimlerle hitap etmek zorundadır: Ekber olan erkekse ağabey, kadınsa abla. Aynı kuşakta kendinden küçük olana özel bir hitap şekli yoktur, çoğu zaman adıyla hitap edilir. Ağabeyin karısına yenge, küçük erkek kardeşin karısına gelin denir. Hitap şeklinde büyüğe yenge diye hitap etmek gerekirken, küçüğe yine adıyla hitap edilir. Bu ilişki bir kuşak yukarı da taşınır. Amca ya da dayının karısı da yengedir. Bu durumda yenge benden büyük erkekle evlilik dolayısıyla gruba gelen kadın, gelin ise benden küçük olanla evlilik dolayısıyla gruba gelen kadın anlamını taşır. Bu şekilde akrabalık ilişkileri grup içinde kimin kime saygı, kimin kime ise sevgi ile yaklaşacağını belirler. Bildiğimiz gibi toplumumuzda, büyüğe saygı, küçüğe sevgi duyulur. Sevgi saygı bu şekilde yan yana konduğu zaman da bunların bir hiyerarşik ilişki biçimini tanımladığı ortaya çıkar. Sevgi saygı gibi etik normlar içeren kavramlar da bu hiyerarşinin gündelik hayatta bir etik anlayışa dönüşmesini sağlar.

Bu nedenle genelde geleneksel Türk toplumunda kardeşler arasındaki ilişki de bir hiyerarşi konusudur. Özellikle kadınların erkeklere, küçüklerin büyüklere saygı göstermesi, yani itaat etmesi gerekir. Ancak kadınlar evlenince ilginç bir çelişki çıkar ortaya: Kimin sözü kiminkinden önce gelir: Kocanın mı? Ağabeyin mi? Arap toplumlarında yapılan araştırmalar evli kadınların öncelikle ağabeylerine itaat etmelerinin beklendiğini gösteriyor. Bu durumda evli kadın gelin gittiği grubun içinde hep dışarıdan gelen ve geldiği grubu temsil eden konumdadır. Bu toplumlarda dışarıdan gelen kadın aile içinde kendi konumunu güçlendirmek için kendi grubundan ikinci, üçüncü gelinin de gelmesine önayak olur ve böylece dayı kızı evlilikleri artar. Türkiye'deki gruplarda ise kadın gelin gittiği grubun üyesi olur ve ağabeyine değil, kocasına itaat etmekle yükümlüdür. Söke'de araştırma yaptığım köyde bir kadının bana

ağabeyini anlatırken söylediği şu söz, evlilik sonrası kardeş ilişkilerini tanımlar. “Evim ayrı, yolum ayrı!”

Öte yandan miras meselesi bu ayrılığın tamamen bir kopuşa neden olmasını engeller. Türkiye'nin tarıma dayalı kesimlerinde en önemli miras topaktır. Genellikle kadınlar topraktan miras almazlar, erkek kardeşlerine kardeşlik bağı çerçevesinde toprağı verirler. Kadınlar Türkiye kanunlarına göre toprağı hakları olduğunu bilirler ama bu hakkı talep etmeyi ağabeylerine karşı hakaret veya ayıp telakki ederler. Nitekim, İslâm kanunları da kadınlara baba malının erkeklere oranla yarısını hak olarak vermiştir, ama akrabalık kanunları İslâm'ın kanunlarından da güçlü çıkmıştır. Toprağın bölünemesinin bir önemli nedeni de Osmanlı İmparatorluğu'nun arazi kanunnameleleridir. Geçimlik üretilen topraklar mirî toprak olduğundan kişinin değil, mülkün malıdır. Bu yüzden toprak mirasa girmez. Ancak gelir getiren tuzla, bahçe gibi alanlar özel mülkiyete girebilir, kadınlar da buradan erkeklerin yarısı kadar miras hakkına sahiptiler. Bu aynı zamanda şehirlerdeki gayrimenkuller için de geçerli olduğundan Osmanlı İmparatorluğu'nda malı mülkü olan kadınlar da erkekler de şehirlerde bulunuyorlardı.

Bugün, şehirlerde de kadın ve erkekler kardeşleriyle miras meselesinde bir araya gelirler ancak buralarda sınıf, eğitim gibi faktörler miras meselelerindeki çekişmelerin nasıl yönetileceğine dair önemli etkenlerdir. Miras toprak olmayınca kadınların pay almaları daha olağanlaşır ancak bu kez, kadınlar kocalarıyla bir olup haklarını erkek kardeşlerinden almaya çalışırlar. Bu yine erkek/kadın kardeşler arasındaki patriyarkal hiyerarşinin ahlâki kurallara bürünüp ortaya çıkmasına yol açar.

Öte yandan hem kentlerde hem kırsal bölgelerde kardeşler ilişkisi aynı zamanda bir samimiyet, yakınlık içerir. Özellikle mekânsal olarak yanyanalık varsa, ziyaretler, birlikte iş yapma gibi gündelik hayatın alışkanlıkları kardeşler arasındaki ilişkiyi etkiler. Yapılan araştırmalar birçok farklı sosyoekonomik statüden ailelerde en çok ziyaretin, borç almanın, yardım istemenin aile içinde ve özellikle de kardeşler arasında olduğunu gösterir. Ancak en çok tartışma ve küsme de yine kardeşler arasındadır. Burada da hiyerarşi ile samimiyet iç içedir. Avrupalı olmayı şiar edinmiş ailelerde bile aile içindeki birincil ilişki yaşa ve cinsiyete göre düzenlenmiş hiyerarşidir. Bu hiyerarşinin getirdiği mesafe tüm ilişkilerde görülür. Kız kardeşler arasındaki ilişki bunların arasında belki en az hiyerarşik olanıdır. Ancak ne kız kardeşlerde ne de erkek kardeşlerde eşitlik, ilişkiyi belirleyen bir norm olarak ortaya kolay kolay çıkmaz. Akrabalığın grup oluşturma ve gündelik hayatı düzenleme işlevi bağla-

mında ders kitaplarımızda öğretilen çekirdek aile Batılılaşmanın normu olarak kabul edilse bile, gündelik hayatın daha çok bu “geniş aile” adı verilen ilişkiler ağı içinde sürdüğünü kabul etmek gerekir. Başka bir yazımda bu geleneksel ilişkilerin sürdürülmesini aileyi bir arada tutan sır olarak tanımlamıştım (Sirman, 2002).

Çekirdek aile normu özellikle hukukta işlerlik kazanmıştır. Miras, boşanma gibi mal varlığını etkileyen hallerde Medeni Kanun’un dışına çıkamayan mahkemeler, amcaoğlu hakkı diye bir hak tanıyamazlar. Halbuki kırsal kesimlerde ya da şehirlerdeki eski yerleşik ailelerde kanuna göre tescil edilmemiş mal bölünmeleri dolayısıyla bu geniş aile ilişkilerinin önemi büyüktür. Ancak babadan kardeşlere intikal etmiş olan zilyetlik bir tarlada kardeş çocuklarının da hakkı olabilir. Geçimlik tarla arazilerinde özel mülkiyetin 1925 yılında tesis ettirildiği ve Türkiye’de bugün hâlâ kadastro görmemiş çok büyük araziler olduğu düşünülürse hukukta amca çocuğu hakkı denen bir sınıflamanın olması gereği kendiliğinden ortaya çıkar. Amca çocukları kardeş kadar yakın olabilir, birlikte gezer, çalışır, iş kurar, birlikte oturur ve küsebilirler.

Gaziosmanpaşa’da 2005-2010 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileriyle birlikte yürüttüğümüz bir proje bağlamında hukukun gündelik hayatta geçerli olan ilişkileri tanımamasının sonuçlarını görme fırsatı bulabildim. Dışarı çıktığı için amcaoğlu tarafından darp edilen bir kadın bir yabancı tarafından darp edilmiş muamelesi görmekte, kadının kendine şiddet gösteren kişi ile her an iç içe yaşama durumunda olduğu göz ardı edilmektedir. Memleketindeki bir evine amcası tarafından el konmasına karşı ya da imam nikâhlı eşinin çocuklarından mal kaçırma ihtimaline karşı kadınların da çeşitli stratejiler geliştirdiğini de yine bu projede görmüştük. Bir kadın, örneğin, imam nikâhlı eşinin amcasının tarlalarına el koymasına karşısında amcanın kendine şiddet gösterdiğini ve o zaman geçerli olan 4320 sayılı aileyi koruma kanununa göre oturduğu eve o kişiyi yaklaştırmama kararı aldırması, bu yolla amca-yı bir anlaşma yapmaya zorlamıştır.

Bu geniş aile evreninde eşitlikçi olan tek bir ilişki bulunmaktadır: Bacanaklar. İki kız kardeşle evli iki erkek bir yandan akraba sayılırken, diğer yandan da başka başka ailelerin fertleri olarak aralarında hiçbir söz geçirme/söz dinleme ilişkisi yoktur. Aile içi hiyerarşide pek önemli rolü olmayan evli kadınlar zaten evli oldukları aileler içindeki hiyerarşilerde yer almaktadırlar ve kendi aileleri içinde ancak “misafir” olabilirler. Bu yüzden kocaları arasın-

da da hiçbir hukuk olamaz, birbirlerinin iktidar alanlarına karışmaları için hiçbir neden bulunamaz.

Bu aile ilişkilerinin kurucu olduğu ilişkilerin ve özellikle de kardeşliğin eşitliğin simgesi haline gelmesi Batı’dan alınan milliyetçilik akımları vasıtasıyla mümkün olmuştur. Millet erkeklik –ama sadece erkek kardeşliği– olarak resmedildi. Fransız Devrimi’nin “özgürlük, eşitlik ve erkek kardeşliği” sloganı (*Liberté, égalité, fraternité*) Jön Türkler tarafından “hürriyet, müsavet ve adalet” diye çevrildi. Kardeşliğin yerini adaletin alması burada çok anlamlıdır. Adil bir ortamda herkes birbirine eşit olmaz, herkes aynı haklara da sahip olamaz, ama herkes kendi statüsüne göre hak sahibidir. Kardeşliğin ise ne eşitlikte ne de adalette yeri vardır.

İşte bu yüzden bugün kardeşliğin eşitlik anlamında kullanılmasının pek anlamı yoktur. Feministlerin kız kardeşlik kavramını kadınlar arası ilişkiler için kullanmaları da, sınıflar ya da etnik gruplar arası ilişkileri kardeşliği metafor olarak kullanarak eşitlik temeline oturtmaları kadar anlamsızdır. Ancak bu anlam da çekirdek aile gibi bir norm olarak toplumsal yaşamın parçası olmuştur. Dolayısıyla, bir yandan kardeşliği eşitlik olarak algılayan ideolojik, normatif bir söylem, diğer yandan kardeşliğin diğer akrabalık ilişkileri gibi bir hiyerarşiye denk düştüğü bir gündelik pratik bulunmaktadır. Gündelik hayat kişiler arasında bir hiyerarşi kurmadığı takdirde endişe yaratmaktadır. Kendimizden büyük bir kişiye ya da üniversitedeki hocalara adlarıyla hitap edilememesi bu endişenin somut halidir. Ancak öte yandan bu eşitsizliğin gereği sürekli inkâr edilmektedir. Bir yandan düzenin hiyerarşi olmadan olamayacağının yaşanan bir gerçek olması, diğer yandan da kardeşlik adı altında eşitliğin norm olarak kurulması toplumun en büyük çelişkilerinden biridir. Bu çelişki, hem toplumsal hem de aile içi ilişkileri birçok açıdan etkilediği, endişelere yol açtığı ve yüzleşilmesi gereken bir sır olarak ortada durduğunu söyleyerek sözlerime son vermek istiyorum.

KAYNAKÇA

- Sirman, N. (2002), “Kadınların Milliyeti”, *Milliyetçilik, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 4, der. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 226-244.
- Stone, L. (der.), (2001), *New Directions in Anthropological Kinship*, Rowman and Littlefield, Londra.

Kardeşler, Travmanın Kuşaktan Kuşağa Aktarımı ve Ebeveynlerin Rolü

SİBEL MERCAN

Kongrenin son konuşmacısı olarak hissettiklerimin aileye son katılan çocuğun duyguları ile paralel olduğunu düşünüyorum. Sonradan bir gruba dâhil olmak, bir aileye girmek, kendine has yükleri de beraberinde getiriyor. Aileye sonradan katılan çocuk, birşeyleri deneyimlemiş, ilkleri tatmış, hatta yorulmuş ebeveynlerine yük olmamak, onların hayatına renk katarak onları mutlu etmek zorunluluğu hisseder, bu sayede istediği ilgi ve alakayı, dikkat ve özeni görebilir. Bu arada önceki kardeşlerin hiddet ve şiddetinden korunmak ve onlarla iyi geçinmek zorundadır.

Kardeşler, travmanın kuşaklar arası aktarımı ve ebeveynlerin rolü üzerine yapacağım konuşmamda iki vakamdan kısa örneklerle tartışmama devam edeceğim.

Kardeşlerin analizdeki yeri konusunda ilk vurguyu yapan Oberndorf 1928 yılında Amerikan Psikanaliz Enstitüsü'nde "Psikanalizde Kardeşlerin Yeri" konusunda ilk kez sunum yaparken şöyle demiştir:

Yaş ve cinsiyet ne olursa olsun ikinci kardeşin doğumu, farklı ve belirleyici bir çevrenin oluşmasına yol açar. Kardeşler birbirinin ilgi alanlarının merkezinde yer alır, birbirleri arasındaki ilişki yaşamın bir özetidir. Yaşamın en erken yıllarında kardeş ilişkileri çevredeki herşeyi gölgede bırakır.

Colonna ve Newman da (1983) kardeş ilişkilerinin önemine vurgu yaparken şunu söylemiştir:

Analizde saatler boyu kardeşlerin önemi üzerinde çalışılır. Ancak yayınlara baktığımızda ebeveyn çocuk ilişkileri, erken nesne ilişkileri, Oidipus çatışması konularında çok sayıda yayın olmasına karşın kardeş ilişkileri ile ilgili yazıların daha az sayıda olması dikkatimizi çekmektedir. Bunun bir anlamı olması gerekir. Bu ihmalin bir anlamı olmalıdır. (s. 305)

Freud iki yaşında iken erkek kardeşi Julius ölür. Bazı yayınlarda kardeşinin ölümünün Freud'un iç dünyasında derin izler, çözülmemiş yas ve suçluluk hissi yarattığı söylenmektedir (Schur, 1972). Öte yandan Freud'un bu kaybına rağmen diğer kardeşlerini de yok etme düşleminin çözülmeden devam ettiği ifade edilmektedir. Viyana'dan ayrılırken yanına alabileceği kişiler listesine kız kardeşlerini eklememiş olması bunu doğrular niteliktedir. Oidipus karmaşasını açıklamak için mitolojideki Oidipus'u seçen Freud'un, hikâyenin bütününe baktığında bunun aynı zamanda kardeş çatışmasını da belirgin olarak içerdiğini fark etmemiş ya da bunu yorumlamamış olmasının kendi çözülmemiş bilinçdışı kardeş çatışmalarıyla ilgili olabileceği belirtilir (Mitchell, 2003a). Schur (1972), kardeşin gerçekten ölmesi durumunda çocuğun kardeşin ölmesini isteme düşleminin gerçek olduğu, bunun çocukta suçluluk duygusu yarattığını söyler. Ancak buna rağmen diğer kardeşlerin ölmesini isteme arzusu bilinçdışında devam eder. Schur (1972) bunu küçük çocukların bencilliği ve ölümün gerçek anlamını bilmemeleri ile açıklar.

Kardeş doğumu büyük olan kardeş için her zaman travmatik olarak kabul edilmektedir (Provence ve Solnit, 1983; Parens, 1988). Freud da (1900) "kardeş doğumunun büyük çocuk için narsisist bir zedelenme" olduğunu başlangıçtan itibaren dile getirmiştir. Özellikle büyülenmeciliğinin doruğundaki çocukların aniden ortaya çıkan kardeş ile travmaya uğradıkları, çevresel destekleri yeterli olmadığında etkilenmelerinin arttığı ve tüm yaşamın bu travmanın izleri ile şekillendiği bilinmektedir. Burada oluşan travmanın iki boyutu vardır. Birincisi annenin kaybı, ikincisi yeni doğan çocuğun öncekinin yerini almasıdır (Mitchell, 2003b). Büyük çocuk yok olma kaygısı ve çaresizlik duyguları ile kardeşini yok etme ve öldürme arzusu duyar. Burada kardeşine zarar vermek isteyen çocuğun önündeki engel annenin yasasıdır: "Kardeşini öldürmeyeceksin!" Annenin sevgisini kaybetmekten korkan çocuk bu yıkıcı duygularını kontrol etmek zorundadır. Öldürme arzusunun karşısı tepkiler kurmak hatta kardeşini sevmek zorundadır. Bu sevgi diğer kardeşleri, akranları, hatta komşuları sevmeye kadar uzanır. Çocuk kardeşini severken nefretini içinde tutamaz ve dışarıya, kardeş olmayana yöneltir. Sağlıklı büyüme ve gelişmede kardeş çatışması böyle çözümlenmelidir. Bu çözülme ile akran

ilişkileri ve partner ilişkileri gelişebilmektedir. Gruplar, topluluklar ve arkadaşlıkların oluşumunun temeli budur. Kardeş olmayan ötekine yönlendirilen nefret ise savaşların kökenini oluşturur (Mitchell, 2003b, 2013; Palacios-Boix, 2013).

Ancak bu travmanın üstesinden gelinemediğinde, yani kardeş çatışması çözülemediğinde açık ya da üstü örtük olarak bireysel ve aile trajedilerine yol açmakta hatta bu trajedi kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır (Kancyper, 2013).

Sunacağım iki vaka öyküsünden sonra bu konuya devam edeceğim.

VAKA I

Demet 3 yıl süren terapisi sonrasında analize girmiş ve divana uzandıktan kısa bir süre sonra gerginliğini ve karanlık korkularını getirmeye başlamıştı. “Karanlıkta ne olabilir” diye sorduğumda “zombiler olabilir” dedi. “Zombi nasıldır” dediğimde “derisi olmayan sivri dişli yaratıklar, ölümler olabilir” diye yanıtladı. Ailesindeki ölümler konuşulduğunda “Annemin ilk kocası ölmüş” dedi. “Nasıl ölmüş” diye sorduğumda “Öldürülmüş, kuyuda ölü bulunmuş” diye yanıtladı. Bu seanstan sonra ortaya çıkan hikâye ilginçti: Demet’in ailesinde yıllarca kuşaktan kuşağa aktarılan ve konuşulmayan bir trajedi vardı. Savaşta ölen büyük büyük dedenin ardından çocuklu dul kalan büyük büyükanne fakir ama eğitilmiş bir adamla evlenmiş ve bu evliliğinden de çocukları olmuştu. Balkanlar’da yaşayan aile yokluk içinde yaşamını sürdürmeye çalışıyordu. Bu ailenin çocukları olan Demet’in büyükannesi ve onun abisi kavgalı ve küslerdi. Demet’in büyükannesi kardeşi tarafından sürekli tehdit ediliyordu. Bu kardeş Demet’in büyükannesine “Senin en güzel günlerini mahvedeceğim” diyordu. Demet’in annesi 16 yaşında sevdiği adamla evlenirken damat ortadan kayboldu. Ertesi gün kuyuda ölüsü bulundu. Kimse damadı kimin öldürdüğünü bilemedi. Demet’in aile üyeleri suçlandı ve bir kısmı tutuklandı. Bu olayın ardından aile soyadını değiştirip Türkiye’ye göç ettiler. Demet’in annesi evlenmeyerek evde annesine yardımcı tercih etti. Uzun aradan sonra aile tarafından arada yaş ve eğitim farkı olmasına rağmen aileden biriyle evlendirildi. Demet’in anne ve babası tüm bu olumsuzluklara rağmen mutlu bir evlilik yapmıştı. Demet evde bu konunun hiçbir zaman konuşulmadığını, sadece çocuklar olarak “Annemin ilk kocası ölmüş” diye bildiklerini söyledi. Demet’in annesi her zaman çok kaygılıydı. Aşırı kaygı ile çocuklarını koruyucu ve kısıtlayıcı davranıyordu. Demet evde anlamlandıramadığı bir korku, tedirginlik ve utanç duygularının hâkim olduğunu hatırlıyordu. “Ne olduğunu bilmiyorduk, isimlendiremiyorduk ama bu utanç her yer-

deydi” şeklinde açıklıyordu hissettiklerini. Ailede bu konu açılmaya kalksa ya dinlemez ya da sustururlardı. Ailenin tüm üyeleri birbirinden kopmuştu. Ne babasının kardeşleri ne de annesinin kardeşleri ile yakın ilişkileri vardı. Demet’in büyük annesi Demet’in doğumunda kanserden ölmüştü. Demet’in annesi “büyükanne”nin acısını hiçbir zaman unutamamıştı. Sık sık “annem öldü” diye oturup yas yapar, Demet ve kardeşleri de onu teselli ederlerdi. Büyükannenin ölümünün ardından Demet’in annesi hep hastalık çekmiş ve Demet 16 yaşına geldiğinde o da aniden kalpten ölmüştü.

Demet anneannenin ölümü sırasında doğmuş ikame bir bebektir. Anne-si ile ilişkisi hep çatışmalıydı. Annesiyle sık sık kavga eder, onun hayatına müdahale etmesinden hoşlanmazdı. Anne Demet’i hep savunmasız görür ve “Ben öldüğümde bu çocuk perişan olacak” diye kaygısını dile getirirdi. Kardeşleri de tıpkı annesi gibi onu savunmasız ve kırılgan görüyor, annesinin cenazesi dâhil sıkıntı veren durumların dışında kalmasına yol açıyorlardı. Demet kendisini kardeşlerin bir parçası olarak göremiyor yalnız ve izole olduğunu hissediyordu. Seansa getirdiği birkaç fotoğraf oldu. Bunlarda Balkan ülkelerini ziyaretinde çektiği 15-16 yaşlarında kız ya da erkek çocukların hüznü-lü portreleri, vardı.

Büyükannenin annesi ile kurduğu sembiyotik ilişki Demet ile annesi arasında da devam ediyordu. Seans içinde “Annem öldü” diye gözyaşı döküyor, tıpkı onun annesini teselli etmesi gibi benim de ona acımamı, teselli etmemi bekliyordu. Bir dönem seanslarında odada ağlayan bir kız çocuğu görmeye başladı. Önce ona çok kızdı. Sonra “bu da benim” diye tanımladı. Kız odanın bir ucundan ona bakarken giderek yaklaştı ve yanında oturmaya başladı. Bir gün tamamıyla yok oldu. “Onu artık içimde hissediyorum, o da ben-dim” dedi. Bu hem kendisi, hem annesi hem de büyükannesiydi. Daha sonra “Sanki annemle benim fotoğraflarımı üst üste koymuşlar” diye korkusunu dile getirdi. Analizde kendi duygularını annesinin duygularından ayırmaya başladığı dönemde bu fotoğrafların da ayrılmaya başladığını ifade etti.

Her ne kadar annesinin kocasının kuyuda ölü bulunması evde konuşulmasa da Demet’in zihninin bir yanı bu tür hikâyelerle hep meşgul oluyordu. Genelde cinayet, ölüm romanları okumaya meraklıydı. Getirdiği hikâyeler insanın hayal sınırlarını zorlayacak derecede şiddet ve sapkınlıkları içeriyordu. Bir keresinde okuduğu kitapta “Babam onu öldürmeseydi ben olmazdım” yazısını okumuştur. Bunun kendisi için de doğru olduğunu söyledi. Çocukluklarında “İyi ki annemin ilk kocası ölmüş, yoksa biz olmazdık” dediklerini hatırladı ve bunun için her zaman suçluluk duyduğunu belirtti.

Analizin daha sonraki safhalarında gördüğü rüyalar şöyleydi:

“Karanlık bir yere bakıyorum. Derin bir korku var, orada ne olduğunu bilmiyorum, borudan bir şey üfleniyor. Bunun sadece su olduğunu fark ediyorum ve rahatlıyorum”. Çağrışımları bu borunun erkek cinsel organı olduğu yönündeydi.

“Yeğenimin oğlunu sünnet olurken görüyorum, bir deri parçası görüyorum, penisi yaralı görüyorum ve birkaç doktor dikkatimi çekiyor. Sonra doktorların çocuğun boynunu da ameliyat ettiğini fark ediyorum. Boyunda bir yara varmış, onu tedavi ediyorlar. Yine önce korkuyorum, sonra korktuğum gibi çıkmıyor”. Bu yara bana annemi hatırlattı diyor. Annemin de karnında yara vardı. Sonra annesinin boynunda da bir yara izi olduğunu hatırlıyor. “Bu rüya da erkeklerle ilgili” dedi. Bu dönemde kadın olmaktan rahatsız olduğunu, âdet görmek istemediğini, menopoza girmenin onu çok rahatlatacağını söyledi.

Gebe kalmak nasıl bir duygu, kadınlar bu dönemde ne hisseder, merak ediyordu. Doğurmak nasıl bir şeydi bilmiyordu. Doğacak çocuk rüyasındaki karanlık karakter gibi belirsizdi. Ona yardımcı mı olacaktı yoksa onu yok mu edecekti. Rüyasındaki tüp anne rahmi olabilir miydi? Gelen suydı, kan değil. Acaba doğumu mu simgeliyordu? Acaba her âdetde olası doğacak çocuk ölüyor muydu? Ya da anne karnına girip doğacak çocukları öldürüyor muydu?

“Yolda giden kamyonun birden ikiye ayrıldığını görüp korkuyorum. Sonra bunun aslında iki kamyon olduğunu fark edip korktuğumun olmadığını fark ediyorum. Ardından dar ve karanlık bir sokağa giriyorum, orada pelerinli karanlık suratlı, yaşlı biri ile karşılaşıyorum. Onun bana yaklaştığını görünce korkuyla uyandım. Belki de iyi bir şey yapmaya yardımcı olmaya geliyordu ama ben dayanamadım” dedi.

Rüyalarında başta kötü bir şey olmasından korkuyor sonra korktuğu başına gelmeyince rahatlıyordu.

Bu seansta yazmaya başladığını söyledi. Yazdıklarını paylaşmak isteyip istemediğini sorduğumda hazır olmadığını söyledi. Yazdıkları annesinin ağaçlarını kesen üvey anne ile ilgiliydi. “Ona çok kızıyorum, kötü bir insan olduğunu tüm dünyaya yaymak istiyorum” dedi. Ama buna hazır olmadığını söyledi. Daha sonraki seanslara zorlukla geldiğini, panik atak yaşadığını belirtti. İçinden ne çıkar bilemediğini bunun onu korkuttuğunu söyledi. Bu konuda konuşurken farkına varmadan yazdıklarını okudu. Hissettiği duyguyu sorduğumda “öfke” dedi ve ağlamaya başladı. Üvey annenin annesine ait ağaçları keserek onun çocukluk anılarını yok ettiğini, ona çok kızgın olduğu-

nu ama bunu ifade edemediğini, onu ve babasını kırmaktan korktuğunu dile getirdi. Bu anıyı ablası memleketten getirdiği meyveyi eline verince hatırlamış ve bu yazıyı o zaman yazmıştı.

VAKA II

Mehmet'in bana ilk başvuru şikâyeti tünelde araba içindeyken panik atak geçirmesiydi. Çok korkmuş ve tekrar aynısını yaşamamak için arabaya binemez ve tünele giremez olmuştu. Büyükbabalarından kalan aile şirketinde kardeşleri ve babası ile çalışıyor ve kendisini tünelin içinde kalmış gibi tükenmiş hissediyordu.

Öyküsü derinleştikçe kardeşlerden biriyle olan çatışması daha belirgin hale gelmişti. Yaptığı her harekete öfkeleniyor ve sürekli kavgı ediyordu.

Mehmet'in anne ve babası çocuklarının birbirleriyle iyi geçinmelerini, beraber çalışmalarını istemiş ve aynı binada tüm aile beraber oturmak, aynı iş yerinde çalıştırmak gibi yaptırımları olmuştu. Kız kardeşlerle bir sorun olmasa da Mehmet ile erkek kardeşi her zaman zıt kişilik özellikleri göstermişti. Mehmet çok özverili, alçak gönüllü, resim, müzik, sinema gibi sanatsal etkinliklere düşkün biri iken kardeşleri bir o kadar benmerkezci, sorumluluktan kaçan ve büyüklenmeciydiler. Hiçbiri Mehmet gibi kendisini geliştirmeye çalışmıyor, ilgi alanlarını kısıtlı tutuyordu. Mehmet başlangıçtan itibaren araştırmaya, okumaya meraklı biri olmuştu ve akrabaları ile görüşüp onlarla bağını koparmayan da bir tek oydu.

Mehmet'in işyerini kapatma düşüncesi, babasını kaybettikten sonra ortaya çıkmıştı. Mehmet kendi hayat beklentilerini babasının istekleri doğrultusunda ertelemiş ve hiç istemediği halde aile şirketinde yıllarca çalışmıştı. Ancak abisinin kumar merakı yüzünden çok miktarda para ve mülk kaybı yaşamışlar işi kapatmak dışında seçeneği kalmamıştı. Çok sevdiği işinin kardeşinin ihmal ve yanlış davranışları yüzünden yok olması Mehmet için ayrı bir travma kaynağıydı. Büyük ağabeyinin ailenin tüm gelirin el koyup Mehmet yokmuş gibi davranmasına hiçbir zaman anlam verememişti. Diğer ağabeyi ise genelde kendi hayatını yaşıyor, aralarındaki tartışmaya dahil olmuyordu.

Babası Avrupa'da doğmuş ve toplumsal çatışmaların yoğunlaştığı dönemde küçük yaşta tek başına Türkiye'ye okumaya gönderilmişti. Ailenin büyük amcası politik olayların içinde yer almış, hapis yatmış, ülkesini terk etmişti. Bu dönemde diğer amca çatışmalarda öldürülmüştü. Babası, ailesiyle beraber Türkiye'ye göç etmiş, ancak aile daha sonra memleketine geri dönsede Türkiye'de kalmayı tercih etmiş ve Mehmet'in annesi ile evlenmişti. Büyük

amcaların adı hiçbir zaman evde geçmez ve yaşananlar konuşulmazdı. Mehmet her zaman tarihteki kahramanlara hayranlık duymuş ve onları örnek almıştı ama amcalarının ne yaptığını duymak ve öğrenmek istemiyordu. Babası ve annesi de aile öykülerini konuşmamayı tercih ediyordu.

Mehmet'in annesi ise uzak, aşırı kaygılı biriydi. Erken yaşta anne ve babasını kaybetmiş, zorluklarla büyümüştü. Kaygıları nedeni ile çocuklarının hayatını çok kısıtlar, her şeylerini kontrol altına almaya çalışırdı.

Babası her zaman hüzünlü ve içine kapanık biriydi. Çocukluğundan itibaren kardeşleri ile maddi konularda çatışma yaşamıştı. Kardeşlerinin genelde paylaşımlarda hakkını yemelerine ve adil davranmamalarına çok üzülmüyordu.

Babasına çok benziyordu ve onun en yakın sırdaşıydı.

Mehmet kardeşlerine güvenmiyor, anne ve babasının koruyucusu olarak kendisini görüyordu. Bir gün Balkanlar'a dönecek ve anne ve babasının aile üyeleri ile tekrar bir araya gelecekti. Anne ve babası gibi gurbet türkülerini tercih ediyordu.

Mehmet analiz sürecinde ailesinin ve büyük amcalarının hikâyesini merak etmeye ve araştırmaya başladı.

Her iki vakada da ortak nokta; evde hissedilen utanç duygusu ve aile hikâyelerini merak etmemeleriydi. Bir yandan bu tür hikâyelere aşırı merak duyarken diğer yandan aile hikâyeleri kolayca ortaya çıkmıyordu. Analizde merak duygusu geliştikçe ailelerine ihanet ettiklerini düşünüp suçluluk hissediyorlardı. Sanki bunu yaparken bir yasağı çiğniyorlardı. Ancak hikâyeler derinleştikçe tıpkı bu hikâyeler gibi kendi hikâyeleri de anlam kazanıyordu. Bazı şeyleri neden yaşamış olduklarını, bazı seçimlerinin asıl kökenlerini fark ediyor ve duygusal olarak yüklerinden kurtuluyorlardı. Böylece önceki kuşakların kendilerine miras bıraktığı hikâyeleri geride bırakıp kendi hayatlarına ve kendi seçimlerine odaklanıyorlardı.

TARTIŞMA

Travma, Yunanca yara anlamına gelen bir kelimedir. Derinin yırtılması sonucu ortaya çıkan yara gibi fiziksel bir durumu anlatır. Freud (1893) bu terimi ruhsal yaralanmalar için de kullanmıştır. Mitchell (2006) travmanın zayıf ve kuvvetli olarak ikiye ayrılmasını önerir. Zayıf olan kolay iyileşen ve gelişmeye yardımcı olan travmalar, kuvvetli olan ise iyileşemeyen, iz bırakan travmalar.

Kardeş doğumu hafif ya da şiddetli travmaya yol açan bir durumdur. Dil gelişimi tam olmayan 2 yaş altındaki çocuklarda bile kardeş doğumu ile

çeşitli fiziksel ya da ruhsal tepkiler ortaya çıkabilmektedir. Kıskançlığını dile dökemeyen, fiziksel belirtiler gösteren çocuklarda ilginç olan yetişkinlerin bu fiziksel belirtileri görmezden gelmesi ve kıskançlık hiç olmadı şeklinde yorumlamasıdır. Mitchell (2006) kişisel deneyiminden kardeş doğumu ile kızıl olduğunu dile getirmektedir. Kardeş doğumunun yarattığı stresle bağışıklık sisteminin baskılandığını söyleyebiliriz. Kardeş kıskançlığının biraz daha şiddetli olduğu çocuklarda yeme bozukluğu, fobiler, yatak ıslatma, nefret görülebilir, büyük çocuklarda şiddet ortaya çıkabilir (Winnicott, 1931).

Yeni doğan kardeş için ise durum biraz daha farklıdır. Anne-bebek ikili boşlukta yer almazlar. Baba ve diğer kardeşlerin varlığı da annenin bebeğe tutumunu bilinçli ya da bilinçdışından etkileyen diğer değişkenlerdir. Bebek gözlemcileri bebeklerin anneyi algıladıkları dönemde kardeşlerini de algıladıklarını ileri sürmektedir. Anne, bebeğin ilk sevgi nesnesi, öğrenme kaynağı ve özdeşleşim nesnesi olması yanında gerçekte olan ya da annenin iç dünyasında yer alan kardeş imgeleri, bebeğin benlik gelişimi için önemli etkide bulunurlar. Bu etki babanın etkisinden önce başlayabilir (Volkan ve Ast, 1997).

Doğumda var olan kardeşlerin etkisi yanında, sonradan doğan her kardeş aile dengesini etkiler ve yeni bir adaptasyon sürecine ihtiyaç duyar. Yeni özdeşleşimlerle benlik gelişimine devam ederken kardeş etkileşimleri ile ri işlemler için bilinçdışında depolanır.

Benlik gelişimini ve kimlik oluşumunu etkileyen kardeş ilişkileri şöyle özetlenebilir: Kardeş kıskançlığı, yeni doğumlar, kardeş kaybı, kardeşle özdeşleşim, kardeş sevgisi ya da bağlanmasının kalitesi. Kardeş sevgisi; engellenmiş, erotik ya da ensest nitelikli olabilir. Bağlanma şekli; destek temelli (*anaclitic*) ya da narsisist olabilir. Bu durumların ruhsal duruma etkisi, birincildir. Kardeşle ilgili olayların ne olduğundan çok, bunun içsel yorumlanması psişik gelişimi etkiliyor. İç dünyada kendiliğin ve kardeşin rolünün tanımlaması yapılır. Çocuk buna eşlik eden duyguları da kendisi oluşturur (Akhtar ve Kramer, 2004).

Sonuçta tek çocuk olsun, ilk doğan ya da sonradan gelen kardeş olsun kardeşlerin bilinçdışındaki yeri önemlidir. Her ne kadar Freud, kardeş çatışmasına Oidipus karmaşasına kadar vurgu yapmasa da günümüze kadar yapılan araştırmalara bakarak kardeş çatışmasının başlıca özelliklerini şöyle sıralayabiliriz (Legorreta, 2013):

1. Kardeş çatışmasının hem bireyin kendi ruhsal yapısının gelişiminde hem de sosyal yaşamının şekillenmesinde önemi büyüktür. Kişilik

gelişiminde, psikososyal gelişimde ve bireyselleşmede rolü vardır. Kardeş çatışmasının kendi iç dinamikleri ve kendi iç güçleri vardır.

2. Kardeş çatışması Oidipus karmaşasının gücünü azaltmaz. Biri dikey ilişkiyi diğeri ise yatay ilişkiyi ifade eder. Bu iki yapının birbiri ile etkileşimi vardır.
3. Laplanche ve Pontalis (1968) çatışma (kompleks/karmaşa) deyince şunu ifade ettiğimizi belirtir: Kısmen ya da bütünüyle bilinçdışı olan ve kuvvetli duygusal gücü olan bir grup organize düşünce ve anıyı işaret eder. Çatışmalar erken çocukluk yaşantısında diğer insanlarla etkileşim sürecinde ortaya çıkar. Kardeş çatışması gerçek kardeş ilişkilerinden oluşmaz. Daha çok ruhsallığın (psikenin) duygularını, tutumlarını ve davranışlarını içerir.
4. Kardeş çatışması bilinçdışı düşlemlerde, nesne ilişkilerinde, karşı aktarımda ortaya çıkabilir.
5. Kardeş çatışmasının sosyokültürel bir boyutu da vardır.

Kardeş çatışmasının olumlu ve olumsuz işlevleri olabilir. Olumlu açıdan bakıldığında kardeş çatışması bireyin, grubun ya da kültürlerin organize olmasına yardımcı olur. Ailede boşanma, ölüm, hastalık gibi bir durum olduğunda ebeveynler işlevlerini yerine getiremeyebilir, kardeş ilişkileri bu eksiği telafi etme ya da alternatif olma özelliği gösterebilir. Yine çözülmemiş Oidipus karmaşasını gizleme ya da çözülmesine yardımcı olma kardeş ilişkileri ile mümkün olabilir.

Tıpkı Oidipus karmaşasının çözülmesinde üstbenliğin gelişmesi gibi kardeş çatışmasının çözülmesinde de grupların oluşumu, akran ve partner ilişkilerinin gelişmesini bekleriz. Annenin “öldürmeyeceksin” yasası kardeşliğin oluşumunun temelidir. Anneyi kardeşe kaptıran çocuk anneden uzaklaşıp kendisi gibi ötekiler ile bir bağ kurar. Küçük çocuk büyüdükçe onun sevgisi ve ilgisi büyük çocuğun da onunla bağ geliştirmesine yardımcı olur. Kardeşler arası rekabet başlıca benlik işlevlerinin gelişmesine de yardımcı olur. Kooperasyon, koordinasyon ve paylaşma duygularının gelişimi ile rekabet duyguları kontrol altına alınabilir. Yine kardeş rekabeti ayrılma ve bireyselleşmeyi tetikleyicidir. Bu duygu belirgin saldırganlığa dönüşmese bile kristalize olmuş nefret olarak kalabilir (Mitchell, 2013).

Kendisi gibi olan akranlarla bağ kurarken kendisi gibi olmayan ötekilere saldırganlık duyguları körüklenir. Bu mekanizma işlemediğinde ise habis kardeş çatışmasından bahsederiz. Burada ‘kardeşini öldürmeyeceksin’ yasası

işlemez ve kardeş kardeşin düşmanı olur (Hinshelwood ve Winship, 2006). Kardeş kıskançlığının habis olup olmamasını belirleyen kriterler vardır (Le-gorreta ve ark, 2013):

1. Libidinal desteğin yeterliliği
2. Anne babanın çocuklarına sevgisi
3. Anne babanın ilişkilerindeki süreklilik
4. Küçük kardeşin büyüğe bağlanma şekli

1. Libidinal Desteğin Yeterli Olması

Kardeş doğumu insanın dönüm noktalarından birisidir. Burada oluşacak gerileme (regresyon) büyüme yönünde ilerlemeye de yardımcı olur. Anne, yeni bebeğe bakım verebilmek için gerileyerek bu dönemde kendi annesine ihtiyaç duyar. Babanın varlığı, diğer aile üyeleri ve arkadaşlar da anneye destek vermeye yardımcıdır. Dışarıda destek verebilecek birilerinin olması yanında annenin de dışarıdan gelecek desteği almaya hazır olması gerekir. Depresyon, aşırı stres yaratan çevresel olaylar ya da ortada olmayan babalar annenin bebeğe bakım verme işlevini güçleştirir. Normal koşullarda kardeş doğumunda gerileyen anne ile beraber büyük çocuk da çevresel sevgi, şefkat ortamında geriler ve daha sonra da büyüme yönünde ilerler. Çocuk doğan kardeş ile sevgi nesnesini ve onun sevgisini kaybetmediğini fark ettiğinde bu travmayı atlatılabilir (Coles, 2003).

Kendi gerileme ve yoksunluğunun üstesinden gelemeyen ya da çevresel destekten yoksun yetişkinler kendi nefretlerini gerilemiş çocuğa yansıtır. Çocuklar var olan kendi duygularının üstüne kendilerine yansıtılan duyguları da aldıklarında altından kalkamayacakları bir duygu seline maruz kalırlar ve kardeş doğumunu oldukça travmatik olarak yaşarlar.

Demet, annenin derin depresyonu döneminde doğmuştu. Büyük annenin o döneme denk gelen ölümü ve babanın ruhsal olarak yokluğu Demet'in yeterli libidinal desteği almasını engellemişti. Demet diğer kardeşleri ve büyüklerine göre daha ufak kalmıştı. Yapılan araştırmalar annenin depresyonu olduğunda çocuğun fiziksel gelişiminde gerileme olduğunu gösteriyor (Rahman, 2007).

Mehmet ise annenin sosyal desteğinin olmadığı bir ortamda doğmuştu. Büyükanne ve babanın yokluğu Mehmet'in annesinde zaten var olan stresle başa çıkamamayı artırmakta idi.

2. Her Çocuk İçin Ebeveyn Sevgisi

Büyük çocuklar kardeş doğsa bile anne babanın onu sevmeye devam ettiğini gördükçe rahatlarlar. Eğer yeni bebek istenmeden olduysa ya da anne depresyondaysa çocuğuna empati yapmak imkânsız hale gelir. Büyük çocuk yıkıcı dürtülerinden daha az rahatsız olur ve düşlem dünyası ile gerçeklik birbirine karışır. Ya da yeni doğan bebekler ile anne baba daha özel ilgilenirse ve büyük çocuk sevgi nesnelerini ve onların sevgilerini kaybederse kardeş hasedi körüklenir.

Her ikisi de sonradan doğan çocuklar olarak kardeş hasedine fazlasıyla maruz kalmıştı.

3. Ebeveyn İlişkilerine Devam Etmek

Anne babanın ilişkisinin devam etmesi çocuğun Oidipus nitelikli bir zafer kazanmasını engeller ve çocuk gerçekleşme umudu olmadan ebeveyninden bebek sahibi olma düşlemine devam eder.

Shapiro, kardeşlerin bilinçdışındaki yerlerinin ebeveynler ile şekillendiğini ifade eder (akt. Prall, 1999). “Kardeş rekabetini, hasedini vs. anlamak için ebeveynlerle ilişkiyi de anlamak gerekir” der (s. 176).

Kardeşlerin birbiri ile ilişkileri, iletişim şekilleri anne ve babanın kontrolü altındadır. Örneğin birbirine aşırı kibar ve cömert kardeşler anne ve babaları tarafından buna zorlanmıştır. Yine kardeşine zulmeden kişi anne ve babanın bilinçdışında isteğini yerine getiriyor olabilir.

Klinik deneyimler sınır kişilik özelliği gösteren ebeveynlerin bölme ve yansıtma gibi ilkel savunmaları kullandığını göstermektedir. Bu mekanizmalarla kendi içsel çatışmalarını çocuklarına da yansıtırılar. Onlara kardeş rolü vererek kendi narsisist ihtiyaçlarını karşılamak ve saldırgan, yıkıcı eğilimlerini doyurmak için çocuklarıyla çatışmaya girerler (Stepp, 2011).

Mehmet’in kardeşleri ile çatışması, babasının kardeşleriyle çatışmasına benziyordu. Anne ve babası çocuklarını özellikle bir arada tutmaya çalışmış, aile içinde çalışma ve aile apartmanında yaşamayı şart koşmuştu, ama tüm bunlar Mehmet’i kardeşlerinden daha çok uzaklaştırmıştı. Mehmet kardeşlerini malına kast edecek kişiler gibi görürken kardeşlerinin çocuklarının da kendi çocuklarına benzer şeyleri yapabileceğini düşünüyordu.

Demet ise kardeşleri tarafından korunması ve kollanması gereken biri gibi görülüyordu. Yıllar sonra halen ablası aynı şekilde onu korumaya çalışıyor, Demet bu koruyucu tutuma çok sinirleniyordu. Farkına varmadan o da kendisine aynı tutumu takındığını analiz sürecinde fark etti. Sanki sakat ve özürlüydü, kendi başına var olamazdı ve kardeşlerinin bakımına muhtaçtı.

Mitchell'a göre (2006) kuşaklar arası aktarım aslında travmanın zorlantılı bir şekilde tekrarından oluşuyor. Bu tekrarlar "aile" ve "vakti saati" ile ilgilidir (Ernshaw, 1995). Teoman'ın "Babamın öldüğü yaştayım" şarkısı da bunu vurgular. Ernshaw "vakti saati" kavramını: "Çocuğumun şimdiki yaşındayken ben ne yapıyordum, anne ve babam benim yaşımdayken ne yapıyorlardı" sorularına işaret eden bir kavram olarak açıklıyor. Bazı krizler her kuşakta tekrar ediyor. Hepimiz kendimizi anne-babamız ve çocuğumuzun olduğu yaşla bağlantılandırma ihtiyacı hissediyoruz. Bunun bilinçli olarak farkında olmadığımızda kendimizi anlamsız bazı durumların, krizlerin içinde bulabiliyoruz.

Demet ve Mehmet'in yaşamlarında ve seçimlerinde bu kavram çok belirgin olarak dikkati çekiyordu.

Demet 16 yaşındayken annesini kaybetmişti, annesi 16 yaşında iken kocasını kaybetmişti. Demet son zamanlarda 15-16 yaşındaki çocukların kız erkek hüznünlü fotoğraflarını çekiyordu. Yeğeni 16 yaşına geldiğinde onunla ilgili yoğun kaygı duymaya başladı. Okuduğu romandaki çocuk 16 yaşında tecavüze uğramıştı. Bir seansta "acaba annem kendi kaybını yaşadığı yaşa geldiğimde mi ölmeyi seçti. Acaba o zamana kadar direndi ve artık o andan sonra mücadeleyi bana mı bıraktı" diye sormuştu.

Mehmet 45 yaşında aile şirketinden ayrılmaya karar vermişti. Zaten istemeden gittiği işini neden bugüne kadar sürdürdüğünü, neden şimdi bırakmaya karar verdiğini bilemiyordu. Babası 45 yaşındayken işinden bir süre ayrılmış ve sonra geri dönmüştü. Büyük amcası 45 yaşındayken görevinden sürgüne gönderilmişti. Büyük annesi ve babası birer yıl ara ile 45 yaşındayken ölmüştü. Arkadaşının da 45 yaşında işini bıraktığını söylüyordu. İlginç olan Mehmet'in hayatındaki önemli olayların tarihlerini aklında tutamamasıydı. Büyükannesinin mezarını defalarca ziyaret ettiği halde tarihler aklına gelmiyordu. Hafızası çok iyi olmasına rağmen sayıları hatırlayamamasına anlam veremiyordu.

Peki neden diğer çocuklarda bu kadar belirgin belirtiler ortaya çıkmıyor. Araştırmalar çocukların doğuş sırasının kardeş dinamiklerinde önemli olduğunu gösteriyor. Anne ve babaların çocuğun doğum sırası, cinsiyeti, fiziksel özellikleri vb. ile bağlantılı olarak her çocuğu ile kurduğu ilişkinin farklı olduğu, bilinçli ya da bilinçdışından kendi kardeşleri ve ailesi ile yaşadıklarını kendi çocuklarına aktardıkları görülüyor (Kidwell, 1981).

Her iki vaka da anne babaları tarafından seçilmiş çocuklardı. Bilinçdışında anne ve babanın kardeşlerinin ya da ebeveynlerinin ikamesi görevini

üstlenmişlerdi. Connecticut araştırmasında annelerin ilk doğan bebeklerini erkek ya da kız kardeşlerinin yerine koyduğunu göstermiştir (Cohen, 1977). Ancak bu vakalar yapılan araştırmanın aksine ilk çocuklar değillerdi. Doğdukları tarih ve fiziksel özellikleri doğum sırasından daha anlamlı olmuştu.

Mehmet ve Demet anne ve babalarının aile içinde kendilerine en yakın duran, kendilerine ait çözülmemiş çatışmaları yansıttıkları çocuklarıydı. Demet diğer kardeşlerinin tersine çocuk doğurmamıştı. Büyükanenin ölümü ile doğumunun aynı zamana denk gelmesi annesi için büyükanne ile kurduğu sembiyozun ikamesi konumuna gelmesine yol açmıştı. Mehmet için de durum aynıydı. Tıpkı babası gibi olan, onun gibi kardeşleri tarafından zulmedilen çocuktı.

Her ikisi de seçilmiş çocuk olmanın bedelini kardeş kıskançlığını üzerine çekerek ödüyordu. Kardeşler yerlerini küçüklere kaptırdıklarında onun elindekini alma gibi bir tepki geliştirebilirler. Burada bilinçdışında eski konumunu alma, anne babayı alma isteği olsa da bu arzu genele yayılıp kardeşin elindeki her şeyi almaya dönüşebilir. Mehmet'te bunu açık olarak görüyoruz. Tıpkı bir önceki kuşakta olduğu gibi Mehmet'te de kardeşlerinin elindeki her şeyi alma çatışması belirgin. Demet'te ise sanki bunun tersi bir durum vardı. Abla elindekileri zorla Demet'e vermeye çalışıyordu. Bu belki ablada işleyen karşıt tepkiler kurma mekanizmasının bir sonucuydu.

Travmanın zorlantılı şekilde tekrarını anlamak için Fraiberg'in (1975) "Kreşteki hayaletler" kavramına değinmemiz gerekir. Hayaletler, anne babalardan çocuklara yansıtılan, çözülmemiş olan, rijit, içsel rol taslaklarıdır. Örneğin çözülmemiş kardeş çatışması bir sonraki kuşakta tekrar ortaya çıkar. Burada anahtar kelimeler "çözülmemiş olan" ve "rijit"tir. Normalde her anne babanın iç dünyası, çocuklarını etkiler. Çocukların iç yapı taşları anneden ve babadan aldıkları ile şekillenir, boşluklar dolar ve ilerleme olur. Ancak anne ve babadan gelen uyaranlar çocuğun iç dünyasına uyum sağlaması açısından esnek değilse, katı ve zorlayıcı ise ya da dış gerçeklere uymuyorsa çocuğun iç dünyasındaki boşluklar dolmaz, aksine düşüncelerin hapsedildiği oluşumlar haline gelir.

Hayaletler aileleri, profesyonel grupları ya da oluşumları etkiler. Anne babadan alınan kardeşlere bağlı hayaletler çocuğun iç dünyasına uymadığında, katı ve zorlayıcı olduğunda onlara dair aynı iç boşluklar oluşur. Çocuk kardeşi ile sağlıklı bir ilişkiyi sürdüremez hale gelir. Bunun içinde durabilmesi için kardeşi yok saymalı ya da ilişkisini en aza indirmelidir. Bu amaçla dışarıya yönelip aile ile ilişkilerini de en aza indirme olabilir. Terapinin aktarım

sürecinde de sessiz zamanlar olarak ortaya çıkabilir. Bu çalışılmaz ise inkâr ve pasif cinayet kalıcı hale gelir.

Demet'in ve Mehmet'in öyküsünde ebeveynlerinin kendi kardeşlerinden koptuğunu, izole aileler kurduklarını, her iki hastanın da ebeveynlerine benzer şekilde kardeş ilişkilerinde uzak ve izole olduklarını görüyoruz. Tera-pilerde kuşaklar arası aktarılan travmanın konuşulması ile her iki hastada aile ilişkilerinde yakınlaşmaları görmek dikkat çekiciydi.

Gampel (1992) travmaya uğramış bireylerin ruhlarında ve bedenlerinde kalmış izlerin çocukları üzerinde radyoaktif etkide bulunduğunu dile getirir. Bu radyoaktif etki kreşteki hayaletlerin sonraki kuşaklara aktarılması olarak da yorumlanabilir. Bunun olabilmesi için kuşaklar arası sınırların bozulması gerekir. Kogan (2012a) bunu travmaya uğramış bireylerdeki sınırların yıkılması ve gerçekte bağın kopması ile açıklar. Kogan'a göre (2012a) travmaya uğramış anne baba ve çocuklar arasında bir küme hasar görmüş sınırdır. Bu sınırlar geçmişle bugün arasındaki, kendilikle nesne arasındaki, gerçeklikle düşlem arasındaki zamansal sınırların bulanıklaşması ve geçirgenliği şeklinde olmaktadır. Bu üç alandaki sınırların geçirgenliği "ilkel özdeşleşme"ye yol açar. Bu çocuğun hasarlı ebeveyniyle topyekûn özdeşleşmesi demektir. Freud'un tanımladığı yas sürecindeki kişinin, belli özellikleri ile özdeşleşme gibi değil patolojik yasta olduğu gibi topyekûn özdeşleşme durumudur. Kişi nesneyi bir yandan reddeder, bir yandan da topyekûn ona dönerek ona sahip çıkmaya çalışır. İlkel özdeşleşme ayrılma ve bireyleşmeye engel olur. İlkel özdeşleşme ile yas, acı ve suçluluk duygularının yanı sıra saldırı-ganlık da çocuğa aktarılır. Çocuk, anne ve babadan gelen bu suçluluk ve yas duygularını kendi duygularıymış gibi yaşar. Kogan (2012a) gibi diğer bazı araştırmacılar benliğin sınırlarının sabit olmadığını, sürekli dalgalandığını belirtirler. Ya da kendilikle nesne temsilleri tekrar tekrar kaynaşıp ayrılırlar. Sınır geçirgenliği konusu biyopsikososyal etmenlerden çok etkilenir ve kişiden kişiye değişir. Sınırların geçirgenliğindeki bu bozukluk çocuğun ruhsal yapısının zedelenmesine yol açar.

Demet'te bu sınırların geçirgenliği net olarak görülüyordu. Seansta ortaya çıkan kız çocuğu ya da annesi ile üst üste binen fotoğrafı bunun net örneğiydi. Öldürülen kişi ile ilgili çalışmamız ve Demet'in annesinin kaybının yasını tutabilmesi sonucunda bu algıların ortadan kalkması çarpıcıydı. Başlangıçta karanlıkta uyuyamayan, zombilerin çıkmasından korkan Demet sonrasında bu duygulardan kurtulabilmişti. "Benim rengim siyah, siyah hüznün rengi, karanlık da siyah, herhalde hüznümden korkuyorum" diyordu.

Mehmet'in de seanslarında babası ile ilkel özdeşleşmesi çeşitli şekillerde ortaya çıkıyordu. Türkiye'de doğmuş ve büyümüş olmasına rağmen babası gibi kendisini gurbette hissediyordu. Vatanımdan uzaktayım diyor, gurbet türküleri ile gözyaşı döküyordu. Bir dönem her şeyi bırakıp yurtdışına gitmiş, aileden yardım almadan tek başına var olmaya çalışmıştı. "Tıpkı babam gibi yaşıyordum" diye açıklıyor o günleri.

Sınırlarda bozulma çocuğu farklı şekillerde travmaya uğratar:

1. Anne babanın travmasını tekrar etme:

Annesi ve Demet kayıp yaşadıklarında aynı yaşıydı. Mehmet de babası ve büyükbaba ve büyükannelerinin kayıp yaşadıkları yaşta işini bırakmaya karar vermişti. Her ikisi de bu bağlantıyı ancak analizlerinde fark edebilmişlerdi.

2. Anne babanın duygusal erişilmezliği:

Travmaya uğramış ebeveynlerle yaşayan çocuk anne-babasına empati yaparak onları rahatlatmaya çalışır. Anne ya da baba kendi travmaları ile meşguldür ve çocuğun istek ve ihtiyaçları ön planda değildir. Gerçekte bakım verilmesi gereken çocuk, rol değiştirerek anne ve babasına bakım veren kişi konumuna gelir.

Demet ve Mehmet bu açıdan anne ve babalarına yakın duran ve onlara ebeveynlik yapan çocuklar olmuşlardı. Demet, annesi büyükannesi için ağlarken onu teselli ederken, Mehmet de babası ile beraber gurbet türküleri dinleyerek onu rahatlatıyordu.

3. Düşlem yoluyla örselenme:

Ebeveyninin başına gelenlere tanık olmamış ya da bu konuda bilgi sahibi olmamış olduğunda hikayeyi kafasında kendisi yazarak örselenir. Genelde yazılan hikâyeler gerçekte olandan daha şiddetli ve daha zedeleyicidir.

Demet ise annesinin ilk kocasının ölümünün nasıl olduğunu bilmiyor ama takıntılı bir şekilde ölüm haberleri okuyordu. Seri cinayetler, en şiddetli öldürme yöntemleri, tecavüz, savaş ve her türlü sapkınlığın olduğu haber, hikâye ve filmlerden etkileniyordu. Olay sanki bir adamın öldürülmesi değil kitlesel cinayet ya da seri vahşet haline geliyordu.

Mehmet de zulüm gören ve öldürülen amcalar hakkında bilgi sahibi değildi. Sadece öldürüldüklerini biliyordu. Ancak küçük bir çocukken rüyasında sık sık kaza geçirdiğini ve öldüğünü ya da kaçırıldığını görüyordu. Bu

rüyalar sık sık tekrar ediyor, gece korku ile uyanıyordu. Tarihte yenilmez, öldürülmez olan kahramanlara büyük hayranlık duyuyor, onların hikâyelerini en ince ayrıntılarına kadar araştırıyordu.

4. Kişinin kendiliğinin kaybı yoluyla örselenme:

Travmaya uğramış ve kendisi için önemli olan kişileri kaybetmiş anne babalar hasar görmüş benliklerini onarabilmek için kaybettikleri kişileri tekrar bulmaya çalışırlar. Böylece yaralarını sarabilecek ve yaşanan acıları geride bırakabileceklerdir. Bu onarım için kaybettiklerinin yerine genelde kendi çocuklarını geçirirler. İkame çocuklar da anne ve babalarının bu bilinçdışı arzularına hizmet ederek kendi bireyselliklerini yitirirler.

Demet annesi için ölen annesinin yerine konan çocuktur. Annenin büyükanne ile kurduğu sembiyotik ilişkinin devamı gibiydi. Tüm aile için kendi ayakları üzerinde duramayacağı, kendi başına var olamayacağı algısı mevcuttu. Annesinin ölümü, babasının yeniden evlenmesi gibi acı veren durumlarda, kaldıramayacağı inancı ile olayların dışında bırakılıyordu. Bu onun zayıflık ve sakatlık algısını besliyor, tıpkı annesi gibi “annem öldü, ben de yaşayamam” duygularının yıllar boyu sürmesine neden oluyordu. Uzun zaman önce annesini kaybetmesine karşın halen komplike yas süreci içindeydi. Analizlerinin başlangıcı yas çalışmasını içeriyordu. Annesi gibi olmamak ve bir başka çocuğa yaşadıklarını yaşatmamak için çocuk doğurmaktan vazgeçmişti.

Mehmet ise tüm yaşamını babasının isteklerine göre sürdürmüş, istemediği okulları bitirmiş, istemediği işleri yapmıştı. Analize başlaması babasının kaybından sonraydı. Ancak o zaman nasıl bir yaşam sürdürmek istediğini araştırmaya karar vermişti.

Freud (1917) yasin sonlanmasını şöyle tanımlar: “Yas tutma, sağ kalanın anılarını, umutlarını ölüden koparmasıdır” (s. 65). Ne Demet, ne annesi, ne Mehmet ne de babası bu yas çalışmasını sağlıklı yapamamış, kendilerini ötekilerden bağımsızlaştıramamış ve bireyselliklerine kavuşamamıştı. Demet bu döngüyü kırabilmek için çocuk sahibi olmamayı seçmiş, Mehmet ise çocuklarından olabildiğince uzak durarak onları korumaya çalışmıştı.

Kogan (2012b) Yahudi soykırımının kuşaklararası aktarımı ile ilgili olarak şunu söyler: “Yahudilerin bilinçlerinde var olan bir anı yoktur, onların hatıraları öykülerle oluşmuştur” (s. 4). Bunlar yüksek sesle anlatılan, kuşaktan kuşağa aktarılan öykülerdir. Bu öykülerde düşman dışarıdadır, aile üyeleri aynı düşmana karşı birlik olup birbirlerine destek olmalıdır.

Oysa Demet'in ve Mehmet'in öyküsünde düşman ailenin içindedir. Kardeş kardeşi öldürmekte, zarar vermektedir. Bu durumda aile içinde sesli olarak ifade edilen öyküler yoktur. Bunun aksine sessizlik hâkimdir. Var olan utanç, suçluluk, güvensizlik gibi duygular kuşaktan kuşağa bir öykü olmaksızın aktarılmıştır. Her ikisi de bu duygulara uygun hikâyeleri kendi yazmaya çalışmıştır. Demet'in seanslarında Habil ve Kabil ile Romus ve Romulus'un hikâyelerine sık sık vurgu yapması bana aile içindeki travma ile zihninin bir yanından sürekli meşgul olduğunu, merak etmemesi öğretilmiş olsa da bilinç dışında bu merakının artarak sürdüğünü düşündürüyordu.

Yine Judith Kestenberg bazı çocukların zaman tüneline girerek anne ve babanın geçmişini kendi gelişimsel yaşantılarına kattıklarını ifade etmektedir (akt. Brenner, 2000). Kendilerine ait olmayan anıları yüklenen çocuklar sıklıkla anne ve babalarının iç dünyalarındaki travmatik yaşantıları kendi bugünkü yaşamlarında tekrar sahneye koyarlar. Bu vahşi sahneleme onların dışallaştırdıkları ölüm arzuları olabilir (Kogan, 2012).

Demet'in ve Mehmet'in öyküsünde kuşaklar arası aktarılan travma, kardeşler arası çatışma ve yıkımdır. Anne ve babanın kendi travmatik yaşantıları ve yeterince işlev görmeyen kendilik yapıları kardeşler arası yıkıcı rekabet ve hasedi engelleyememekte hatta kardeşlerle olan olumsuz yaşantılar yeniden canlandırma yoluyla çocuklarla devam edebilmektedir.

Ast ve Volkan (1997), çocukluktaki kardeş ilişkilerinin ve düşlemlerinin psikopatolojiye karışması durumunda belli belirtilerin ya da kişilik özelliklerinin gelişmesine yol açtığını vurgulamıştır.

Kardeşlerle ilgili bilinçdışı düşlemler arasında, ikame bebek, ikizlik, bebek/fallus eşitliği vs. vardır (Volkan, 1999). Bunlar arasında kardeş kıskançlığı ile beraber giden rahim düşlemi önemlidir. Bu düşlemde çocuk, annenin rahmine girip oradaki bebeği öldürmek ve böylece oranın tek sahibi olmak ister. Ancak anne rahmindeki tehdit kardeş ya da babanın penisi olabilir. Kardeşi öldürme arzusu çocukta çatışma yaratır; anneyi ve annenin sevgisini kaybetme ya da üst benlik tarafında cezalandırılma riski vardır. Bu çatışmadan kurtulmak isteyen çocuklar iki mekanizmayı kullanır: Yer değiştirme ve kaçınma. Bu mekanizmalar klostrofobi gelişimine yol açabilir (uçaktan korkma, asansöre binmeme gibi) (Arlow, 1969).

Mehmet'in tünelde kalma korkusuyla ilk kez başvurması işini kapatma düşünceleri ile beraber ortaya çıkmıştı. İşin başındaki kişi olarak bunu sonlandırması bilinç dışında kardeşleri yok etme arzusu tarafından tetiklenmiş olabilir.

Rahim düşlemi kız çocuklarında erkeksi tutumlara yol açabilir. Toplumda erkek Fatma diye adlandırılan bu grup kadınlar evlenip çocuk sahibi olmaktan kaçınırlar. Anne ile özdeşleşme gebe kalma düşlemini getirir. Hamile kaldıklarında içlerindeki bebeği öldürme isteği kendi yok olma kaygılarını da tetikler. Anneye saldırganlık kendine zarar verme ile birleşir.

Demet'in çocukları çok seven biri olmasına rağmen çocuk sahibi olmaması dikkat çekiciydi. Çocuk yetiştirme konusunda erken yaştan itibaren kitaplar okumuş ve her zaman bir çocuğa nasıl zarar verilmeyeceği üzerinde kafa yormuştu. Ancak doğum yapmak onun ölümüne yol açabilir miydi, ya da bebeğine zarar verebilir miydi, bunlardan emin olamıyordu. Rüyalarında da bu çatışmalarının izleri analizinde ortaya çıkıyordu.

Rahim düşlemi olan erkeklerin de bazen karıştrobik olarak zorlantılı bir şekilde cinsel ilişkiye girmesi dikkati çekebilir. Burada bilinçdışında annenin rahmine girme isteği olabilir (Volkan, 1999).

Kişinin karakter oluşumunun şekillenmesinde aile tarihlerinin ve atalarının yaşadıklarının önemi büyüktür. Ağır travmatik yaşantılar sonraki kuşaklara aktarılmaktadır. Geçmiş asla ölmez ve asla yok olmamak üzere zihinde yaşar. Becker (1955) tarihsel gerçekle ilgili üç soru sorar: Ne, nerede, ne zaman... Ne, geçmişte olan değil, olanın zihnimizdeki şeklidir. Nerede, tarihsel gerçeği geçmişte değil şimdi olarak algılamamıza yol açar. Gerçek tümüyle geçmişte yaşanmasına rağmen zihnimizde şimdi varlığını sürdürmektedir. Ne zaman, gerçek zihinde imgesel olarak var olduğunda şimdinin ve bugünün bir parçasıdır.

Demet ve Mehmet'in de benzer şekilde sınırlarının kaybolduğunu, ben ve öteki ayrımının ortadan kalktığını zaman zaman analizlerinde deneyimliyordum. O an odadaki duygu kendilerine mi ait yoksa ebeveynlerine mi karışıyordu.

Garland (2002) ağır travmatik yaşantılarda çok yoğun duygu selinin ortaya çıktığını, benliğin bu yoğunlukla başa çıkamaması sonucu erken dönemlere ait saldırganlık ve paranoya düşlemlerini uyandırdığını ve uyanan bu düşlemlerin güncel olaylara bağlandığını ifade eder. Bu kaynaşmada geçmişle bugün ayırt edilemez olur.

Sınırlar bireyleri ötekilerden ayırmak için önemlidir. Ben, benim isteklerim, arzularım, beklentilerim ve yasaklarım "ben" in sınırlarını oluşturur. Sınırları oluşturmak için kişinin saldırganlığı ile yüzleşmesini gerektirir. "Hayır" demek "bu ben değilim", "bu benim sınırimda değil" demektir. Ancak öfkesinin öldürücülüğünden korkan kişi bu tip saldırganca dürtüleri kabul

edemez. Bu nedenle travmaya uğramış bireyler kendilerinde var olan öfke ile temasta zorlanırlar. Çünkü öfkenin kokusunu aldıklarında bunu katil olmakla eşdeğer tutabilirler.

Erkek arkadaşı Demet için “sinirleri alınmış” diyordu. Hiçbir şeye kız-mıyor, kızdığında bu duygudan korkuyordu. Birine lafta “öldüreceğim seni” demek bile onun için korkunçtu. Rüyasında evin kapısına zombinin dayandığını görmüş çok korkmuştu. Zombi eve girmeye çalışıyordu. Sonradan bunun kendisinin içinde yer alan saldırgan tarafı olduğunu fark etmişti. Korkuyu hissettiğinde kendisine yabancılaşıyordu. Tıpkı yazdığı öfke dolu cümleleri bana okuyamaması gibi öfkeyi günlük yaşamında görmemeye ya da göstermemeye çalışıyordu.

Mehmet ise öfke anlarında çözülüyor ve ortama yabancılaşıyordu. Kardeşlerinin öfke dolu ya da olumsuz duygular içeren konuşmaları onu çok sıkıntıya sokuyor ortamı terk etmeyi tercih ediyordu. Hipoglisemi atakları muhtemelen öfke anlarına denk geliyordu.

SONUÇ

Sonuç olarak kardeş doğumu şiddetli bir travmadır ve bilinçdışı çatışma oluşumuna yol açar. Tıpkı Oidipus karmaşasında olduğu gibi kardeş karmaşasında da (kompleksi) üçgenler ortaya çıkar. Bunlar Oidipus nitelikli üçgenlerden bağımsızdır ve çocuğun sonraki özdeşleşimleri, yetişkin partnerleri ve nesne ilişkilerinde rol oynar. Kardeş çatışmasında annenin “öldürmeyeceksin” yasanı işler. Bu yasanın uygulanması kardeş çatışmasının çözülmesine ve büyümeye yardımcı olur. Bu yasa işlemediğinde ve habis kardeş hasedi ortaya çıktığında savaşlar aile içinde, kardeşler arasında yaşanır. Utanç duygusu ve travmanın konuşulamaması ile aile üyeleri birbirinden uzaklaşır, izole olur. Kardeşiyle bu çatışmasını çözemeyen ebeveynler sınırları yıkar ve çatışmanın kendi çocukları üzerinden devamına yol açarlar. Ebeveynlerin bilinçli ya da bilinçdışı tutumları kardeş ilişkilerinin şekillenmesinde oldukça belirleyicidir.

KAYNAKÇA

- Akhtar, S. ve Kramer, S. (2004), “Beyond the parental orbit: brothers, sisters and others”, *Brothers and Sisters*, der. S. Akhtar, S. Kramer, Maryland, Rowman & Littlefield, s. 1-24.
- Arlow, J. (1969), “Unconscious fantasy and disturbances of conscious experience”, *Psychoanalytic Quarterly*, Sayı 38, s. 1-27.

- Becker, CL. (1955), "What are Historical Facts?", *Western Political Quarterly*, Sayı 8, s. 3.
- Brenner, R. (2000), "Judith Kestenberg (1910-1999)", *International Journal of Psychoanalysis*, sayı 81, s. 815-817.
- Cohen, D. J., Dibble, E., Grawe, J. M., (1977), "Fathers' and mothers' perceptions of children's personality", *Archives of General Psychiatry*, sayı 34, s. 480-487.
- Coles, P. (2003), *The Importance of Sibling Relationships in Psychoanalysis*, Karnac Books, Londra, s. 79-89.
- Colonna, AB., Newman, LM. (1983), "The psychoanalytic literature on siblings", *The Psychoanalytic Study of the Child*, Sayı 38, s. 235-339.
- Ernshaw, A. (1995), *Time will Tell: What was I Doing at My Child's Age Now? What Happened to my Parents at This Time in Their Lives*, Printed Fast Books, Glebe, Australia, A and K Enterprises.
- Fraiberg, S., Adelson, E., Shapiro, V. (1975), "Ghosts in the nursery. A psychoanalytical approach to the problems of impaired infant-mother relationships", *J Am Acad Child Psychiatry*, Sayı 14 s. 387-421.
- Freud, S., Breuer, J., (1893a), "On the psychical mechanism of hysterical phenomena: Preliminary communication", Sayı 2, s. 1-17.
- Freud, S., (1900), *The interpretation of dreams*, Sayı 4, s. 202-203.
- Freud, S. (1917) *Mourning and melancholia*, Sayı 14, s. 243-258.
- Gampel, Y. (1992), "Thoughts about the transmission of conscious and unconscious knowledge to the generation born after the shoah", *Journal of Social Work and Policy in Israel: Theory, Research and Practice*, Sayı 1, s. 43-50.
- Garland, C. (2002), *Understanding Trauma a Psychoanalytical Approach*, 2. baskı, Karnac Books, Londra.
- Hinshelwood, RD., Winship, G. (2006), "Orestes and Democracy", *Sibling Relationship*, der. Coles, P., Karnac Books, Londra, s. 75-96.
- Kancyer, L., (2013) "The bridge between us", *Canadian Journal of Psychoanalysis*, Sayı 21 s. 224-226.
- Kidwell, J., (1981) "Number of siblings, sibling spacing, sex and birth order: their effects on perceived parent-adolescent relationship", *Journal of Marriage and Family*, Sayı 43 s. 315-325.
- Kogan, I., (2012a), *Kendilikten Kaçış, Sınırları Yıkamak, Bir-liğe Duyulan Açlık*, Psikolistanbul Psikanaliz Kitaplığı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul s. 4-21, 49-52.
- Kogan, I., (2012b) *Canvas of Change: Analysis Through the Prism of Creativity*, Karnac Books, Londra, s. 55- 62.
- Laplace, J., Pontalis J., B., (1968) "Fantasy and the origins of sexuality", *International Journal of Psychoanalysis*, Sayı 49, s.1-18.
- Ligorreta, G., (2013), "Luis Kancyer", *Canadian Journal of Psychoanalysis*, Sayı 21, s. 193-201.
- Ligorreta, G., Levaque, C., Levisky-Wohl, M., (2013), "The sibling complex: introduction and background", *Canadian Journal of Psychoanalysis*, s. 170-174.
- Mitchell, J., (2003a) *Siblings*, Blackwell Publishing, Oxford, UK, s. 1-31.
- Mitchell, J., (2003b) *Siblings: Sex and Violence*, Polity, Oxford, s. 51-52.
- Mitchell, J., (2006) "Sibling Trauma: a theoretical consideration", *Sibling Relationship*, der. P.,Coles, Karnac Books, Londra, s. 155-1.

- Mitchell, J., (2013) "The law of the mother: sibling trauma and the brotherhood of war", *Canadian Journal of Psychoanalysis*, Sayı 21 s. 145-159.
- Oberndorf, CP., (1928), "Psychoanalysis of siblings", 84. *Amerikan Psikiyatri Birliği kongresinde sunulmuştur*, Minneapolis, s. 1017-1019.
- Palacios-Boix, J., (2013), "Thou shalt not kill: the work of Juliet Mitchell on siblings and the horizontal axis", *Canadian Journal of Psychoanalysis*, Sayı 21 s. 160-174.
- Parens, H., (1988), "Siblings in early childhood: some direct observational findings", *Psychoanalytical Inquiry*, Sayı 8, s. 31-50.
- Prall, RC., (1999), "Brothers and sisters and sibling relationships", *Brothers and Sisters*, der. S. Akhtar, S. Maryland, Kramer, Rowman & Littlefield edition, s. 159-182.
- Provence, S., Solnit, A. (1983), "Development promoting aspects of the sibling experience-vicarious mastery", *Psychoanalytic Study of the Child*, 38, s. 337-350.
- Rahman, A., Bunn, J., Lovel, H., Creed, F. (2007), "Association between antenatal depression and low birthweight in a developing country", *Acta Psychiatrica Scandinavica*, Sayı 115, s. 481-486.
- Schur, M. (1972), *Freud: Living and Dying*, International Universities Press, New York, s. 120-132.
- Stepp, S., D., Whalen, D., J., Pilconis, P., A., Hipwell, A., E., Levine, M., D., (2011), Children of Mothers with Borderline Personality Disorder: Identifying Parenting Behaviors as Potential Targets for Intervention, *Personal Disorder*, Sayı 3, s. 76-91.
- Volkan, V., Ast, G. (1997), *Siblings in the Unconscious and Psychopathology*, International Universities Press, Madison CT.
- Volkan, V. (1999), "Childhood Sibling Rivalry and Unconscious Womb Fantasies in Adults", *Brothers and Sisters*, der. S. Akhtar, S. Maryland, Kramer, Rowman & Littlefield edition, s. 113-134.
- Winnicott, D.W. (1975), "A note on normality and anxiety (1931)", *Through Paediatrics to Psycho-Analysis*, Hogarth, Londra, s. 3-22.

Sempozyumu Kapatırken

AYLA YAZICI

Büyük emeklerle hazırlanan bir sempozyumumuzun daha sonuna geldik. İçinde yaşadığımız anda, dernekte, toplumda, ülkede, birey olarak kalabilerek aynı zamanda kardeş olabilmeyi başarabilmek çok önemli. İşte o zaman aynılıklar bizi yaklaştırırken, farklılıklar da renklerimiz olacaktır.

Bu sempozyum aslında konu başlığı ile uyumlu olarak bir kardeşler sempozyumu oldu. Kardeşlerin ürettiği bir sempozyum izlediniz. Sempozyumun oluşmasında katkılarını esirgemeyen PSIKEİSTANBUL yönetim kurulu-na, düzenleme kuruluna ve bilimsel kurula teşekkür ediyorum.

Açılış panelinde; Refhan Balkan Freud'un kardeşlik ilişkisi üzerine rüyalarını takip ederek metinlerini inceleyip bize aktarırken, İrem Anlı nesne ilişkileri kuramı içinde Melanie Klein'in üzerinde durarak kardeşlik ilişkilerini şizoid durumla başetme çabası temelinde tartıştı, Yeşim Korkut ise edebiyat ve tarih içinde çeşitli örnekleri bizimle paylaşarak Winnicot'un, ikizlik konusunun önemine dikkat çekerek, kardeşlerle ilişkilerin dikey ve yatay boyutunu vurguladı.

Vamık Volkan konferansında depolama, psikolojik DNA, ikame çocuklar, tasarımılanan ölen- parçalanmış kardeşlerle ilgili bilinçdışı düşlemlerin seyrini bize çok belirli bir figür olan bir vaka ile, Atatürk'ün psikobiyoğrafisi üzerinden anlattı.

Yavuz Erten, konuşmasının girişinde söylediği gibi doğan ilk insan ve ölen ilk insan Habil ve Kabil üzerine olan konuşmasında cinayetin ilk olarak kardeş ilişkisi içinde işlendiği ve çatışmalı kardeş ilişkilerinin grupların oluşmasına katkısını anlattı.

Çocuk panelinde ise Tijen Demirörs hayalî kardeşlerden, hayalî kardeşlere duyulan ihtiyaçtan söz etti.

Pınar Limnili kardeş dinamiklerinin grup oluşumunda ve süreçlerindeki etkilerinden söz etti, Nükhet Sirman Türkiye’de kardeşlik ilişkilerini akrabalık yapısı üzerinden bize aktardı.

Sibel Mercan’dan ise kardeş çatışmalarının çözümleme süreçlerini, kuşaklararası aktarım ile birlikte iki vakasının çözümlemesi üzerinden duyma şansımız oldu.

Kardeş dinamiklerini gruplarda, içinde ikizlik, anne-baba ile ilişkiler, büyük kardeş, küçük kardeş olma hali, preoidipal, oidipal ve ergenlik gibi çeşitli kardeş ilişkileri halleri içinde tartışmaya çalıştık.

Katılanların aklında bir sürü soruyla, bir sürü çağrışımla buradan ayrılacağını sanıyorum.

Birçok konuşmacının da belirttiği gibi bu konu psikanalizin bir nevi üvey evladı gibidir. Gerçekten de şaşırtıcı şekilde az yayın vardır. Umarım bizim sempozyumumuz ve basılacak olan kitap da analiz odasında sezdiğimiz, çalıştığımız kardeş dinamiklerini kavramlaştırmaya ve Türkçede psikanaliz alanında bir eksikliğin azalmasına katkıda bulunur.

Sempozyumu Kapatırken IŞIN SAYIN

Ayla'nın bu güzel konuşmasından sonra söyleyecek fazla bir şey yok. Evet bu sempozyumu kardeşler olarak yaptık ve kardeşçe bir ortamda gerçekleştirdik. Düzenleme komitesi olarak sempozyum boyunca hep olumlu geri bildirimler aldık, bu bizi memnun etti.

Bu iki gün boyunca kardeş temasının gerek günlük yaşantıda gerekse klinikte bu denli güncel olmasına rağmen literatürde şaşırtıcı bir şekilde az yer almasının hep altı çizildi ve bunun, konuyla ilgili iç çatışmaların yoğunluğundan kaynaklanıp kaynaklanmadığının üzerinde duruldu. Bu saptamanın bizim toplantımızda da şöyle bir yansımaları gözlemledim. Katılım fena olmamasına rağmen yine de geçen senenin biraz gerisinde kaldık. Geçen sene Cinsiyet, Cinsel Kimlik, Cinsellik'i işledik. Yine kardeşler ikinci planda kaldı, tıpkı yazında olduğu gibi.

Ancak bu konuyu konuşmak için güzel bir başlangıç yaptık. Bu bağlamda, tüm katılımcılara, zengin içeriğin oluşmasını sağlayan tüm konuşmacılara ve Bilimsel Komite'ye, uyum içinde çalıştığımız Düzenleme Komitesi'ndeki arkadaşlarıma, bu yıl ilk kez çalıştığımız ICM Tourism adına güler yüzleriyle işleri tıkr tıkr yürüten Funda Hanım ve Cemal Bey'e ve de her yıl bize çok güzel ev sahipliği yapan Boğaziçi Üniversitesi'ne çok teşekkür ederim.

Sizlerden gelecek soru ve katkılara geçerken gelecek sene buluşmak üzere diyorum.

Dizin

aç gözlülük 31
akrabalık ilişkileri 87, 88, 91
Ali Rıza Bey 42, 43
Amerikan Psikanaliz Enstitüsü 93
anaerkil zamanlar 18
analist-analizan ilişkisi 75
Antigone Trajedisi 63
Anzieu, Didier 6, 8, 14, 80, 86
Arca, O. 64
arzu nesnesi 10, 23
Atatürk, M. Kemal 37-52, 115
Aydemir, Şevket Süreyya 41, 48
aynılığın sevgisi 85

Balint, Michael 29
Batılılaşma 90
Batıniler 56
ben-olmayanın ayırt edilmesi 3
benzersiz olmama travması 24
bilinçdışı düşlem 2, 38, 45, 51, 84, 101, 109, 115
Bion, W. R. 2, 22, 23, 62, 66, 83-86
biyopsikososyal etmenler 106
boşanma 90, 101
Burlingham, Dorothy 38, 52

cezalandırma 58
Chasseguet-Smirgel, J. 79, 80
cinayet 18, 53-58, 65, 75, 76, 85, 96, 106, 107, 115
cinsel arzu 2, 10, 18, 32, 76
cinsel arzunun yüceltilmesi 76
cinsel oyunlar 8, 10, 25
Cinsellik Üzerine Üç Deneme 11
Coleman, Daniel 23, 26, 27
Colonna, A. B. 14, 93

Çocuğun Cinsel Olarak Aydınlanması 11
çocukluk cinselliği 7
çocukluk fobisi 9

Dann, Sophie 82, 83
depolama 39, 40, 115
dinler tarihi 17, 18, 20
doğum 5, 8, 9, 11, 12, 22-24, 29, 37, 43, 57, 62, 69, 81, 82, 93, 94, 96, 97, 99, 100, 102, 104, 105, 110, 111
Dostoevsky, Fyodor 19
dürtülerin yer değiştirmesi 56
Düşlerin Yorumu 11, 75
ebeveyn
 cinselliği 9
 çocuk ilişkisi 1, 2, 21, 26, 77, 83, 94, 103
 -e duyulan cinsel arzu 2
 imgesi 2
 ikamesi 104
 kaybı 26
 nesnesi 23, 26,
 otoritesi 21
 ile özdeşleşme 22, 23, 26, 79, 106
 sevgisi 10, 17, 20, 21, 24, 25, 30, 83, 103
Ego ve İd 13
ensest 2, 8, 10, 11, 18-21, 25, 26, 57, 76, 100
enürezis (bkz. mastürbasyon)
ergenlik 10, 24, 25, 40, 43, 44, 80, 116
Erikson, Erik 40
erken çocukluk dönemi 5, 8, 12, 72, 73, 101
erken olgunlaşma 46, 48, 50
erotik çekim 17, 20
erotizm 10, 19, 21
Eski Ahit 54, 55, 61
eşcinsel arzular 10
eşcinsellik 30
Eşcinsellikte Bazı Nevrotik Düzenekler 12
etnisite 65

Fairbairn, W. R. D. 29
feministler 91

- Fraiberg, Selma 73, 105
 Fransız Devrimi 91
 Freud, Anna 38, 82
 Freud, Sigmund 1, 2, 5-15, 19, 21, 23, 27, 38, 40, 52, 54, 55, 59, 60, 62, 64, 72, 75-80, 82-85, 94, 99, 100, 106, 108, 115
 Gampel, Y. 106
 geçiş görüngüleri 71, 72
 gelişimsel kriz 24
 gender 24
 Girard, R. 59, 65
 Gökçen, Sabiha 41
 Graham, I. 23, 26
 Grotstein, J. 65
 Grup Psikolojisi 13, 79, 82
 Guntrip, Harry 29
 Gürcistan 38
 Habil ile Kabil 17, 21, 53-55, 64, 109, 115
 Hamlet 19
 Hammerman, S. 73
 haset 2, 21, 22, 34, 35, 57, 58, 62, 63, 76, 79, 82, 84, 85
 Haset ve Şükran 34
 haz nesneleri 8, 33
 Hz. İbrahim 18, 61, 62
 Hz. Musa 55, 59, 60
 Itzkowitz, Norman 41, 49
 ikame çocuk-anne ilişkisi 49
 ikame çocuklar 37-41, 43-47, 49, 51, 108, 115
 İkinci Dünya Savaşı 34, 82
 ikizlik 23, 66, 109, 115, 116
 ilkel kabileler 11
 imago 80
 İngiltere 19, 82
 intikam 19, 30, 58, 62, 63
 İslam kanunları 89
 Jön Türkler 91
 Julius Caesar 7
 Kaes, René 27
 Kara, Hayrettin 57
 Karamazov Kardeşler 19
 kardeş
 ilişkisi 2, 3, 6, 7, 10, 17-27, 30-32, 77, 78, 83, 85, 89, 93, 94, 100, 101, 106, 109, 111, 115, 116
 kaybı 6, 9, 10, 100
 sevgisi 2, 100
 -lik sevgisi (*brotherly love*) 81
 karizmatik lider 77
 karşıt tepki oluşturma 13, 57
 Katz, G. A. 56, 61
 kaygı 7, 23, 24, 35, 39, 47, 57, 74, 80, 81, 84, 94-96, 99, 104, 110
 Kernberg, Otto 29
 Kestenberg, Judith 39, 52, 109
 kıskançlık 8, 9, 12, 13, 17, 30, 32, 62, 63, 82, 84, 100, 102, 105, 109
 Kitab-ı Mukaddes 54, 58, 61
 Klein, Melanie 2, 21, 23, 29-36, 40, 84, 115
 Kogan, I. 39, 106, 108, 109
 Kohut, Heinz 21, 23, 29, 72
 Kur'an-ı Kerim 54, 58, 63, 64
 Lacan, J. 79
 Laplanche, J. 101
 lateral/yatay boyutta ilişkiler 24
 libidinal destek 102
 Makbule Hanım 41, 43
 mastürbasyon 8, 9
 mazoşizm 76
 Medeni Kanun 90
 Mezopotamya 61
 Mısır 18, 59
 milliyetçi akımlar 87
 miras 61, 89, 90, 99
 misilleme 9
 Mitchell, Juliet 19, 22, 24-28, 78, 79, 85, 94, 95, 99-101, 104, 112
 Moğollar 18
 Musa ve Tektanrıcılık 54, 59

- mülteci kampı 38
- narsisist yaralanma 62, 63, 66, 72, 74
- narsisizm 17, 21, 62, 64, 66, 72, 74, 78-80
- Naziler 51
- Nefertiti 18
- Nesne İlişkileri Ekolü 21, 23
- Newman, L. M. 93
- Nuh Tufanı 56
- Oberndorf, C. P. 93
- Oidipus karmaşası 1, 2, 6, 7, 12, 19, 21, 24, 26, 29, 30, 48, 50, 55, 56, 61, 63, 79, 94, 100, 101, 103, 111
- orta yaş krizi 40
- Osmanlı Devleti 18, 27, 42, 43, 60, 89
- otoanaliz 8, 14
- öldürme arzusu 18, 27, 94, 94, 109
- ölüler evi 43
- Ölümsüz Atatürk 37, 41, 44, 50, 52
- ön kavramlaştırma 2
- örülenme 39, 40, 45, 47, 49, 50, 64, 107, 108
- öteki 3, 13, 40, 58, 62, 78, 79, 81, 84, 85, 95, 101, 108, 110
- özdeşleşim 2, 8, 13, 23, 39, 40, 48, 50, 51, 78-84, 100, 111
- paranoid-şizoid 34, 35, 58, 65
- patriyarkal hiyerarşi 89
- Placioux-Boix, Jorge 21, 27
- Pontalis, J. 101
- Primer Psikik Yaratıcılık 70
- primogeniture 61
- psikobiyografi 115
- Rahim düşlemi 109, 110
- Rosenfeld, Herbert 29
- Ross, J. M. 18, 21, 22, 25, 28, 45
- Rustin, M. 28, 78, 86
- Saramago, José 53, 60
- Saydam, Bilgin 65
- Schur, M. 94
- sevgi nesnesi 12, 31, 32, 76, 80, 100, 102
- Shakespeare, William 7, 19
- Shapiro, E. 103
- Sirman, Nükhet 3, 87, 88, 90, 116
- Smirgel, J. S. 79, 80
- suçluluk duygusu 30-33, 94
- şefkat 6, 25, 26, 31, 57, 80, 102
- Şeriatı, Ali 55
- şizoid 29, 115
- Taberi Tarihi* 17
- Tesal, Kıymet 41
- The Magic Years* 73
- Totem ve Tabu* 11, 54, 64, 66, 75, 76
- ulus inşası 38
- ulusal kimlik 76
- utanç 39, 63, 95, 99, 109, 111
- uygarlık 18, 47, 76, 77
- Üçüncü Reich 39
- vicdan azabı 8, 58
- Vivona, J. M. 26, 28, 78
- Volkan, Vamık 3, 23, 37-41, 49-52, 100, 109, 110
- Wiegert, Edith 51
- Winnicott, Donald Woods 21-24, 29, 70, 71, 74, 100
- Yahudi Soykırımı 39, 108
- Yalman, Ahmet Emin 43
- yansıtma özdeşleşim 40
- Yaratılış efsanesi* 17
- Yeni Türkiye 38, 48
- yetişkin cinselliği 2
- yüceltici uyarlamalar 40
- Zübeyde Hanım 41-44, 48

Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı Konferanslar

Freud'un bilinçaltına giden kral yolu yani rüyaları bize kardeşler ile ilgili neler söylemektedir?
Rehvan Balkan

Kardeş, olabilecek en cinsel öldürücü arzuların "nesnesi"dir. Ebeveyn otoritesi oradadır ve yıkıcı, seven, saldırgan ya da libidinal kökenli tüm duygular korkutur, suçluluk uyandırır. Kardeşler hep beraber olduklarından, bu tutkulu duygular iyice güçlenir.

Yeşim Korkut

Bütün bu anne ve sonrasında baba ve kardeşlerle olan ilk ilişkiler, Klein'a göre kişinin ileride kendi anne-babalığını da şekillendirir ve onların kendi çocuklarının bireyselliğine ne derece izin vereceklerini doğrudan etkiler.

İrem Anlı

Ölü bir kardeşin veya kaybedilmiş başka birinin zihinsel imgesini koruması ve canlı tutması için anne ya da diğer önemli kişiler tarafından psikolojik olarak görevlendirilen çocuklara "ikame çocuklar" ismi verilmiştir. ... Atatürk de ikame çocuktur.

Vamık Volkan

Kabil sadece Tanrı'ya karşı gelme niteliğiyle anne-babasının oğlu olmakla kalmaz, onlarla, reddedilme ve terk edilme özelliklerini de paylaşır. Ancak uğradığı ceza ebeveynine göre daha ağırdır: O Tanrı tarafından iki kere sürülmüştür.

Yavuz Erten

İşte çocuklarda bu ara bölgede hayalî kardeşler, ikizler ve arkadaşlar yaşar. Her çocukta değil, her zorlukta değil ama bazen bazı çocuklarda...

Tijen Demirörs

Oysa kardeş, kişinin iç dünyasında kendisinin narsisist bir uzantısı ise; aynı biri olmaktan çok kendiliğinden istenmeyen yönlerinin bir deposu niteliğinde olabilir ve farklılığın hissedildiği ilk anda tehlikeli bir "öteki" haline gelebilir. Bazı grup yapılanmalarında ise bireyler arasında hiç fark yokmuş gibi hissedilir, tehlikeli olan "öteki" grubun dışındadır, belki de başka bir gruptur.

Pınar Limnili

Bir yandan düzenin hiyerarşi olmadan olamayacağını yaşanan bir gerçek olması, diğer yandan da kardeşlik adı altında eşitliğin norm olarak kurulması toplumun en büyük çelişkilerinden biridir.

Nükhet Sirman

Kardeş olmayan ötekine yönlendirilen nefret ise savaşların kökenini oluşturur.

Sibel Mercan

Çocuklar oyunu, oyun çocukları, oyun arkadaşları birbirlerini şekillendirirler. Bebeğin anneden sonraki ilk dünyasıdır, oyun. Bu dünyanın diğer vatandaşı ise sıklıkla kardeşler. Babadan önce, anneden sonra...

Nesli Keskinöz Bilen

ISBN: 978-605-399-366-7

www.bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI